

॥प्रथमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां पञ्चमकाण्डे प्रथमः प्रश्नः॥

सा॒वि॒त्राणि॑ जुहोति॒ प्रसौ॒त्यै॒ चतुर्गृहीतेनं॑ जुहोति॒ चतुष्पादः॑
प॒शवः॑ प॒शूनेवाव॑ रुन्धे॑ चतस्रो॑ दिशो॑ दिक्षवैव॑ प्रति॑ तिष्ठति॑
छन्दा॑ सि॑ देवेभ्योऽप॑क्रामन्न॑ वोऽभागानि॑ हृव्यं॑ वंक्ष्याम॑ इति॑
तेभ्यं॑ एतच्चतुर्गृहीतमधारयन्॑ पुरोनुवाक्यायै॑ याज्यायै॑ देवतायै॑
वषद्वाराय॑ यच्चतुर्गृहीतं॑ जुहोति॒ छन्दा॑ स्येव॑ तत्प्रीणाति॑ तान्यस्य
प्रीतानि॑ देवेभ्यौ॑ हृव्यं॑ वंहन्ति॑ यं॑ कामयेत्॑ (१)

पापीयान्ध्यादित्यैकैकं॑ तस्य॑ जुहुयादाहृतीभिरैैवैनमप॑
गृह्णति॑ पापीयान्भवति॑ यं॑ कामयेत्॑ वसीयान्ध्यादिति॑ सर्वाणि॑
तस्यानुद्रुत्य॑ जुहुयादाहृत्यैैवैनमभि॑ क्रमयति॑ वसीयान्भवत्यथो॑
यज्ञस्यैैवैषाभिक्रान्तिरेति॑ वा एष॑ यज्ञमुखादद्व्या॑ योऽग्नेदेवताया॑
एत्युष्टवेतानि॑ सावित्राणि॑ भवन्त्युष्टाक्षरा॑ गायुत्री॑ गायुत्रो॑- (२)

अग्निस्तेनैव॑ यज्ञमुखादद्व्या॑ अग्नेदेवतायै॑ नैत्युष्टौ॑ सावित्राणि॑
भवन्त्याहृतिर्नवमी॑ त्रिवृत्मेव॑ यज्ञमुखे॑ वि॑ यातयति॑ यदि॑ कामयेत्॑
छन्दा॑ सि॑ यज्ञयशसेना॑पर्येयमित्यृचमन्तमां॑ कुर्याच्छन्दा॑ स्येव॑
यज्ञयशसेना॑पर्यति॑ यदि॑ कामयेत्॑ यजमानं॑ यज्ञयशसेना॑पर्येयमिति॑
यजुरन्तमं॑ कुर्याद्यजमानमेव॑ यज्ञयशसेना॑पर्यत्यृचा॑ स्तोमः॑
समर्धयेत्या॑- (३)

ह समृद्धै चुतुर्भिरभिमा दत्ते चत्वारि छन्दांसि छन्दोभिरेव
देवस्य त्वा सवितुः प्रेसुवं इत्याहु प्रसूत्या अग्निर्देवेभ्यो निलायत्
स वेणुं प्राविशुथ्स एतामूतिमनु समचरद्यद्वेणोः सुषिरः सुषिरा-
जभिर्भवति सयोनित्वाय स यत्रयत्रावसुत्तत्कृष्णमभवत्कल्पाषी
भवति रूपसमृद्धा उभयतः क्षणभवतीतश्चामुतश्चार्कस्यावरुद्धै
व्याममात्री भवत्येतावद्वै पुरुषे वीर्यं वीर्यसमिताऽपरिमिता
भवत्यपरिमितस्यावरुद्धै यो वनस्पतीनां फलग्रहिः स एषां
वीर्यावान्कलग्रहिर्वेणुर्वेणुवी भवति वीर्यस्यावरुद्धै॥ (४)

कामयेत गायत्रौऽर्थयेति च सुसविश्शतिश्च॥४॥ [१]

व्यृद्धं वा एतद्यजस्य यदयजुष्केण क्रियते इमामंगभ्णन्त्रशनामृतसं-
दत्ते यजुष्कृत्यै यज्ञस्य समृद्धै प्रतूर्तं वाजिन्ना द्रवेत्यश्वमभि-
दधाति रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे युआथाऽ रासंभं युवमिति
गर्दभमसंत्येव गर्दभं प्रतिष्ठापयति तस्मादश्वाद्वर्दभोऽसंत्तरे
योगेयोगे तवस्तरमित्याहु (५)

योगेयोग एवैनं युक्ते वाजेवाजे हवामहु इत्याहात्रं वै
वाजोऽन्नमेवावं रुन्धे सखाय इन्द्रमूतय इत्याहेन्द्रियमेवावं
रुन्धेऽग्निर्देवेभ्यो निलायत् तं प्रजापतिरन्विन्दत्प्राजापत्योऽश्वो-
ऽश्वेनु सम्बरुत्यनुवित्यै पापवस्युसं वा एतलिंयते यच्छ्रेयसा च
पापीयसा च समानं कर्म कुर्वन्ति पापीयान् (६)

ह्यश्चाद्वर्द्धभोऽश्चं पूर्वं नयन्ति पापवस्युसस्य व्यावृत्त्यै
तस्माच्छ्रेयाऽसुं पार्पीयान्यश्चादन्वेति बुहुर्वै भवतो भ्रातृव्यो
भवतीव खलु वा एष योऽग्निं चिनुते वृज्यश्चः प्रतूर्वन्नेह्यवृ-
क्रामन्नशस्तीरित्याहु वज्रेणैव पाप्मानुं भ्रातृव्यमवं क्रामति रुद्रस्य
गाणपत्यादित्याहु रौद्रा वै पुशवौ रुद्रादेव (७)

पृशून्निर्याच्याऽत्मने कर्म कुरुते पूष्णा सुयुजां सुहेत्याह पूषा
वा अध्वनाऽ सन्नेता समष्ट्यै पुरीषायतनो वा एष यदग्निरङ्गिरसो
वा एतमग्रे देवतानाऽ समंभरन्पृथिव्याः सुधस्थादग्निं पुरीष्यमङ्गिर-
स्वदच्छेहीत्याहु सायंतनमेवैन देवताभिः सम्भरत्यग्निं पुरीष्यमङ्गिर-
स्वदच्छेम् इत्याहु येन (८)

सङ्गच्छते वाजंमेवास्य वृक्षे प्रजापतये प्रतिप्रोच्याग्निः
समृत्य इत्याहुरियं वै प्रजापतिस्तस्यां एतच्छ्रोत्रं यद्वल्मीकोऽग्निं
पुरीष्यमङ्गिरस्वद्वरिष्याम् इति वल्मीकवपामुपं तिष्ठते साक्षादेव
प्रजापतये प्रतिप्रोच्याग्निः सम्भरत्यग्निं पुरीष्यमङ्गिरस्वद्वराम्
इत्याहु येन सङ्गच्छते वाजंमेवास्य वृक्षेऽन्वग्निरुषसामग्र- (९)

मख्यदित्याहानुख्यात्या आगत्य वृज्यध्वनं आक्रम्य
वाजिन्यृथिवीमित्याहुच्छत्येवैनुं पूर्वया विन्दत्युत्तरया द्वाभ्यामा
क्रमयति प्रतिष्ठित्या अनुरूपाभ्यां तस्मादनुरूपाः पशवः प्रजायन्ते
द्यौस्ते पृष्ठं पृथिवी सुधस्थुमित्याहुभ्यो वा एतं लोकेभ्यः प्रजापतिः

समैरयद्रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचेष्टे वृज्ञी वा एष यदश्वो
दद्विरन्यतोदद्व्यो भूयालौमभिरुभयादद्व्यो यं द्विष्यात्तमधस्पदं
ध्यायेद्वज्रेणैवैनङ्ग स्तृणुते॥ (१०)

आहु पार्णीयानुद्रादेव येनाग्रं वृज्ञी वै सुसदंश च॥६॥ [२]

उत्क्रामोदक्मीदिति द्वाभ्यामुत्क्रमयति प्रतिष्ठित्या
अनुरूपाभ्यां तस्मादनुरूपाः पशवः प्रजायन्तेऽप उपं सृजति यत्र
वा आपं उपगच्छन्ति तदोषधयः प्रति तिष्ठन्त्योषधीः प्रतितिष्ठन्तीः
पशवोऽनु प्रति तिष्ठन्ति पशून् यज्ञो यज्ञं यजमानो यजमानं
प्रजास्तस्मादप उपं सृजति प्रतिष्ठित्यै यदध्वर्युरनुग्रावाहुतिं
जुहुयादन्योऽध्वर्युः (११)

स्याद्रक्षाऽसि यज्ञः हन्युरुहिरण्यमुपास्य जुहोत्यग्निवत्येव
जुहोति नान्योऽध्वर्युर्भवति न यज्ञः रक्षाऽसि ग्रन्ति जिघर्यग्निं
मनसा घृतेनेत्याहु मनसा हि पुरुषो यज्ञमभिगच्छति प्रतिक्ष्यन्तं
भुवनानि विश्वेत्याहु सर्वङ्गं हैष प्रत्यङ्गति पृथुं तिरुश्चा वयसा
बृहन्तमित्याहाल्पे हैष जातो महान् (१२)

भवति व्यचिष्ठमन्त्रं रभुसं विदानुमित्याहान्मेवास्मै
स्वदयति सर्वमस्मै स्वदते य एवं वेदाऽस त्वा जिघर्मि
वचसा घृतेनेत्याहु तस्माद्यत्पुरुषो मनसाऽभिगच्छति
तद्वाचा वंदत्यरक्षसेत्याहु रक्षसामपंहत्यै मर्यश्रीः स्पृहयद्वर्णो

अग्निरित्याहापचितिमेवास्मिन्दधात्यपचितिमान्भवति य एवं (१३)

वेद मनसा त्वै तामासुमरहति यामध्वर्युरनग्रावाहुतिं जुहोति
मनस्वतीभ्यां जुहोत्याहुत्योरास्यै द्वाभ्यां प्रतिष्ठित्यै यज्ञमुखेयज्ञमुखे
वै क्रियमाणे यज्ञः रक्षाऽसि जिघाऽसन्त्येतरहि खलु वा
एतद्यज्ञमुखं यरह्येनुदाहुतिरशञ्चुते परिं लिखति रक्षसामपंहत्यै
तिसृभिः परिं लिखति त्रिवृद्वा अग्निर्यावानेवाग्निस्तस्माद्रक्षाऽस्यपं
हन्ति (१४)

गायत्रिया परिं लिखति तेजो वै गायत्री तेजसैवैनं परिं
गृह्णाति त्रिष्टुभा परिं लिखतीन्द्रियं वै त्रिष्टुगिन्द्रियेणैवैनं परिं
गृह्णात्यनुष्टुभा परिं लिखत्यनुष्टुप्सर्वाणि छन्दाऽसि परिभूः
पर्यास्यै मध्यतोऽनुष्टुभा वाग्वा अनुष्टुप्सम्मान्मध्यतो वाचा वंदामो
गायत्रिया प्रथमया परिं लिखत्यथाऽनुष्टुभाऽथ त्रिष्टुभा तेजो वै
गायत्री यज्ञोऽनुष्टुगिन्द्रियं त्रिष्टुतेजसा चैवेन्द्रियेण चोभयतो यज्ञं
परिं गृह्णाति॥ (१५)

अन्यौऽव्युर्महान्भवति त्रिष्टुभा तेजो वै गायत्री त्रयोदश च॥५॥ [३]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति खनति प्रसूत्या अथौ
धूममेवैतेन जनयति ज्योतिष्मन्तं त्वाऽग्ने सुप्रतीकमित्याहु
ज्योतिरैवैतेन जनयति सोऽग्निर्जातः प्रजाः शुचाऽर्पयत्तं
देवा अर्धर्चेनाशमयज्ञिवं प्रजाभ्योऽहि सन्तुमित्याहु प्रजाभ्यं

एवैन॑ शमयति द्वाभ्यां खनति प्रतिष्ठित्या अपां पृष्ठम् सीति
पुष्करपर्णमा- (१६)

हरत्युपां वा एतत्पृष्ठं यत्पुष्करपर्ण॑ रूपेणैवैनदा हरति
पुष्करपर्णेन सम्भरति योनिर्वा अग्नेः पुष्करपर्ण॑ सयोनिमेवाग्नि॑
सम्भरति कृष्णाजिनेन सम्भरति यज्ञो वै कृष्णाजिनं यज्ञेनैव यज्ञ॑
सम्भरति यद्वाम्याणां पशुनां चर्मणा सम्भरेद्वाम्यान्पशूञ्छुचा-
र्पयेत्कृष्णाजिनेन सम्भरत्यारण्यानेव पशूज्- (१७)

छुचार्पयति तस्माऽस्मावंत्पशुनां प्रजायमानानामारण्याः
पशवः कर्नीया॑ सः शुचा ह्यैता लोम॑तः सम्भरत्यतो ह्यस्य मेध्यं
कृष्णाजिनं च पुष्करपर्ण च सङ्गं स्तृणातीयं वै कृष्णाजिनमसौ
पुष्करपर्णमाभ्यामेवैनमुभयतः परि गृह्णात्यग्निर्देवेभ्यो निलायतु
तमथुर्वान्वपश्यदथर्वा त्वा प्रथमो निरमन्थदग्न इत्याः- (१८)

ह य एवैनम्नवपश्यतेनैवैन॑ सम्भरति त्वामग्ने
पुष्करादधीत्याह पुष्करपर्ण ह्येनमुपांश्रितमविन्दत्तमुं त्वा
दृध्यङ्गुषिरित्याह दृध्यङ्गा आर्थर्वणस्तैजस्व्यासीत्तेजं एवास्मिन्दधाति
तमुं त्वा पाथ्यो वृषेत्याह पूर्वमेवोदितमुत्तरेणाभि गृणाति (१९)

चतसृभिः सम्भरति चत्वारि छन्दाऽसि छन्दोभिरेव
गायत्रीभिर्ब्राह्मणस्य गायत्रो हि ब्राह्मणस्त्रिष्टुभीं राजन्यस्य त्रैष्टुभो
हि राजन्यो यं कामयेत् वर्सीयान्ध्यादित्युभयोभिस्तस्य

सम्भरेत्तेजश्चैवास्मा इन्द्रियं च समीची दधात्यष्टभिः
सम्भरत्यष्टाक्षरा गायत्री गायत्रोऽग्निर्यावानेवाग्निस्तः सम्भरति
सीदं होतुरित्याह देवता एवास्मै सः सादयति नि होतेति
मनुष्यान्थसः सीदस्वेति वयाऽसि जनिष्वा हि जेन्यो अग्ने
अहमित्याह देवमनुष्यानेवास्मै सः सन्नान्प्र जनयति॥ (२०)

ऐव पश्चनिति गृणाति होतुरिति सुसविशतिश्च॥ ५॥ [४]

कूरमिंव वा अस्या एतत्करोति यत्खनन्त्युप उपं सृजत्यापे
वै शान्ताः शान्ताभिरेवास्यै शुचैः शमयति सं ते वायुर्मातरिश्वा
दधात्वित्याह प्राणो वै वायुः प्राणेनैवास्यै प्राणः सं दंधाति सं
ते वायुरित्याह तस्माद्वायुप्रच्युता दिवो वृष्टिरीते तस्मै च देवि
वषडस्तु (२१)

तुभ्यमित्याहु षड्वा क्रृतवं क्रृतुष्वेव वृष्टिं दधाति
तस्माथ्सर्वानुतून् वर्षति यद्वषद्वृद्याद्यातयामाऽस्य वषद्वारः
स्याद्यन्न वर्षद्वृद्याद्रक्षाऽसि यज्ञः हन्त्युर्विडित्याह पुरोक्षमेव
वषद्वरोति नास्य यातयामा वषद्वारो भवति न यज्ञः रक्षाऽसि
घन्ति सुजातो ज्योतिषा सहेत्यनुष्टुभोपं नह्यत्यनुष्टुफ- (२२)

सर्वाणि छन्दाऽसि छन्दाऽसि खलु वा अग्नेः प्रिया तनूः
प्रिययैवैनं तनुवा परिं दधाति वेदुको वासो भवति य एवं वेद
वारुणो वा अग्निरूपनद्धु उदु तिष्ठ स्वध्वरोर्ध्वं ऊषुणं ऊतय इति

सा वित्रीभ्यु मुक्तिं षष्ठति स वितृप्रसूत एवास्योर्ध्वा वरुणमेनि मुथ्मृजति
द्वाभ्यां प्रतिष्ठित्यै स जातो गर्भो असि (२३)

रोदस्योरित्याहैमे वै रोदसी तयोरेष गर्भो यदग्निस्तस्मादेवमाहात्मा-
चारुर्विभृत् ओषधीष्वित्याह यदा ह्येतं विभरन्त्यथ चारुतरो भवति
प्र मातृभ्यो अधि कनिकदद्वा इत्याहौषधयो वा अस्य
मातरस्ताभ्य एवैन् प्र च्यावयति स्थिरो भव वीड्ङु इति गर्दभ
आ सादयति (२४)

सं नंह्यत्येवैनमेतया स्थेमे गर्दभेन सम्भरति तस्माद्वर्द्दभः
पशूनां भारभारितमो गर्दभेन सम्भरति तस्माद्वर्द्दभोऽप्यनालेशे-
जत्यन्यान्पशूमेद्यत्यन्नु ह्येनेनार्कं सम्भरन्ति गर्दभेन सम्भरति
तस्माद्वर्द्दभो द्विरेताः सन्कनिष्ठं पशूनां प्र जायतेऽग्निर्हस्य योनिं
निर्दहति प्रजासु वा एष एतर्ह्यारुढः (२५)

स ईश्वरः प्रजाः शुचा प्रदहः शिवो भव प्रजाभ्य इत्याह
प्रजाभ्य एवैन शमयति मानुषीभ्यस्त्वमङ्गिर इत्याह मानव्यो
हि प्रजा मा द्यावापृथिवी अभि शूशुचो माऽन्तरिक्षं मा
वनस्पतीनित्याहैभ्य एवैन लोकेभ्यः शमयति प्रैतु वाजी
कनिकदित्याह वाजी ह्येष नानदद्रासम्भः पत्वेत्यां- (२६)

हु रासम् इति ह्येतमृषयोऽवद्भरन्नग्नि पुरीष्यमित्याहाग्निः
ह्येष भरति मा पाद्यायुषः पुरेत्याहाऽयुरेवास्मिन्दधाति तस्माद्वर्द्दभः

सर्वमायुरेति तस्माद्दर्भे पुराऽयुषः प्रमाते बिभ्यति वृषाऽग्निं वृषणं
भरन्नित्याहु वृषा ह्येष वृषाऽग्निरुपां गर्भे ॥ (२७)

समुद्रियमित्याहुपाङ्ग ह्येष गर्भे यदग्निरग्ने आ याहि
वीतय इति वा इमौ लोकौ व्यैतामग्ने आ याहि वीतय इति
यदाहुनयोर्लोकयोर्वीत्ये प्रच्युतो वा एष आयतनादगतः प्रतिष्ठाङ्ग
स एतरह्यध्वर्यु च यजमानं च ध्यायत्यृतः सुत्यमित्याहेयं वा
ऋतमुसौ (२८)

सुत्यमनयोरेवैनं प्रतिष्ठापयति नार्तिमार्छत्यध्वर्युन यजमानो
वरुणो वा एष यजमानमभ्यैति यदग्निरुपंनद्ध ओषधयः प्रति
गृह्णीताग्निमेतमित्याह शान्त्यै व्यस्यन्विश्वा अमंतीररातीरित्याह
रक्षसामपंहत्यै निषीदन्नो अपं दुर्मतिः हनुदित्याहु प्रतिष्ठित्याह
ओषधयः प्रति मोदध्व- (२९)

मेनमित्याहौषधयो वा अग्नेर्भाग्नेयेयं ताभिरेवैनः समर्घयति
पुष्पावतीः सुपिप्ला इत्याहु तस्मादोषधयः फलं गृहन्त्ययं वो
गर्भे ऋत्वियः प्रलः सधस्थमासददित्याह याभ्य एवैनं प्रच्यावयति
तास्वेवैनं प्रतिष्ठापयति द्वाभ्यामुपावहरति प्रतिष्ठित्यै॥ (३०)

अस्त्वनुष्टवसि सादयुत्यारुद्धः पत्वेति गर्भमुसौ मोदध्वं द्विचंत्वारिःशत्त्वा॥१०॥————[५]

वारुणो वा अग्निरुपंनद्धो वि पाजुसेति वि स्त्रेसयति
सवितृप्रसूत एवास्य विषूचीं वरुणमेनिं वि सृजत्युप उपं

सृजुत्यापे वै शान्ताः शान्ताभिरेवास्य शुचं शमयति तिसृभिरुपं सृजति त्रिवृद्धा अग्निर्यावानेवाग्निस्तस्य शुचं शमयति मित्रः सुःसृज्य पृथिवीमित्याह मित्रो वै शिवो देवानां तेनैवै- (३१)

न॑ स॑ सृजति शान्त्यै यद्वाम्याणां पात्राणां कृपालैः स॑ सृजेद्वाम्याणि पात्राणि शुचाऽर्पयेदर्मकपालैः स॑ सृजत्येतानि वा अंनुपजीवनीयानि तान्येव शुचाऽर्पयति शर्कराभिः स॑ सृजति धृत्या अथो शन्त्वायांजलोमैः स॑ सृजत्येषा वा अग्नेः प्रिया तनूर्यद्वजा प्रिययैवैनं तनुवा स॑ सृजत्यथो तेजसा कृष्णाजिनस्य लोमभिः स॑ (३२)

सृजति यज्ञो वै कृष्णाजिनं यज्ञेनैव यज्ञं स॑ सृजति रुद्राः सम्भृत्य पृथिवीमित्याहैता वा एतं देवता अग्ने सम्भरन्ताभिरेवैन सम्भरति मखस्य शिरोऽसीत्याह यज्ञो वै मखस्तस्यैतच्छिरो यदुखा तस्मादेवमाह यज्ञस्य पुदे स्थ इत्याह यज्ञस्य हैते (३३)

पुदे अथो प्रतिष्ठित्ये प्रान्याभिर्यच्छुत्यन्वैर्मत्रयते मिथुनत्वाय अङ्गिं करोति त्रयं इमे लोका एषां लोकानामात्यै छन्दोभिः करोति वीर्यं वै छन्दाऽसि वीर्येणैवैनां करोति यजुंषा बिलं करोति व्यावृत्या इयतीं करोति प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मितां द्विस्तुनां करोति द्यावापृथिव्योर्दोहाय चतुःस्तनां करोति पशूनां दोहायाषास्तनां करोति छन्दसां दोहाय-

नवा"श्रिमभिचरंतः कुर्यात् त्रिवृतमेव वज्रं सुभूत्यु भ्रातृंव्याय प्रहरति स्तृत्यै कृत्वायु सा मुहीमुखामिति नि दंधाति देवतांस्वेवैनां प्रतिष्ठापयति॥ (३४)

तेनैव लोमभिः समेते अभिचरत् एकविश्वतिश्च॥४॥ [६]

सुसमिर्धूपयति सुप्त वै शीरूप्ण्याः प्राणाः शिरं एतद्यज्ञस्य यदुखा शीरूपन्नेव यज्ञस्य प्राणान्दधाति तस्माथ्सुप्त शीरूपन्नाणा अश्वशकेन धूपयति प्राजापत्यो वा अश्वः सयोनित्वायादितिस्त्वेत्याहुयं वा अदितिरदित्यैवादित्यां खनत्यस्या अकूरङ्कारायु न हि स्वः स्वं हिनस्ति देवानां त्वा पक्षीरित्याह देवानां (३५)

वा एतां पक्षयोऽग्रेऽकुर्वन्ताभिरेवैनां दधाति धिषणास्त्वेत्याह विद्या वै धिषणां विद्याभिरेवैनांमभीन्द्वे ग्रास्त्वेत्याहु छन्दाऽस्ति वै ग्राशछन्दोभिरेवैनाऽ ह श्रपयति वरूत्रयुस्त्वेत्याहु होत्रा वै वरूत्रयो होत्राभिरेवैनां पचति जनयुस्त्वेत्याह देवानां वै पक्षीर्- (३६)

जनयुस्ताभिरेवैनां पचति पञ्चिः पञ्चति पञ्चा कृतवृक्षतुभिरेवैनां पचति द्विः पचन्त्वित्याह तस्माद्विः संवर्घस्त्रस्य सस्यं पञ्चते वारुण्युखाभीद्वां मैत्रियोपैति शान्त्यै देवस्त्वा सवितोद्वप्त्वित्याह सवितृप्रसूत एवैनां ब्रह्मणा देवताभिरुद्वप्त्यपद्यमा पृथिव्याशा दिशा आ पृष्ठे- (३७)

त्याहु तस्माद्ग्निः सर्वा दिशोऽनु वि भात्युत्तिष्ठ बृहती भंवोर्ध्वा
 तिष्ठ ध्रुवा त्वमित्याहु प्रतिष्ठित्या असुर्यं पात्रमनाच्छृण्णमा च्छृणत्ति
 देवत्राकरजक्षीरेणाऽऽ च्छृणत्ति परमं वा एतत्पयो यद्जक्षीरं
 परमेणैवैनां पयसाऽऽ च्छृणत्ति यजुषा व्यावृत्ये छन्दोभिरा
 च्छृणत्ति छन्दोभिर्वा एषा क्रियते छन्दोभिरेव छन्दाऽस्या
 च्छृणत्ति॥ (३८)

आहु देवानां वै पर्णीः पृष्ठो पद्मः॥

[७]

एकविशत्या माषैः पुरुषशीरुषमच्छैत्यमेध्या वै माषां
 अमेध्यं पुरुषशीरुषममेध्यैरेवास्यामेध्यं निरवदाय मेध्यं कृत्वा
 हरत्येकविशतिर्भवन्त्येकविश्शो वै पुरुषः पुरुषस्याऽस्यै व्यृद्धं
 वा एतत्प्राणैरमेध्यं यत्पुरुषशीरुषः सप्तधा वितृणां वल्मीकवपां
 प्रति नि दधाति सप्त वै शोरुषण्याः प्राणाः प्राणैरेवैनुभ्यसमर्थयति
 मेध्यत्वाय यावन्तो (३९)

वै मृत्युबन्धवस्तेषां यम आधिपत्यं परीयाय यमगाथाभिः
 परि गायति यमादेवैनद्वङ्गे तिसृभिः परि गायति त्रये इमे
 लोका एभ्य एवैनलोकेभ्यो वृङ्गे तस्माद्वायते न देयं गाथा हि
 तद्वङ्गेऽग्निभ्यः पशूना लभते कामा वा अग्रयः कामानेवावरुन्ध्ये
 यत्पशून्नालभेतानवरुद्धा अस्य (४०)

पशवः स्युर्यत्पर्यग्निकृतानुभूजेद्यज्ञवेशसं कुर्याद्यथस्त्रिस्थापयेद्या

शीरुषाणि स्युर्यत्पशूनालभंते तेनैव पशूनवं रुन्धे यत्पर्यग्निकृतानुश्चुज
शीर्षामयातयामत्वाय प्राजापत्येन सङ् स्थापयति यज्ञो वै
प्रजापतिर्यज्ञ एव यज्ञं प्रतिष्ठापयति प्रजापतिः प्रजा असृजत् स
रिरिचानोऽमन्यत् स एता आप्रीरपश्युत्ताभिर्वै स मुखुत् (४१)

आत्मानमाप्रीणीत यदेता आप्रियो भवन्ति यज्ञो वै
प्रजापतिर्यज्ञमेवैताभिर्मुखत आ प्रीणात्यपरिमितछन्दसो
भवन्त्यपरिमितः प्रजापतिः प्रजापतेरात्यां ऊनातिरिक्ता मिथुनाः
प्रजात्यै लोमशं वै नामैतच्छन्दः प्रजापतेः पशवो लोमशाः
पशूनेवावं रुन्धे सर्वाणि वा एता रूपाणि सर्वाणि रूपाण्यग्नौ
चित्यै क्रियन्ते तस्मादेता अग्नेश्चित्यस्य (४२)

भवन्त्येकविंशतिः सामिधेनीरन्वाहु रुग्वा एकविंशो
रुचमेव गच्छत्यथो प्रतिष्ठामेव प्रतिष्ठा ह्येकविंशतुर्विंशतिमन्वाहु
चतुर्विंशतिरर्धमासाः संवथ्सरः संवथ्सरोऽग्निर्वैश्वानरः साक्षादेव
वैश्वानुरमवं रुन्धे पराचीरन्वाहु पराडिवं हि सुवर्गो लोकः
समास्त्वाऽग्नि क्रृतवो वर्धयन्त्वित्याहु समाभिरेवाग्नि वर्धय- (४३)

त्यृतुभिः संवथ्सरं विश्वा आ भाहि प्रदिशः पृथिव्या
इत्याहु तस्मादग्निः सर्वा दिशोऽनु वि भांति प्रत्यौहतामश्विनां
मृत्युमस्मादित्याहु मृत्युमेवास्मादपं नुदत्युद्युयं तमसस्परीत्याहु
पाप्मा वै तमः पाप्मानमेवास्मादपं हन्त्यगन्म ज्योतिरुत्तममित्याहासो
वा आदित्यो ज्योतिरुत्तममादित्यस्यैव सायुज्यं गच्छति

न संवध्सरस्तिष्ठति नास्य श्रीस्तिष्ठति यस्यैताः क्रियन्ते
ज्योतिष्मतीमुत्तमामन्वाहु ज्योतिरेवास्मा उपरिष्टाद्धधाति सुवर्गस्य
लोकस्यानुख्यात्यै॥ (४४)

यावन्तोऽस्य मुख्यत्वश्चित्यस्य वर्धयत्यादित्योऽष्टाविंशतिश्च॥६॥ [८]

षड्भिर्दीक्षयति षड्वा क्रृतवं क्रृतुभिरेवैन दीक्षयति
सप्तभिर्दीक्षयति सप्त छन्दांसि छन्दोभिरेवैन दीक्षयति विश्वे
देवस्य नेतुरित्यनुष्टुभौत्तमया जुहोति वाग्वा अनुष्टुप्समात्प्राणानां
वागुत्तमैकस्मादक्षरादनांसं प्रथमं पदं तस्माद्यद्वाचोऽनांसं तन्मनुष्यां
उपं जीवन्ति पूर्णया जुहोति पूर्ण इव हि प्रजापतिः (४५)

प्रजापतेरास्यै न्यूनया जुहोति न्यूनाद्धि प्रजापतिः प्रजा
असृजत प्रजानां सृष्ट्यै यदर्चिषि प्रवृत्त्याद्वृत्तमवं रुन्धीत
यदङ्गरेषु भविष्यदङ्गरेषु प्रवृणक्ति भविष्यदेवावं रुन्धे भविष्यद्धि
भूयो भूताद्वाभ्यां प्रवृणक्ति द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै ब्रह्मणा वा
एषा यजुषा सम्भृता यदुखा सा यद्विद्येतार्तिमाच्छ्रुद् (४६)

यजमानो हन्येतास्य यज्ञो मित्रैतामुखां तपेत्याहु ब्रह्म वै मित्रो
ब्रह्मन्नेवैनां प्रतिष्ठापयति नार्तिमाच्छ्रुति यजमानो नास्य यज्ञो हन्यते
यदि भिद्येत तैरेव कपालैः स॑ सृजेथ्सैव ततः प्रायश्चित्तिर्यो गृतश्रीः
स्यान्मथित्वा तस्यावं दध्याद्वृतो वा एष स स्वां (४७)

देवतामुपैति यो भूतिकामः स्याद्य उखायै सम्भवेथ्स

एव तस्य स्यादतो ह्येष सम्भवत्येष वै स्वंयम्भूर्नाम् भवत्येव
यं कामयैत भ्रातृव्यमस्मै जनयेयमित्यन्यतस्तस्याऽहत्याव
दध्याथ्साक्षादेवास्मै भ्रातृव्यं जनयत्यम्बरीषादन्नकामस्याव
दध्यादम्बरीषे वा अन्नं भ्रियते सयोऽन्येवान्- (४८)

मवं रुन्धे मुञ्जानवं दधात्यूर्गवै मुञ्जा ऊर्जमेवास्मा अपि
दधात्यग्निर्देवभ्यो निलोयतु स कुमुकं प्राविशत् कुमुकमवं दधाति
यदेवास्य तत्र न्यक्तं तदेवावं रुन्ध आज्येनु सं यौत्येतद्वा अग्नेः
प्रियं धाम् यदाज्यं प्रियेणैवैनु धाम्ना समर्धयत्यथो तेजसा (४९)

वैकंक्तीमा दधाति भा एवावं रुन्धे शमीमयीमा दधाति शान्त्यै
सीद् त्वं मातुरस्या उपस्थ इति तिसुभिर्जातमुपं तिष्ठते त्रयं इमे
लोका एष्वेव लोकेष्वाविदं गच्छत्यथो प्राणानेवाऽत्मन्यते॥ (५०)

प्रजापतिरक्षेष्वामेवान् तेजसा चतुर्लिङ्गशब्दः॥६॥ [१]

न ह स्म वै पुराग्निरपरशुवृकणं दहति तदस्मै
प्रयोग एवर्घिरस्वदयद्यद्ग्रे यानि कानि चेति सुमिधुमा
दधात्यपरशुवृकणमेवास्मै स्वदयति सर्वमस्मै स्वदते य एवं
वेदौदुम्बरीमा दधात्यूर्गवा उदुम्बर ऊर्जमेवास्मा अपि दधाति
प्रजापतिरग्निमसृजत् तत्र सृष्ट रक्षाऽस्य- (५१)

जिघाऽसन्धस एतद्राक्षोग्रमपश्युत्तेन वै स रक्षाऽस्यपाहत्
यद्राक्षोग्नं भवत्यग्नेरेव तेन जाताद्रक्षाऽस्यपं हन्त्याश्वत्थीमा

दंधात्यश्वत्थो वै वनस्पतीना॑ सपलसाहो विजित्यै वैकंङ्कृतीमा
दंधाति भा एुवावं रुन्धे शमीमयीमा दंधाति शान्त्यै संशितं मे
ब्रह्मोदेषां बाहू अंतिरमित्युत्तमे औदुम्बरी (५२)

वाचयति ब्रह्मणैव क्षुत्र॑ सं श्यति क्षुत्रेणु ब्रह्म॒ तस्मा॑द्वाहृणो
रांजन्यवानत्यन्यं ब्राह्मणं तस्मा॑द्वाजन्यो॒ ब्राह्मणवानत्यन्य॑ रांजन्यं
मृत्युर्वा एुष यदग्निरमृत॑ हिरण्य॑ रुक्ममन्तरं प्रति॑ मुश्वतेऽमृतमेव
मृत्योरन्तर्धत्तु एकविशतिनिर्बाधो भवत्येकविशतिर्वै देवलोका
द्वादश मासाः पश्चर्तवस्त्रयं इमे लोका असावादित्य - (५३)

एकविश्वा एुतावन्तो॒ वै देवलोकास्तेभ्यं एुव भ्रातृव्यमन्तरेति
निर्बाधैर्वै देवा असुरान्निर्बाधैऽकुर्वत् तन्निर्बाधानाँ॑ निर्बाधत्वं
निर्बाधी भवति भ्रातृव्यानेव निर्बाधे कुरुते सावित्रिया प्रति॑
मुश्वते॑ प्रसूत्यै नक्तोषासेत्युत्तरयाऽहोरात्राभ्यामेवैनमुद्यच्छते
देवा अग्निं धारयन्द्रविणोदा इत्याह प्राणा॑ वै देवा द्रविणोदा
अंहोरात्राभ्यामेवैनमुद्यत्य (५४)

प्राणैर्दाधाराऽसीनः प्रति॑ मुश्वते॑ तस्मादासीनाः प्रजाः प्र
जायन्ते॑ कृष्णाजिनमुत्तरं॑ तेजो॑ वै हिरण्यं॑ ब्रह्म॑ कृष्णाजिनं॑ तेजसा॑
चैवैनं॑ ब्रह्मणा॑ चोभयतः परि॑ गृह्णति॑ षडुद्याम॑ शिक्यं॑ भवति॑
षड्वा॑ ऋतवं॑ ऋतुमिरैवैनमुद्यच्छते॑ यद्वादशोद्याम॑ संवर्थसरेणैव
मौञ्जं॑ भवत्यूग्वै॑ मुञ्जा॑ ऊजैवैनु॑ समर्धयति॑ सुपुर्णोऽसि

गुरुत्मानित्यवैक्षते रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचंष्टे दिवं गच्छ
सुवः पुतेत्याह सुवर्गमेवैनं लोकं गंमयति॥ (५५)

रक्षाङ्गस्यौदूर्म्बरी आदित्य उद्यत्य सञ्चर्तुर्विश्वतिश्च॥ ५॥ [१०]

समिष्ठो अञ्जन्कृदरं मतीनां घृतमग्ने मधुमत्यिन्वमानः।
वाजी वहन्वाजिनं जातवेदो देवानां वक्षि प्रियमा सधस्थम्।
घृतेनाञ्जन्सम्पथो दैवयानांप्रजानन्वाज्यप्येतु देवान्। अनुत्वा
सप्ते प्रदिशः सचन्ताऽङ्ग स्वधामस्मै यजमानाय धेहि। ईङ्ग्यश्वासि
वन्द्यश्व वाजित्राश्वासि मेध्यश्व सप्ते। अग्निष्ठां (५६)

देवैर्वसुभिः सजोषाः प्रीतं वहिं वहतु जातवेदाः। स्तीर्ण बरहिः
सुष्टरीमा जुपाणोरु पृथु प्रथमानं पृथिव्याम्। देवेभिर्युक्तमदितिः
सजोषाः स्योनं कृण्वाना सुविते दंधातु। एता उवः सुभगा
विश्वरूपा वि पक्षोभिः श्रयमाणा उदातैः। ऋष्वाः सतीः कवषः
शुभ्रमानाद्वारो देवीः सुप्रायुणा भवन्तु। अन्तरा मित्रावरुणा चरन्ती
मुखं यज्ञानामभिः सविदाने। उषासां वा ९ (५७)

सुहिरुण्ये सुशिल्पे ऋतस्य योनाविह सांदयामि। प्रथमा वाऽ
सरथिनां सुवर्णादेवौ पश्यन्तौ भुवनानि विश्वाः। अपिप्रयं चोदना वां
मिमाना होतारा ज्योतिः प्रदिशां दिशन्तां। आदित्यैर्नो भारती वष्ट
यज्ञः सरस्वती सुह रुद्रैर्न आवीत्। इडोपहूता वसुभिः सजोषां
यज्ञं नो देवीरमृतेषु धत्त। त्वष्टा वीरं देवकामं जजान् त्वष्टुर्वा-

जायत आशुरश्वः। (५८)

त्वष्टेदं विश्वं भुवनं जजान बहोः कर्तारमिह यक्षि होतः। अश्वौ
घृतेन त्मन्या समक्त उपदेवाऽक्रृतुशः पाथ एतु। वनस्पतिर्देवलोकं
प्रजानन्नग्निना हव्या स्वदितानि वक्षत्। प्रजापतेस्तपसा वावृधानः
सुद्यो जातो दधिषे यज्ञमग्ने। स्वाहाकृतेन हुविषा पुरोगा याहि
साध्या हुविरदन्तु देवाः॥ (५९)

अग्निष्ठां वामश्वो द्विचत्वारि॒शत्त्वा॥४॥ [११]

सुवित्राणि व्यद्धमुक्ताम देवस्य खनति कूरं वारुणः सुसभिरेकविशत्या पुद्गिन हं स्म समिद्धो
अञ्जनेकादशा॥११॥

सुवित्राण्युक्ताम कूरं वारुणः पशवः स्युन हं स्म नवंपञ्चाशत्॥५१॥

सुवित्राणि हुविरदन्तु देवाः॥

हरिः ॐ॥

॥कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां पञ्चमकाण्डे प्रथमः प्रश्नः
समाप्तः॥५-१॥

॥ द्वितीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां पञ्चमकाण्डे द्वितीयः प्रश्नः ॥

विष्णुमुखा वै देवाश्छन्दोभिरिमाँलोकाननपज्यमभ्यजयन्
यद्विष्णुक्रमान्क्रमते विष्णुरेव भूत्वा यजमानश्छन्दोभिरिमाँलोकाननप
जयति विष्णोः क्रमोऽस्यभिमातिहेत्याह गायत्री वै पृथिवी
त्रैष्टुभमन्तरिक्षं जागंती द्यौरानुष्टुभीर्दिशश्छन्दोभिरेवेमाँलोकान्
यथापूर्वमभि जयति प्रजापतिरुग्मिमसृजत सोऽस्माथ्यृष्टः (१)

पराङ्मेतयाऽन्वैदक्रन्दिति तया वै सोऽग्नेः प्रियं
धामावारुन्ध यदेतामन्वाहाग्नेरैवैतया प्रियं धामावं रुन्ध ईश्वरो वा
एष पराङ्मुदघो यो विष्णुक्रमान्क्रमते चतुसृभिरा वर्तते चत्वारि
छन्दाऽस्मि छन्दाऽस्मि खलु वा अग्नेः प्रिया तुनूः प्रियामेवास्य
तुनुवंमभि (२)

पूर्यवर्तते दक्षिणा पूर्यवर्तते स्वमेव वीर्यमनु पूर्यवर्तते
तस्मादक्षिणोऽर्थ आत्मनो वीर्यवत्तरोऽर्थो आदित्यस्यैवा-
ऽऽवृत्तमनु पूर्यवर्तते शुनःशेषपुमार्जीगर्ति वरुणोऽगृह्णाथ्स एतां
वारुणीमपश्यत्तया वै स आत्मानं वरुणपाशादमुश्चद्वरुणो वा एतं
गृह्णाति य उखां प्रतिमुश्चत् उदुत्तमं वरुणं पाशमस्मदित्याहाऽऽ-
त्मानमेवैतया (३)

वरुणपाशान्मुश्चत्या त्वाहारूपमित्याहाऽऽ हैन् ६ हरति

ध्रुवस्ति॒ष्ठा॒विंचा॒चलि॒रित्या॑ह् प्रति॒ष्ठित्यै॒ विश॒स्त्वा॒ सर्वा॑
वा॒ञ्चु॒न्त्वित्या॑ह् वि॒शै॒वै॒न॒॑ सम॑र्धयत्य॒स्मित्रा॒ष्ट्रमधि॑ श्रुयेत्या॑ह्
रा॒ष्ट्रमे॒वा॒स्मि॑न्त्रु॒वमंकर्य॑ का॒मयेत् रा॒ष्ट्रँ॑ स्या॒दिति॑ तं मनसा॑
ध्यायेद्रा॒ष्ट्रमे॒व भंवु- (४)

त्यग्रे॑ बृहन्त्रुषसा॑मूर्खो॑ अंस्थादित्याहाग्रमे॒वैन॒॑ समानाना॑
करोति॑ निर्जग्मिवान्तमंस॑ इत्या॑ह् तमं॑ ए॒वास्मादप॑ हन्ति॑
ज्योति॑षागा॒दित्या॑ह् ज्योति॑रेवास्मि॑न्दधाति॑ चतु॒सृभिः॑ सादयति॑
च॒त्वारि॑ छन्दाँ॑सि॑ छन्दो॒भिरेवाति॑छन्दसोत्तमया॑ वर्ष्म॑ वा॑ ए॒षा॑
छन्दं॑सां॑ यदतिच्छन्दा॑ वर्ष्म॑वैन॒॑ समानाना॑ करोति॑ सद्वंती॑ (५)

भवति॑ स॒त्त्वमे॒वैन॒॑ गमयति॑ वाऽसु॒प्रेणोप॑ तिष्ठत॑ ए॒तेन॒॑ वै॑
व॒थ्सप्रीर्भालन्दनोऽग्ने॑ः प्रियं॑ धामावा॑रुन्धाग्ने॑रै॒वैतेन॒॑ प्रियं॑ धामावा॑रुन्ध
एकादशं॑ भंवत्येकघैव यजंमाने॑ वीर्य॑ दधाति॑ स्तोमेन॒॑ वै॑ देवा॑
अ॒स्मिंलोक॑ आ॒र्द्धवञ्चन्दो॒भिरुमुष्मि॑न्स्तोमंस्येव॑ खलु॑ वा॑ ए॒तद्रूपं॑
यद्वा॑अ॒सु॒प्रम्यद्वा॑अ॒सु॒प्रेणोप॑तिष्ठत - (६)

इममेव॑ तेन॒॑ लोकमभि॑ जंयति॑ यद्विष्णुक्रमान्क्रमते॒मुमेव॑
तैर्लोकमभि॑ जंयति॑ पूर्वद्युः॑ प्रक्रांमत्युत्तरेद्युरूपं॑ तिष्ठते॑ तस्माद्योगे॑
ऽन्यासा॑ प्रजानां॑ मनः॑ क्षेमे॒न्यासां॑ तस्मा॑द्यायावरः॑ क्षेम्यस्येशे॑
तस्मा॑द्यायावरः॑ क्षेम्यम॒ध्यवंस्यति॑ मुष्टी॑ करोति॑ वाचं॑ यच्छति॑
यज्ञस्य॑ धृत्यै॥ (७)

सृष्टोऽन्येतया भवति सद्वृत्युपतिष्ठते द्विचत्वारि॒श्चाच॥७॥ [१]

अन्नपतेऽन्नस्य नो देहीत्याहाग्निर्वा अन्नपतिः स एवास्मा॒
अन्नं प्र यच्छत्यनमी॒वस्य शुष्मिण् इत्याहायु॒क्षमस्येति॒ वावैतदाहु॒
प्र प्रदातारं तारिष् ऊर्जं नो धेहि द्विपदे चतु॒ष्पद इत्याहाऽऽ-
शिष्मेवैतामा शास्त् उदु॒त्वा विश्वै॒देवा इत्याह प्राणा॑ वै विश्वै॒
देवाः (८)

प्राणैरैवैनमुद्यच्छुतेऽग्ने॑ भरन्तु चित्तिभिरित्याह॑ यस्मा॑ एवैनं॑
चित्तायोद्यच्छुते॑ तेनैवैन॑ समर्धयति॑ चतु॒सृभिरा॑ सादयति॑ चत्वारि॑
छन्दा॑सि॑ छन्दोभिरैवातिच्छन्दसोत्तमया॑ वर्ष्म् वा॑ एषा॑ छन्दसां॑
यदतिच्छन्दा॑ वर्ष्मैवैन॑ समानानां॑ करोति॑ सद्वती॑ भवति॑ सुत्त्वमेवैन॑
गमयति॑ प्रेदग्ने॑ ज्योतिष्मान् (९)

याहीत्याह॑ ज्योतिरैवास्मिन्दधाति॑ तुनुवा॑ वा॑ एष हिनस्ति॑ य॑
हिनस्ति॑ मा॑ हि॑सीस्तुनुवा॑ प्रजा॑ इत्याह॑ प्रजाभ्य॑ एवैन॑ शमयति॑
रक्षा॑सि॑ वा॑ एतद्यज्ञ॑ संचन्ते॑ यदनं॑ उथ्सर्जत्यक्रन्दित्यन्वाह॑
रक्षसामपंहत्या॑ अनंसा॑ वहुन्त्यपंचितिमेवास्मिन्दधाति॑
तस्मादनुस्वी॑ चं॑ रथी॑ चातिथीनामपंचिततमा॑- (१०)

वपंचितिमान्भवति॑ य एवं वेदं॑ समिधाऽग्निं॑ दुवस्यतेति॑
घृतानुषिक्तामवसिते॑ समिधमा॑ दधाति॑ यथातिथय॑ आगताय
सर्पिष्वंदातिथ्यं॑ क्रियते॑ तादृगेव॑ तद्वायत्रिया॑ ब्राह्मणस्य॑ गायत्रो॑
हि॑ ब्राह्मणस्त्रिष्टुभा॑ राजन्यस्य॑ त्रैष्टुभो॑ हि॑ राजन्योऽप्सु॑ भस्म॑ प्र

वैशायत्युपसुयोनिर्वा अग्निः स्वामेवैनं योनिं गमयति तिसृभिः प्र
वैशायति त्रिवृद्धा - (११)

अग्निर्यावानेवाग्निस्तं प्रतिष्ठां गमयति परा वा एषोऽग्निं
वंपति योऽपसु भस्मं प्रवेशयति ज्योतिष्मतीभ्यामवं दधाति
ज्योतिरेवास्मिन्दधाति द्वाभ्यां प्रतिष्ठित्यै परा वा एष प्रजां पशून्
वंपति योऽपसु भस्मं प्रवेशयति पुनरुर्जा सुह रथ्येति पुनरुदैति
प्रजामेव पशूनात्मन्धत्ते पुनस्त्वाऽऽदित्या - (१२)

रुद्रा वसंवः समिन्धतामित्याहैता वा एतं देवता अग्ने
समैन्धत ताभिरेवैन् समिन्द्वे बोधा स बोधीत्युपं तिष्ठते
बोधयत्येवैनं तस्मांधुस्वा प्रजाः प्र बुध्यन्ते यथास्थानमुपं तिष्ठते
तस्मांद्यथास्थानं पशवः पुनरेत्योपं तिष्ठन्ते॥ (१३)

४४ वै विश्वे देवा ज्योतिष्मानपचिततमौ त्रिवृद्धा आदित्या द्विचत्वारि॒शत्त्वा॥६॥ [२]

यावती वै पृथिवी तस्यै यम आधिपत्यं परीयाय यो वै
यम दैवयज्ञनमस्या अनिर्याच्याग्निं चिनुते यमायैन् स चिनुते-
ऽपेतत्यध्यवसाययति यममेव दैवयज्ञनमस्यै निर्याच्याऽऽत्मनेऽग्निं
चिनुत इष्वग्रेण वा अस्या अनामृतमिच्छन्तो नाविन्दन्ते देवा
एतद्यज्ञुरपश्युन्नपेतेति यदेतेनाध्यवसाययत्य- (१४)

नामृत एवाग्निं चिनुत उद्धन्ति यदेवास्या अमेध्यं तदपं
हन्त्यपोऽवोक्षति शान्त्यै सिक्तता नि वंपत्येतद्वा अग्नेर्वैश्यानरस्य
रूपं रूपेणैव वैश्यानरमवं रुन्ध ऊषान्नि वंपति पुष्टिर्वा एषा

प्रुजननं यदूषा: पुष्ट्यामेव प्रुजननेऽग्निं चिनुतेऽथो सुंज्ञानं एव
सुंज्ञानुङ्ग ह्येतत् (१५)

पशूनां यदूषा द्यावापृथिवी सुहास्तां ते वियुती अब्रूतामस्त्वेव
नौ सुह यज्ञियमिति यदमुष्यां यज्ञियमासीत्तदस्यामदधात्त
ऊषां अभवन् यदस्या यज्ञियमासीत्तदमुष्यामदधात्तदश्चन्द्रमासि
कृष्णमूषा त्रिवपन्नदो ध्यायेद्यावापृथिव्योरेव यज्ञियेऽग्निं चिनुतेऽय ६
सो अग्निरिति विश्वामित्रस्य (१६)

सूक्तं भवत्युतेन वै विश्वामित्रोऽग्नेः प्रियं धामावारुन्धाग्नेरवैतेन
प्रियं धामावं रुन्धे छन्दोभिर्वै देवाः सुवर्गं लोकमायश्चतस्रः
प्राचीरूपं दधाति चत्वारि छन्दाः सि छन्दोभिरेव तद्यज्ञमानः
सुवर्गं लोकमेति तेषां सुवर्गं लोकं युतां दिशः समव्हीयन्त ते
द्वे पुरस्ताथ्सुमीची उपादधत् द्वे (१७)

पश्चाथ्सुमीची ताभिर्वै ते दिशोऽद्व॑हन् यद्वे पुरस्ताथ्सुमीची
उपादधाति द्वे पश्चाथ्समीची दिशां विधृत्या अथो पशवो वै
छन्दाः सि पशूनेवास्मै समीचो दधात्यृष्टावुपं दधात्यृष्टाक्षरा
गायत्री गायत्रोऽग्निर्यावानेवाग्निस्तं चिनुतेऽष्टावुपं दधात्यृष्टाक्षरा
गायत्री गायत्री सुवर्गं लोकमञ्जसा वेद सुवर्गस्य लोकस्य (१८)

प्रज्ञात्यै त्रयोदश लोकं पृणा उपं दधात्येकं विश्वाति: सं पद्यन्ते
प्रतिष्ठा वा एकविश्वाः प्रतिष्ठा गारहं पत्य एकविश्वास्यैव प्रतिष्ठां
गारहं पत्यमनु प्रतिं तिष्ठति प्रत्यग्निं चिक्यानस्तिष्ठति य एवं वेद

पञ्चचितीकं चिन्वीत प्रथमं चिन्वानः पाङ्को यज्ञः पाङ्काः पशवो
यज्ञमेव पशूनवं रुन्धे त्रिचितीकं चिन्वीत द्वितीयं चिन्वानस्य इमे
लोका एष्वेव लोकेषु (१९)

प्रति तिष्ठत्येकचितीकं चिन्वीत तृतीयं चिन्वान एकधा
वै सुवर्गो लोक एकवृत्तैव सुवर्गं लोकमेति पुरीषेणाभ्यूहति
तस्मान्माऽसेनास्थि छन्नं न दुश्शर्मा भवति य एवं वेद पञ्च
चितयो भवन्ति पञ्चभिः पुरीषैरभ्यूहति दश सं पद्यन्ते दशक्षरा
विराडन्नं विराड्विराज्येवान्नाद्य प्रति तिष्ठति॥ (२०)

अभ्युवसाययति हैतद्विश्वामित्रस्यादधत् द्वे लोकस्य लोकेषु सप्तचत्वारिंशत् ॥७॥ ——— [३]

वि वा एतौ द्विषाते यश्च पुराग्निर्यशेखायाऽ समितमिति
चतुसृभिः सं नि वंपति चत्वारि छन्दाऽसि छन्दाऽसि खलु वा
अग्नेः प्रिया तनूः प्रिययैवैनौ तनुवा स शास्ति समितमित्याहु
तस्माद्व्यंणा क्षत्रं समेति यथसन्व्युप्य विहरति तस्माद्व्यंणा क्षत्रं
व्यैत्यृतुभिर्- (२१)

वा एतं दीक्षयन्ति स कृतुभिरेव विमुच्यो मातेवं पुत्रं पृथिवी
पुरीष्यमित्याहुर्तुभिरेवैन दीक्षयित्वर्तुभिर्वि मुश्चति वैश्वानर्या
शिक्यमा दत्ते स्वदयत्यैवैनन्नैरकृतीः कृष्णास्तिस्तुषपक्षा भवन्ति
निरकृत्यै वा एतद्वाग्धेयं यत्तुषा निरकृत्यै रूपं कृष्णं रूपेणैव
निरकृतिं निरवदयत इमां दिशं यन्त्येषा (२२)

वै निरक्षेत्यै दिख्वायां मेव दिशि निरक्षेतिं निरवंदयते स्वकृतुं
इरिण उपं दधाति प्रदरे वैतद्वै निरक्षेत्या आयतनं ऽस्मि एवाऽऽ-
यतने निरक्षेतिं निरवंदयते शिक्यमभ्युपं दधाति नैरक्षेतो वै पाशः
साक्षादेवैनं निरक्षेतिपाशान्मुश्चति तिस्र उपं दधाति त्रेधाविहितो वै
पुरुषो यावानेव पुरुषस्तस्मान्निरक्षेतिमवं यजते परांचीरुपं (२३)

दधाति परांचीमेवास्मान्निरक्षेतिं प्रणुदते प्रतीक्षमा-
यन्ति निरक्षेत्या अन्तरहित्यै मार्जयित्वोपं तिष्ठन्ते मेध्यत्वायु-
गारहं पत्यमुपं तिष्ठन्ते निरक्षेतिलोक एव चरित्वा पूता
दैवलोकमुपावर्तन्ते एकयोपं तिष्ठन्ते एकधैव यजमाने वीर्यं दधति
निवेशनः सङ्गमनो वसूनामित्याह प्रजा वै पश्वो वसुं प्रजयैवैनं
पशुभिः समर्थयन्ति॥ (२४)

कृतुभिरेषा परांचीरुपाष्टाचत्वारि शत्रा॥ ४॥ [४]

पुरुषमात्रेण वि मिमीते यज्ञेन वै पुरुषः सम्मितो यज्ञपुरुषैवैनं
वि मिमीते यावान्पुरुष ऊर्ध्वबाहुस्तावाभवत्येतावद्वै पुरुषे वीर्यं
वीर्यैवैनं वि मिमीते पक्षी भवति न ह्यपक्षः पतितुमरहत्यरक्षिना-
पक्षौ द्राघीयाऽसौ भवतस्तस्मात्पक्षप्रवयाऽसि वयाऽसि
व्याममात्रौ पक्षौ च पुच्छं च भवत्येतावद्वै पुरुषे वीर्यं (२५)

वीर्यसम्मितो वेणुना वि मिमीत आग्रेयो वै वेणुः सयोनित्वायु-
यजुषा युनक्ति यजुषा कृषति व्यावृत्यै पञ्चवेन कृषति पञ्चा-

ऋतवं ऋतुभिरेवैनं कृषति यद्वादशग्वेनं संवथ्सरेणैवेयं वा
अग्नेरतिदाहादबिभेथ्सैतद्विगुणमपश्यत्कृष्टं चाकृष्टं च ततो वा इमां
नात्यदहृद्यत्कृष्टं चाकृष्टं च (२६)

भवत्यस्या अनंतिदाहाय द्विगुणं त्वा अग्निमुद्यन्तुमरहृतीत्याहुर्यत्त्वं
चाकृष्टं च भवत्यग्नेरुद्यत्या एतावन्तो वै पशवौ द्विपादश्च
चतुष्पादश्च तान् यत्प्राचं उथ्सृजेद्वद्रायापि दध्याद्यदक्षिणा
पितृभ्यो नि धुवेद्यत्प्रतीचो रक्षांसि हन्युरुदीचु उथ्सृजत्येषा वै
दैवमनुष्याणां शान्ता दिक् (२७)

तामेवैनाननूथ्सृजत्यथो खल्विमां दिशमुथ्सृजत्यसौ वा
आदित्यः प्राणमेवैनाननूथ्सृजति दक्षिणा पर्यावर्तन्ते स्वमेव
वीर्यमनु पर्यावर्तन्ते तस्मादक्षिणोऽर्ध आत्मनो वीर्यावत्तरोऽर्थो
आदित्यस्यैवावृतमनु पर्यावर्तन्ते तस्मात्परांश्चः पशवो वि तिष्ठन्ते
प्रत्यं च आ वर्तन्ते तिस्त्रस्तिस्त्रः सीताः (२८)

कृषति त्रिवृतमेव यज्ञमुखे वि यातयत्योषधीर्वपति
ब्रह्मणान्नमवं रुन्धेऽर्केऽर्कश्चीयते चतुर्दशभिर्वपति सप्त
ग्राम्या ओषधयः सप्तारण्या उभयोषामवंरुच्या अन्नस्यान्नस्य
वपत्यन्नस्यान्नस्यावंरुच्यै कुष्टे वंपति कुष्टे ह्योषधयः प्रतितिष्ठन्त्यनुसीति
वंपति प्रजात्यै द्वादशसु सीतासु वपति द्वादश मासौः संवथ्सरः
संवथ्सरेणैवास्मा अन्नं पचति यदग्निचि- (२९)

दनंवरुद्धस्याशज्जीयादवंरुद्धेन व्युच्येत् ये वनस्पतीनां
 फलुग्रहंयस्तानिध्मेऽपि प्रोक्षेदनंवरुद्धस्यावंरुच्यै दिग्भ्यो
 लोष्टान्थसमस्यति दिशामेव वीर्यमवरुध्यं दिशां वीर्येऽग्निं चिनुते
 यं द्विष्याद्यत्र स स्यात्तस्यै दिशो लोष्टमा हरेदिषुमूर्जमहमित आ
 दद इतीषमेवोर्जं तस्यै दिशोऽवं रुन्धे क्षोधुको भवति यस्तस्यां
 दिशि भवत्युत्तरवेदिमुपं वपत्युत्तरवेद्याङ् ह्यग्निश्चीयतेऽथौ पशवो
 वा उत्तरवेदिः पशुनेवावं रुन्धेऽथौ यज्ञपुरुषोऽनन्तरित्यै॥ (३०)

च भुवत्येतावद्वै पुरुषे वीर्यं यत्कृष्टश्चाकृष्टं च दिख्मीता अग्निचिदव् पश्चविश्शतिश्च॥६॥—[५]

अग्ने तव श्रवो वय इति सिक्ता नि वंपत्येतद्वा अग्नेर्वैश्वानुरस्यं
 सूक्तं सूक्तेनैव वैश्वानुरमवं रुन्धे पुङ्गिर्वै वंपति पञ्चा क्रृतवं
 संवथ्सरः संवथ्सरोऽग्निर्वैश्वानुरः साक्षादेव वैश्वानुरमवं रुन्धे समुद्रं
 वै नामैतच्छन्दः समुद्रमनु प्रजाः प्र जायन्ते यदेतेन सिक्ता
 निवपति प्रजानां प्रजननायेन्द्रो (३१)

वृत्राय वज्रं प्राहरुथ्स त्रेधा व्यभवुथ्स्फयस्तृतीयः रथस्तृतीयं
 यूपस्तृतीयं येऽन्तःशरा अशीर्यन्त ताः शर्करा अभवन्तच्छर्करणा ९
 शर्करत्वं वज्रो वै शर्कराः पुशुरग्निर्यच्छर्करणभिरग्निं परिमिनोति
 वज्रेणवास्मै पशून्परि गृह्णाति तस्माद्वज्रेण पशवः परिगृहीतास्तस्माथ्स
 नोपं हरते त्रिसुपाभिः पशुकामस्य (३२)

परि मिनुयाथ्सुप वै शीर्घण्याः प्राणाः प्राणाः पशवः

प्राणेरेवास्मै पशूनवं रुन्धे त्रिणवाभिर्भ्रातृव्यवतस्त्रिवृतमेव वज्रं
सम्भृत्य भ्रातृव्याय प्र हरति स्तृत्या अपरिमिताभिः परि-
मिनुयादपरिमितस्यावरुद्ध्ये यं कामयेतापुशुः स्यादित्यपरिमित्य-
तस्य शर्कराः सिकंता व्यूहेदपरिगृहीत एवास्यं विषूचीन् रेतः
परा सिश्चत्यपुशुरेव भवति (३३)

यं कामयेत पशुमान्स्यादिति परिमित्य तस्य शर्कराः सिकंता
व्यूहेत्परिगृहीत एवास्मै समीचीन् रेतः सिश्चति पशुमानेव भवति
सौम्या व्यूहति सोमो वै रेतोधा रेतं एव तद्वधाति गायत्रिया
ब्राह्मणस्य गायत्रो हि ब्राह्मणस्त्रिषुभां राजन्यस्य त्रैषुभो हि राजन्यः
शंयुं बारहस्पत्यं मेधो नोपानमस्सोऽग्निं प्राविश्शथ् (३४)

सोऽग्नेः कृष्णो रूपं कृत्वोदायत् सोऽश्वं प्राविश्शसो-
ऽश्वस्यावान्तरशफोऽभवद्यदश्वमाक्रमयति य एव मेधोऽश्वं
प्राविश्शतमेवावं रुन्धे प्रजापतिनाग्निश्चेतव्यं इत्याहुः प्राजापत्यो-
ऽश्वो यदश्वमाक्रमयति प्रजापतिनैवाग्निं चिनुते पुष्करपर्णमुप-
दधाति योनिर्वा अग्नेः पुष्करपर्णं सयोनिमेवाग्निं चिनुतेऽपां
पृष्ठमसीत्युपं दधात्युपां वा एतत्पृष्ठं यत्पुष्करपर्णं रुपेणैवैनदुपं
दधाति॥ (३५)

इन्द्रः पशुकामस्य भवत्यविश्शसयोनि विश्शतिश्च॥ ५॥ [६]

ब्रह्मं जज्ञानमिति रुक्ममुपं दधाति ब्रह्ममुखा वै प्रजापतिः
प्रजा असृजत् ब्रह्ममुखा एव तत्प्रजा यज्मानः सृजते ब्रह्मं

जज्ञानमित्याहु तस्माद्ब्रह्मणो मुख्यो मुख्यो भवति य एवं वेदं
ब्रह्मवादिनो वदन्ति न पृथिव्यां नान्तरिक्षे न दिव्यग्निश्चेत्पृथ्ये
इति यत्पृथिव्यां चिन्वीत पृथिवीः शुचाऽप्येत्रौषधयो न
वनुस्पतयः (३६)

प्र जायेन् यदन्तरिक्षे चिन्वीतान्तरिक्षः शुचाऽप्येत्र
वयाऽसि प्र जायेन् यद्दिवि चिन्वीत दिवः शुचाऽप्येत्र
पुर्जन्यो वर्षेद्रुक्भमुप दधात्यमृतं वै हिरण्यममृतं एवाग्निं चिनुते
प्रजात्यै हिरण्यमयं पुरुषमुप दधाति यजमानलोकस्य विधृत्यै
यदिष्टकाया आतृण्णमनूपदध्यात्पशूनां च यजमानस्य च प्राणमपि
दध्याद्वक्षिणतः (३७)

प्राश्चमुप दधाति दाधारं यजमानलोकं न पशूनां च
यजमानस्य च प्राणमपि दधात्यथो खल्विष्टकाया आतृण्णमनूप
दधाति प्राणानामुथ्सृष्ट्यै द्रुपसश्चस्कन्देत्यभिं मृशति होत्रास्वेवैन्
प्रतिष्ठापयति सुचावुप दधात्याज्यस्य पूर्णा कार्ष्यमयीं दुधः
पूर्णमौदुम्बरीमियं वै कार्ष्यमय्यसावौदुम्बरीमे एवोप धत्ते (३८)

तूष्णीमुप दधाति न हीमे यजुषाऽस्तुमरहति दक्षिणां
कार्ष्यमयीमुत्तरामौदुम्बरीं तस्मादुस्या असावुत्तराज्यस्य
पूर्णा कार्ष्यमयीं वज्रे वा आज्यं वज्रः कार्ष्यो वज्रेणैव
यज्ञस्य दक्षिणतो रक्षाऽस्यप हन्ति दुधः पूर्णमौदुम्बरीं पशवो

वै दध्यूर्गुदुम्बरः पृशुष्वेवोर्जं दधाति पूर्णं उपं दधाति पूर्णं
एवैन्- (३९)

मुमुष्मिंल्लोक उपं तिष्ठेते विराज्यग्निश्चेत्तुव्यं इत्याहुः सुग्वै
विराज्यस्तुचावुपुदधांति विराज्येवाग्निं चिनुते यज्ञमुखेयज्ञमुखे
वै क्रियमाणे यज्ञः रक्षा॒सि जिघा॑सन्ति यज्ञमुखः
रुक्मो यद्वुक्मं व्याघारयति यज्ञमुखादेव रक्षा॒स्यपं हन्ति
पञ्चभिर्व्याघारयति पाङ्को यज्ञो यावानेव यज्ञस्तस्माद्रक्षा॒स्यपं
हन्त्यक्षण्या व्याघारयति तस्मादक्षण्या पुशवोऽङ्गानि प्र हरन्ति
प्रतिष्ठित्यै॥ (४०)

वनस्पतयो दक्षिणतो धर्त एनं तस्मादक्षण्या पञ्च च॥५॥ [७]

स्वयमातृण्णामुपं दधातीयं वै स्वयमातृण्णेमामेवोपं
धत्तेऽश्वमुपं ग्रापयति प्राणमेवास्यां दधात्यथौ प्राजापत्यो
वा अश्वः प्रजापतिनैवाग्निं चिनुते प्रथमेष्टकोपधीयमाना
पशुनां च यज्ञमानस्य च प्राणमपि दधाति स्वयमातृण्णा
भवति प्राणानामुसृष्ट्या अथौ सुवर्गस्यं लोकस्यानुरव्यात्या
अग्रावग्निश्चेत्तुव्यं इत्याहुरेष वा (४१)

अग्निवैश्वानरो यद्वाह्मणस्तस्मै प्रथमामिष्टकां यजुष्कृतां प्र
यच्छ्रुतां ब्राह्मणश्चोपं दध्यातामग्नावेव तदग्निं चिनुत ईश्वरो वा
एष आर्तिमार्तोर्योऽविद्वानिष्टकामुपुदधांति त्रीन् वरान्दद्यात् त्रयो

वै प्राणाः प्राणानाऽऽ स्पृत्यै द्वावेव देयौ द्वौ हि प्राणावेकं एव देयं एको हि प्राणः पुशुर् (४२)

वा एष यदग्निर्खलु वै पशव् आयवसे रमन्ते दूर्वेष्टकामुपं दधाति पशूनां धृत्यै द्वाभ्यां प्रतिष्ठित्यै काण्डात्काण्डात्प्रोहन्तीत्याहु काण्डेनकाण्डेन ह्येषा प्रतितिष्ठत्येवा नो दूर्वे प्रतं नु सुहस्रेण शतेन चेत्याह साहुसः प्रजापतिः प्रजापतेरास्यै देवलक्ष्मं वै त्र्यालिखिता तामुत्तरलक्ष्माणं देवा उपादधुताधरलक्ष्माणमसुरा यं (४३)

कामयैत वर्सीयान्ध्यादित्युत्तरलक्ष्माणं तस्योपं दध्याद्वर्सीयानेव भवति यं कामयैत पार्षीयान्ध्यादित्यधरलक्ष्माणं तस्योपं दध्यादसुरयोनिमेवैनमनु परा भावयति पार्षीयान्भवति त्र्यालिखिता भवतीमे वै लोकास्यालिखितैभ्य एव लोकेभ्यो भ्रातुव्यमन्तरेत्यङ्गिरसः सुवर्गं लोकं युतः पुरोडाशः कूर्मो भूत्वाऽनु प्रासर्पद् (४४)

यत्कूर्ममुपदधाति यथा क्षेत्रविदञ्जसा नयत्येवमेवैन कूर्मः सुवर्गं लोकमञ्जसा नयति मेधो वा एष पशूनां यत्कूर्मो यत्कूर्ममुपदधाति स्वमेव मेधं पश्यन्तः पशव् उपं तिष्ठन्ते शमशानं वा एतत्क्रियते यन्मृतानां पशूनाऽशीरषाण्युपधीयन्ते यज्ञीवन्तं कूर्ममुपदधाति तेनाशमशानचिद्वास्तुव्यो वा एष यत् (४५)

कूर्मो मधु वाता क्रतायुत इति दुम्रा मधुमिश्रेणाभ्यनक्ति

स्वदयत्यैवैन् ग्राम्यं वा एतदन्तं यदध्यारण्यं मधु यद्भा
मधुमिश्रेणाभ्युनक्त्युभयस्यावरुच्छै मुही द्यौः पृथिवी च न
इत्याहाऽभ्यामेवैनमुभयतः परि गृह्णाति प्राञ्चमुप दधाति सुवर्गस्य
लोकस्य समष्टै पुरस्तात्प्रत्यश्चमुप दधाति तस्मात् (४६)

पुरस्तात्प्रत्यश्चः पश्वो मेधमुप तिष्ठन्ते यो वा अपनाभिमुग्निं
चिनुते यजमानस्य नाभिमनु प्र विंशति स एनमीश्वरो
हिंसितोरुलूखंलमुप दधात्येषा वा अग्नेर्नाभिः सनाभिमेवाग्निं
चिनुतेऽहिंसाया औदुम्बरं भवत्यूर्गर्वा उदुम्बर ऊर्जमेवावरुन्धे
मध्यत उप दधाति मध्यत एवास्मा ऊर्ज दधाति तस्मान्मध्यत
ऊर्जा भुञ्जत इयद्वति प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मितमवं
हन्त्यन्मेवाकर्वैष्णव्यर्चोप दधाति विष्णुर्वै यज्ञो वैष्णवा वनस्पतयो
यज्ञ एव यज्ञं प्रतिष्ठापयति॥ (४७)

एव पुश्यमसपदेष यत्स्मात्तस्मान्मसविंशतिश्च॥ ७॥ [८]

एषां वा एतलोकानां ज्योतिः समृतं यदुखा यदुखामुपदधात्येभ्य
एव लोकेभ्यो ज्योतिरवरुन्धे मध्यत उप दधाति मध्यत एवास्मै
ज्योतिर्दधाति तस्मान्मध्यतो ज्योतिरुपास्महे सिक्ताभिः
पूरयत्येतद्वा अग्नेर्वैश्वानरस्य रूपः रूपेणैव वैश्वानरमवरुन्धे यं
कामयेत् क्षोधुकः स्यादित्यनां तस्योप (४८)

दध्यात्क्षोधुक एव भवति यं कामयेतानुपदस्यदन्तमद्यादिति

पूर्णा तस्योपं दध्यादनुपदस्यदेवान्नमत्ति सुहस्तं वै प्रति पुरुषः
पशूनां यच्छति सुहस्तमन्ये पशवो मध्ये पुरुषशीरुषमुपं दधाति
सवीर्यत्वायोखायामपि दधाति प्रतिष्ठामेवैनद्वमयति व्यृद्धं वा
एतत्प्राणैरमेध्यं यत्पुरुषशीरुषमृतं खलु वै प्राणा - (४९)

अमृतः हिरण्यं प्राणेषु हिरण्यशल्कान्प्रत्यस्यति
प्रतिष्ठामेवैनद्वमयित्वा प्राणैः समर्धयति द्वग्रा मधुमिश्रेण
पूरयति मधुव्योऽसानीति शृतातङ्गेन मेध्यत्वाय ग्राम्यं वा
एतदन्तं यदध्यारण्यं मधु यद्वग्रा मधुमिश्रेण पूरयत्युभयस्यावरुद्धै
पशुशीरुषाण्युपं दधाति पशवो वै पशुशीरुषाणि पशूनेवावरुन्धे यं
कामयेतापुशः स्यादिति (५०)

विषूचीनानि तस्योपं दध्याद्विषूच एवास्मात्पशून्दधात्यपशुरेव
भवति यं कामयेत पशुमान्स्यादिति समीचीनानि तस्योपं
दध्याअस्मीचं एवास्मै पशून्दधाति पशुमानेव भवति
पुरस्तात्प्रतीचीनमश्वस्योपं दधाति पश्चात्प्राचीनमृषभस्यापशवो वा
अन्ये गोअश्वेभ्यः पशवो गोअश्वानेवास्मै समीचो दधात्येतावन्तो
वै पशवो (५१)

द्विपादश्च चतुष्पादश्च तान् वा एतद्वग्रौ प्र दधाति
यत्पशुशीरुषाण्युपदधात्युमुमारण्यमनुं ते दिशामीत्याह ग्राम्येभ्यं
एव पशुभ्यं आरण्यान्पशूञ्चमनूर्थ्यजति तस्माअस्मावत्पशूनां
प्रजायमानानामारण्याः पशवः कर्नीयाऽसः शुचा ह्यताः

सर्पशीरुषमुप॑ दधाति॒ यैव सुर्पे॑ त्विषिस्तामेवाव॑ रुन्धे॑ (५२)

यथसंमीचीन॑ पशुशीरुषैरुपदध्याद्वाम्यान्पशून्द॑शुंका॒
स्युर्यद्विषूचीनंमारुण्यान् यजुरेव वदेदव॑ तां त्विषिर॑ रुन्धे॑ या॒
सुर्पे॑ न ग्राम्यान्पशून् हिनस्ति॑ नाऽरुण्यानथो॑ खलूपधेयमेव॑
यदुपदधाति॑ तेन॑ तां त्विषिमव॑ रुन्धे॑ या॑ सुर्पे॑ यद्यजुर्वदति॑ तेन॑
शान्तम्॥ (५३)

ऊनान्तस्योप॑ प्राणाः स्यादिति॑ वै पशवो॑ रुन्धे॑ चतुश्चत्वारिंशत्ता॑॥६॥ [९]

पशुर्वा॑ एष यदुग्निर्योनिः॑ खलु॑ वा एषा॑ पशोविं क्रियते॑
यत्प्राचीनंमैषकाद्यजुः॑ क्रियते॑ रेतो॑पस्या॑ अपस्या॑ उप॑ दधाति॑
योनावेव रेतो॑ दधाति॑ पश्चोप॑ दधाति॑ पाङ्गो॑ः॒ पशवः॑ पशुनेवास्मै॑
प्र जनयति॑ पश्च दक्षिणतो॑ वज्रो॑ वा अंपस्या॑ वज्रेणैव॑ युज्ञस्य॑
दक्षिणतो॑ रक्षाऽङ्गस्यप॑ हन्ति॑ पश्च पश्चात्॑ (५४)

प्राचीरुप॑ दधाति॑ पश्चाद्वै॑ प्राचीन॑ रेतो॑ धीयते॑
पश्चादेवास्मै॑ प्राचीन॑ रेतो॑ दधाति॑ पश्च पुरस्तात्प्रतीचीरुप॑
दधाति॑ पश्च पश्चात्प्राचीस्तस्मात्प्राचीन॑ रेतो॑ धीयते॑
प्रतीची॑ः॒ प्रजा॑ जायन्ते॑ पश्चैत्तरतश्छन्दस्या॑ः॒ पशवो॑ वै॑
छन्दस्या॑ः॒ पशुनेव प्रजातान्थ्वमायतनमभि॑ पर्यहृत इयं वा॑
अग्नेरतिदाहादबिभेष्टैता - (५५)

अंपस्या॑ अपश्युत्ता॑ उपाधत्तु॑ ततो॑ वा इमां नात्यदहृददपस्या॑

उपदधौत्यस्या अनंतिदाहायोवाच हेयमददिथ्स ब्रह्मणान्नं यस्यैता
उपधीयान्ते य उ चैना एवं वेददिति प्राणभूत् उप दधाति रेतस्येव
प्राणान्दधाति तस्माद्वदन्प्राणन्पश्यञ्छृण्वन्पशुर्जायतेऽयं पुरो (५६)

भुव इति पुरस्तादुप दधाति प्राणमेवैताभिर्दधारायं
दक्षिणा विश्वकर्मति दक्षिणतो मनं एवैताभिर्दधारायं
पश्चाद्विश्वव्यचाङ्गा इति पश्चाच्क्षुरेवैताभिर्दधारेदमुत्तराथ्सुवरित्युत्तरतः
श्रोत्रमेवैताभिर्दधारेयमुपरि मृतिरित्युपरिष्टाद्वाचमेवैताभिर्दधार
दशंदशोप दधाति सवीर्यत्वायांक्षण्यो- (५७)

प दधाति तस्मादक्षण्या पशवोऽङ्गानि प्र हरन्ति प्रतिष्ठित्यै
याः प्राचीस्ताभिर्विसिष्ठ आर्द्धोद्या दक्षिणा ताभिर्भरद्वाजो
याः प्रतीचीस्ताभिर्विश्वामित्रो या उदीचीस्ताभिर्जर्जमदग्निर्या
ऊर्ध्वास्ताभिर्विश्वकर्मा य एवमेतासामृद्धिं वेदर्द्धोत्येव य आसामेवं
बन्धुतां वेद बन्धुमान्भवति य आसामेवं कूसुं वेद कल्पते- (५८)

इस्मै य आसामेवमायतनं वेदाऽयतनवान्भवति य आसामेवं
प्रतिष्ठां वेद प्रत्येव तिष्ठति प्राणभूतं उपधाय संयतं उप दधाति
प्राणानेवास्मिन्द्यित्वा संयद्धिः सं यच्छति तथसंयताः संयत्वमथो
प्राण एवापानं दधाति तस्मात्प्राणापानौ सं चरतो विषूचीरुपं दधाति
तस्माद्विष्वश्वौ प्राणापानौ यद्वा अग्नेरसं यत्- (५९)

मसुवर्ग्यमस्य तथसुवर्ग्योऽग्निर्यथस् यत् उपदधाति
समेवैनं यच्छति सुवर्ग्यमेवाकरूपविर्वयः कृतमयानामित्याहृ

वयोर्भिरेवायानवं रुन्धेऽयैर्वयाऽसि सर्वतो वायुमर्तीर्भवन्ति
तस्माद्य एव सर्वतः पवते॥ (६०)

पुश्चादेताः पुरोऽक्षया कल्प्यते इस्ते यत् पञ्चत्रिंशत्ता॥ ७॥ [१०]

गायुत्री त्रिष्टुजगत्यनुष्टुक्पङ्गा सुह। बृहत्युष्णिहा
कुकुथ्मूचीभिः शिम्यन्तु त्वा। द्विपदा या चतुष्पदा त्रिपदा
या च षट्पदा। सछन्दा या च विच्छन्दः सूचीभिः शिम्यन्तु
त्वा। महानांमी रेवतयो विश्वा आशाः प्रसूवरीः। मेघ्या विद्युतो
वाचः सूचीभिः शिम्यन्तु त्वा। रुजुता हरिणीः सीसा युजो
युज्यन्ते कर्मभिः। अश्वस्य वाजिनस्त्वचि सूचीभिः शिम्यन्तु त्वा।
नारी- (६१)

स्ते पलयो लोम् वि चिन्वन्तु मनीषया॥। देवानां पलीर्दिशः
सूचीभिः शिम्यन्तु त्वा। कुविदङ्गं यवमन्तो यवं चिद्यथा दान्त्यनुपूर्व
वियूया। इहेहैषां कृणुत् भोजनानि ये ब्रह्मिषो नमोवृक्तिं न
जग्मुः॥ (६२)

नारीञ्जिंशत्ता॥ २॥ [११]

कस्त्वा छ्यति कस्त्वा वि शास्ति कस्ते गात्राणि शिम्यति। क
उ ते शमिता कविः। ऋतवस्त ऋतुधा परुः शमितारो वि शासतु।
संवथ्सरस्य धायसा शिर्माभिः शिम्यन्तु त्वा। दैव्या अध्वर्यवस्त्वा
छ्यन्तु वि च शासतु। गात्राणि पर्वशस्ते शिमाः कृणवन्तु शिम्यन्तः।

अर्धमासाः परुषे ते मासौश्च्यन्तु शिम्यन्तः। अहोरात्राणि मुरुते
विलिष्टः (६३)

सूदयन्तु ते। पृथिवी तेऽन्तरिक्षेण वायुश्छुद्रं भिषज्यतु।
द्यौस्ते नक्षत्रैः सुह रूपं कृणोतु साधुया। शं ते परेभ्यो गात्रेभ्यः
शमस्त्ववरेभ्यः। शमस्थभ्यो मुञ्जभ्यः शमु ते तुनुवे भुवत्॥ (६४)

विलिष्टत्रिःशब्दः २॥ [१२]

विष्णुमुखा अनंपते यावती वि वै पुरुषमात्रेणाग्ने तव श्रवो ब्रह्म जज्ञानः स्वयमातृणामेषां वै
पशुगायुत्री कस्त्वा द्वादशा॥१२॥

विष्णुमुखा अपचितिमान् वि वा एतावग्ने तव स्वयमातृणां विष्णुचीनानि गायुत्री चतुः षष्ठिः॥६४॥

विष्णुमुखास्तुनुवे भुवत्॥

हरिः ॐ॥

॥कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां पश्चमकाण्डे द्वितीयः प्रश्नः
समाप्तः॥५-२॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां पञ्चमकाण्डे तृतीयः प्रश्नः ॥

उथसन्नयज्ञो वा एष यदग्निः किं वाहैतस्य क्रियते किं वा न
यद्वै यज्ञस्य क्रियमाणस्यान्तर्यन्ति पूर्यति वा अस्य तदाश्विनीरूपं
दधात्यश्विनौ वै देवानां भिषजौ ताभ्यामेवास्मै भेषजं करोति पञ्चोपं
दधाति पाङ्को यज्ञो यावानेव यज्ञस्तस्मै भेषजं करोत्यृत्यव्या उपं
दधात्यृतूनां कूस्त्यै (१)

पञ्चोपं दधाति पञ्च वा ऋतवो यावन्त एवर्तवस्तान्कल्पयति
समानप्रभृतयो भवन्ति समानोदर्कास्तस्मांसमाना ऋतवु एकेन
पुदेन व्यावर्तन्ते तस्माद्वृतवो व्यावर्तन्ते प्राणभृतु उपं दधात्यृतुष्वेव
प्राणान्दधाति तस्मांसमानाः सन्त ऋतवो न जीर्यन्त्यथो प्र
जीनयत्येवैनानेष वै वायुर्यत्प्राणो यद्वृत्यव्या उपधायं प्राणभृतं - (२)

उपदधाति तस्माथ्सर्वान्तूननु वायुरा वरीवर्ति वृष्टिसनीरूपं
दधाति वृष्टिमेवावरु रुन्धे यदेकघोपदध्यादेकमृतुं वरेषेदनुपरिहारं
सादयति तस्माथ्सर्वान्तून् वरेषति यत्प्राणभृतं उपधायं
वृष्टिसनीरूपदधाति तस्माद्वायुप्रच्युता दिवो वृष्टिरीते पशवो वै
वयस्यां नानामनसः खलु वै पशवो नानाव्रतास्तेऽपं एवाभि
समनसो (३)

यं कामयेतापशुः स्यादिति वयस्यांस्तस्योपधायापस्यां

उपं दध्यादसंज्ञानमेवास्मै पुशुभिः करोत्यपशुरेव भवति यं
कामयेत् पशुमान्थ्यादित्यपस्यास्तस्योपधायं वयस्या उपं
दध्याथसंज्ञानमेवास्मै पुशुभिः करोति पशुमानेव भवति चतस्रः
पुरस्तादुपं दधाति तस्माच्चत्वारि चक्षुषो रूपाणि द्वे शुक्ले द्वे
कृष्णे (४)

मूर्धन्वर्तीर्भवन्ति तस्मात्पुरस्तान्मूर्धा पञ्च दक्षिणायाऽुं
श्रोण्यामुपं दधाति पश्चोत्तरस्यां तस्मात्पश्चाद्वर्षीयान्-पुरस्तात्प्रवणः
पशुर्बस्तो वय इति दक्षिणेऽङ्गसु उपं दधाति वृष्णिर्वय इत्युत्तरे-
ऽङ्गसावेव प्रति दधाति व्याघ्रो वय इति दक्षिणे पक्ष उपं दधाति
सिऽहो वय इत्युत्तरे पक्षयोरेव वीर्यं दधाति पुरुषो वय इति
मध्ये तस्मात्पुरुषः पशुनामधिपतिः॥ (५)

कृष्णां उपधाय प्राणभृतः समनसः कृष्णे पुरुषो वय इति पञ्च च॥५॥————[१]

इन्द्रांश्ची अव्यथमानामिति स्वयमातृण्णामुपं दधातीन्द्राग्निभ्यां
वा इमौ लोकौ विधृतावनयोर्लोकयोर्विधृत्या अधृतेव वा
एषा यन्मध्यमा चित्तिरन्तरिक्षमिव वा एषेन्द्रांश्ची इत्याहेन्द्रांश्ची वै
देवानांमोजोभृतावोजसैवैनामन्तरिक्षे चिनुते धृत्यै स्वयमातृण्णामुपं
दधात्यन्तरिक्षां वै स्वयमातृण्णाऽन्तरिक्षमेवोपं धृत्तेऽश्वमुपं (६)

घ्रापयति प्राणमेवास्यां दधात्यथो प्राजापत्यो वा अश्वः
प्रजापतिनैवाग्निं चिनुते स्वयमातृण्णा भवति प्राणानामुमुष्मृष्ट्यां
अथो सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै देवानां वै सुवर्गं लोकं यतां

दिशः समं ब्रूयन्त त एता दिश्यो अपश्यन्ता उपांधत ताभिर्वै ते
दिशोऽहृत्वा यदिश्यो उपांधति दिशां विधृत्यै दशा प्राणभृतः
पुरस्तादुपं (७)

दधाति नवं वै पुरुषे प्राणा नाभिर्दशामी प्राणानेव पुरस्ताद्धते
तस्मात्पुरस्तात्प्राणा ज्योतिष्मतीमुत्तमामुपं दधाति तस्मात्प्राणानां
वाग्ज्योतिरुत्तमा दशोपं दधाति दशाक्षरा विराङ्गिराङ्गुन्दसां
ज्योतिज्योतिरेव पुरस्ताद्धते तस्मात्पुरस्ताज्योतिरुपास्महे
छन्दाऽसि पशुष्वाजिमयुस्तान्वृहत्युदजयत्तस्माद्वाराहताः (८)

पशवं उच्यन्ते मा छन्द इति दक्षिणत उपं दधाति
तस्माद्विक्षिणावृतो मासाः पृथिवी छन्द इति पश्चात्प्रतिष्ठित्या
अग्निर्देवतेत्युत्तरत ओजो वा अग्निरोज एवोत्तरतो धत्ते
तस्मादुत्तरतोभिप्रयायी जयति षट्ट्रिंशाथ्मं पंद्यन्ते षट्ट्रिंशदक्षरा
बृहती बारहताः पशवौ बृहत्यैवास्मै पशूनवं रुन्धे बृहती छन्दसाऽऽु
स्वाराज्यं पर्याय यस्यैता - (९)

उपधीयन्ते गच्छति स्वाराज्यं सप्त वालखिल्याः पुरस्तादुपं
दधाति सप्त पश्चाथ्मसप्त वै शीर्षण्याः प्राणा द्वाववाश्वौ प्राणानाऽ
सवीर्यत्वाय मूर्धाऽसि राडिति पुरस्तादुपं दधाति यत्री राडिति
पश्चात्प्राणानेवास्मै समीचो दधाति॥ (१०)

अश्वमुपं पुरस्तादुपं बारहता एताश्वर्तुलिःशच्च॥५॥

[२]

देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वत् तदसुरा अकुर्वत् ते देवा एता

अंक्षण्यास्तोर्मीया॑ अपश्यन्ता अन्यथाऽनुच्यान्यथोपांदधत् तदसुरा॑
नान्ववायन्ततो॑ देवा अभवन्परासुरा॑ यदंक्षण्यास्तोर्मीया॑ अन्यथाऽ-
नुच्यान्यथोपांदधाति॑ भ्रातृव्याभिभूत्यै॑ भवत्यात्मना॑ परास्य॑ भ्रातृव्यो॑
भवत्याशुस्त्रिवृदिति॑ पुरस्तादुप॑ दधाति॑ यज्ञमुखं॑ वै त्रिवृद् (११)

यंज्ञमुखमेव पुरस्ताद्वि॑ यांतयति॑ व्योम सप्तदश इति॑
दक्षिणतोऽन्नं॑ वै व्योमान्नं॑ सप्तदशोऽन्नमेव दक्षिणतो॑ धत्ते॑
तस्मादक्षिणेनान्नमद्यते॑ धरूण॑ एकविश्श इति॑ पश्चात्प्रतिष्ठा वा॑
एकविश्शः॑ प्रतिष्ठित्यै॑ भान्तः॑ पश्चदश इत्युत्तरत् ओजो॑ वै भान्त
ओजः॑ पश्चदश ओजं॑ एवोत्तरतो॑ धत्ते॑ तस्मादुत्तरतो॑भिप्रयायी॑
जयति॑ प्रतीरिष्टादश इति॑ पुरस्ता॑- (१२)

दुप॑ दधाति॑ द्वौ त्रिवृतांवभिपूर्वं॑ यंज्ञमुखे वि॑ यांतयत्यभिवर्तः॑
सविश्श इति॑ दक्षिणतोऽन्नं॑ वा॑ अभिवर्तोऽन्नं॑ सविश्शो-॑
ऽन्नमेव दक्षिणतो॑ धत्ते॑ तस्मादक्षिणेनान्नमद्यते॑ वर्चो॑ द्वाविश्श
इति॑ पश्चाद्यद्विश्शतिर्द्वे॑ तेन॑ विराजो॑ यद्वे॑ प्रतिष्ठा॑ तेन॑
विराजोरेवाभिपूर्वमन्नाद्ये॑ प्रति॑ तिष्ठति॑ तपो॑ नवदश इत्युत्तरतस्तस्माद्य-

हस्तयोस्तपस्वितरो॑ योनिश्चतुर्विश्श इति॑ पुरस्तादुप॑
दधाति॑ चतुर्विश्शत्यक्षरा॑ गायुत्री॑ गायुत्री॑ यंज्ञमुखमेव
पुरस्ताद्वि॑ यांतयति॑ गर्भाः॑ पश्चविश्श इति॑ दक्षिणतोऽन्नं॑ वै गर्भा॑
अन्नं॑ पश्चविश्शोऽन्नमेव दक्षिणतो॑ धत्ते॑ तस्मादक्षिणेनान्नमद्यत
ओजास्त्रिणव॑ इति॑ पश्चादिमे॑ वै लोकास्त्रिणव॑ एष्वैव लोकेषु॑ प्रति॑

तिष्ठति सुभरणस्त्रयोविश्वा इ- (१४)

त्युत्तरतस्तस्माऽस्मव्यो हस्तयोः सम्भार्यतरः क्रतुरेकत्रिंश
 इति पुरस्तादुपं दधाति वाग्वै क्रतुर्ज्ञमुखं वाग्यज्ञमुखमेव
 पुरस्ताद्वि यातयति ब्रह्मस्य विष्टपं चतुर्मिश्वा इति दक्षिणतो-
 ऽसौ वा आदित्यो ब्रह्मस्य विष्टपं ब्रह्मवर्चसमेव दक्षिणतो-
 धत्ते तस्मादक्षिणोऽर्थो ब्रह्मवर्चसितरः प्रतिष्ठा त्रयमिश्वा इति
 पश्चात्प्रतिष्ठित्यै नाकः षट्ट्रिंश इत्युत्तरतः सुवर्गो वै लोको नाकः
 सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥ (१५)

वै त्रिवृदिति पुरस्ताऽस्मव्यस्त्रयोविश्वा इति सुवर्गो वै पञ्च च (३) अशुद्ध्योम धरुणो भान्तः
 प्रतीर्तिरभिवर्तो वर्चस्तपो योनिर्गर्भा ओजः सुभरणः क्रतुब्रह्मस्य प्रतिष्ठा नाकः षोडशा॥५॥——[३]

अग्रेर्भागोऽसीति पुरस्तादुपं दधाति यज्ञमुखं वा अग्निर्ज्ञमुखं
 दीक्षा यज्ञमुखं ब्रह्मं यज्ञमुखं त्रिवृद्यज्ञमुखमेव पुरस्ताद्वि यातयति
 नृचक्षसां भागोऽसीति दक्षिणतः शुश्रुवाऽसो वै नृचक्षसोऽन्नं धाता
 जातायैवास्मा अन्नमपि दधाति तस्माङ्गातोऽन्नमत्ति जनित्रं
 स्पृतः संसदृशः स्तोम इत्याहान्नं वै जनित्र- (१६)

मन्त्रः सप्तदशोऽन्नमेव दक्षिणतो धत्ते तस्मादक्षिणेनान्नमद्यते
 मित्रस्य भागोऽसीति पश्चात्प्राणो वै मित्रोऽपानो वरुणः
 प्राणपानावेवास्मिन्दधाति दिवो वृष्टिर्वाताः स्पृता एकविश्वा:
 स्तोम इत्याह प्रतिष्ठा वा एकविश्वाः प्रतिष्ठित्या इन्द्रस्य

भागोऽसीत्युत्तरतः ओजो वा इन्द्र ओजो विष्णुरोजः क्षत्रमोजः
पञ्चदश - (१७)

ओजं एवोत्तरतो धर्ते तस्मादुत्तरतोभिप्रयायी जयति वसूनां
भागोऽसीति पुरस्तादुपं दधाति यज्ञमुखं वै वसंवो यज्ञमुखः
रुद्रा यज्ञमुखं चतुर्विंशो यज्ञमुखमेव पुरस्ताद्वि यातयत्यादित्यानां
भागोऽसीति दक्षिणतोऽन्नं वा आदित्या अन्नं मुरुतोऽन्नं गर्भा
अन्नं पञ्चविंशोऽन्नमेव दक्षिणतो धर्ते तस्माद्विक्षिणेनान्नमद्यते-
ऽदित्यै भागो - (१८)

असीति पञ्चात्प्रतिष्ठा वा अदितिः प्रतिष्ठा पूषा प्रतिष्ठा त्रिणवः
प्रतिष्ठित्यै देवस्य सवितुर्भागोऽसीत्युत्तरतो ब्रह्म वै देवः सविता ब्रह्म
बृहस्पतिर्ब्रह्म चतुष्टोमो ब्रह्मवर्चसमेवोत्तरतो धर्ते तस्मादुत्तरोऽर्थो
ब्रह्मवर्चसितरः सावित्रवंती भवति प्रसूत्यै तस्माद्वाह्मणानामुदीची
सुनिः प्रसूता धर्त्रश्चतुष्टोम इति पुरस्तादुपं दधाति यज्ञमुखं वै
धर्त्रो (१९)

यज्ञमुखं चतुष्टोमो यज्ञमुखमेव पुरस्ताद्वि यातयति
यावानां भागोऽसीति दक्षिणतो मासा वै यावा अर्धमासा
अयावास्तस्माद्विक्षिणावृतो मासा अन्नं वै यावा अन्नं प्रजा अन्नमेव
दक्षिणतो धर्ते तस्माद्विक्षिणेनान्नमद्यत ऋभूणां भागोऽसीति
पञ्चात् प्रतिष्ठित्यै विवर्तोऽष्टाचत्वारिंश इत्युत्तरतोऽनयोर्लोकयोः

सवीर्युत्वाय तस्मादिमौ लोकौ सुमावंद्वीर्यौ (२०)

यस्य मुख्यवतीः पुरस्तादुपर्धीयन्ते मुख्यं एव भंवत्यास्य मुख्यो जायते यस्यान्नवतीर्दक्षिणतोऽत्यन्नमास्यान्नादो जायते यस्य प्रतिष्ठावतीः पश्चात्प्रत्येव तिष्ठति यस्यौजस्वतीरुत्तरत ओजस्व्येव भंवत्यास्यौजस्वी जायते ऽर्को वा एष यदग्निस्तस्यैतदेव स्तोत्रमेतच्छुस्तं यदेषा विधा (२१)

विधीयते ऽर्कं एव तदुकर्यमनु वि धीयते ऽत्यन्नमास्यान्नादो जायते यस्यैषा विधा विधीयते य उ चैनामेवं वेद सृष्टीरुपं दधाति यथासृष्टमेवावं रुन्धे न वा इदं दिवा न नक्तमासीदव्यावृत्तं ते देवा एता व्युष्टीरपश्यन्ता उपादधत ततो वा इदं व्यौच्छुद्यस्यैता उपधीयन्ते व्येवास्मां उच्छ्रुत्यथो तम् एवापं हते॥ (२२)

वै जनित्रं पश्चदशोऽदित्ये भागो वै धर्त्रः सुमावंद्वीर्यौ विधा ततो वा इदं चतुर्दश च (४) अग्नेर्नृचक्षणाङ्गनित्रं मित्रस्येन्द्रस्य वसूनामादित्यानामदित्ये देवस्य सवितुः सांवित्रवती धूर्त्रो यावानामभूणां विवर्तश्चतुर्दशा॥ ७॥ [४]

अग्ने जातान्न णुदा नः सुपलानिति पुरस्तादुपं दधाति जातानेव भ्रातृव्यान्न णुदते सहसा जातानिति पश्चाङ्गनिष्यमाणानेव प्रति नुदते चतुश्चत्वारिःशः स्तोम् इति दक्षिणतो ब्रह्मवर्चसं वै चतुश्चत्वारिःशो ब्रह्मवर्चसमेव दक्षिणतो धत्ते तस्मादक्षिणोऽर्धं ब्रह्मवर्चसितरः षोडशः स्तोम् इत्युत्तरत ओजो वै षोडश ओजं एवोत्तरतो धत्ते तस्मा- (२३)

दुत्तरतोभिप्रयायी जंयति वज्रे वै चंतुश्चत्वारि शो वज्रः
षोडशो यदेते इष्टके उपदधाति जाताऽश्वैव जनिष्यमाणाऽश्व
भ्रातृव्यान्प्रणुद्य वज्रमनु प्र हरति स्तृत्यै पुरीषवर्ती मध्य
उप दधाति पुरीषु वै मध्यमात्मनः सात्मानमेवाग्निं चिनुते
सात्मामुष्मिलोके भवति य एवं वेदैता वा असपुत्रा नामेष्टका
यस्यैता उपधीयन्ते (२४)

नास्य सप्तलो भवति पशुर्वा एष यदग्निर्विराजं
उत्तमायां चित्यामुप दधाति विराजमेवोत्तमां पशुषु दधाति
तस्मात्पशुमानुत्तमां वाचं वदति दशदशोप दधाति सवीर्य-
त्वायाक्षण्योप दधाति तस्मादक्षण्या पशवोऽङ्गानि प्र हरन्ति
प्रतिष्ठित्यै यानि वै छन्दाऽसि सुवर्ग्याण्यासुन्तर्देवाः सुवर्गं
लोकमायन्तेनर्षयो - (२५)

इश्राम्यन्ते तपोऽतप्यन्ते तानि तपसाऽपश्यन्तेभ्य एता इष्टका
निरमिमतेवश्छन्दो वरिवश्छन्द इति ता उपादधत ताभिर्वै ते सुवर्गं
लोकमायन् यदेता इष्टका उपदधाति यान्येव छन्दाऽसि सुवर्ग्याणि
तैरेव यजमानः सुवर्गं लोकमेति यज्ञेन वै प्रजापतिः प्रजा असृजत
ताः स्तोमभागैरेवासृजत यथ (२६)

स्तोमभागा उपदधाति प्रजा एव तद्यजमानः सृजते
बृहस्पतिर्वा एतद्यजस्य तेजः सम्भरद्यथस्तोमभागा यथस्तोमभागा
उपदधाति सतेजसमेवाग्निं चिनुते बृहस्पतिर्वा एतां यज्ञस्य

प्रतिष्ठामंपश्यद्यधस्तोमंभागा यथस्तोमंभागा उपदधांति यज्ञस्य
प्रतिष्ठित्यै सप्तसप्तोपं दधाति सवीर्यत्वायं तिस्रो मध्ये
प्रतिष्ठित्यै॥ (२७)

उत्तरो धन्ते तस्मादुपधीयन्तु क्रष्णोऽसृजत् यत् त्रिचत्वारिंशत्॥५॥ [५]

रश्मिरित्येवाऽऽदित्यमंसृजत् प्रेतिरिति धर्ममन्वितिरिति
दिवः सन्धिरित्यन्तरिक्षं प्रतिधिरिति पृथिवीं विष्टुम्भ
इति वृष्टि प्रवेत्यहरनुवेति रात्रिमुशिगिति वसून्मकेत इति
रुद्रान्थसुदीतिरित्यादित्यानोजु इति पितृःस्तन्तुरिति प्रजाः
पृतनाषाडिति पशूत्रेवदित्योषधीरभिजिदसि युक्तग्रावे- (२८)

न्द्राय लेन्द्रं जिन्वेत्येव दक्षिणतो वज्रं पर्यौहदभिजित्यै ताः
प्रजा अपप्राणा असृजत तास्वधिपतिरसीत्येव प्राणमंदधाद्यन्तेत्यपान
सःसर्प इति चक्षुर्वयोधा इति श्रोत्रं ताः प्रजाः प्राणतीरपानतीः
पश्यन्तीः शृणुतीर्न मिथुनी अभवन्तासु त्रिवृद्दसीत्येव
मिथुनमंदधात्ताः प्रजा मिथुनी (२९)

भवन्तीर्न प्राजायन्त ताः सरोहोऽसि नीरोहोऽसीत्येव
प्राजनयुक्ताः प्रजाः प्रजातान प्रत्यंतिष्ठन्ता वसुकोऽसि वेष्ठश्रिरसि
वस्याष्टिरसीत्येवैषु लोकेषु प्रत्यस्थापयद्यदाहं वसुकोऽसि
वेष्ठश्रिरसि वस्याष्टिरसीति प्रजा एव प्रजाता एषु लोकेषु
प्रतिष्ठापयति सात्मान्तरिक्षं रोहति सप्राणोऽमुष्मिलोके प्रति

तिष्ठत्यव्यर्धुकः प्राणापानाभ्यां भवति य एवं वेदे॥ (३०)

युक्तग्रांवा प्रजा मिथुन्यन्तरिक्षं द्वादश च॥३॥ [६]

नाकसद्भिर्वै देवाः सुवर्गं लोकमायन्तन्नाकसदां नाकसत्वं यन्नाकसदं उपदधाति नाकसद्भिरेव तद्यजमानः सुवर्गं लोकमेति सुवर्गो वै लोको नाको यस्यैता उपधीयन्ते नास्मा अकं भवति यजमानायतनं वै नाकसदो यन्नाकसदं उपदधात्यायतनमेव तद्यजमानः कुरुते पृष्ठानां वा एतत्तेजः सम्भृतं यन्नाकसदो यन्नाकसदं - (३१)

उपदधाति पृष्ठानामेव तेजोऽवं रुन्धे पञ्चचोडा उपदधात्यफसुरसं एवैनमेता भूता अमुष्मिलोक उपशेरेऽथो तनूपानीरैवैता यजमानस्य यं द्विष्यात्तमुपदधंद ध्यायेदेताभ्यं एवैनं देवताभ्यु आ वृश्चति ताजगार्तिमार्च्छत्युत्तरा नाकसद्य उपदधाति यथा जायामानीयं गृहेषु निषादयति ताद्वगेव तत् (३२)

पश्चात्प्राचीमुत्तमामुपं दधाति तस्मात्पश्चात्प्राची पत्यन्वास्ते स्वयमातृणां च विकर्णी चौत्तमे उपं दधाति प्राणो वै स्वयमातृणाऽयुर्विकर्णी प्राणं चैवाऽयुश्च प्राणानामुत्तमौ धत्ते तस्मात्प्राणश्चाऽयुश्च प्राणानामुत्तमौ नान्यामुत्तरामिष्टकामुपं दध्याद्यदन्यामुत्तरामिष्टकामुपदध्यात्पशूनां (३३)

च यजमानस्य च प्राणं चाऽयुश्चापि दध्यात्तस्मान्नान्योत्तरेष्टकोप-

स्वयमातृण्णामुपं दधात्यसौ वै स्वयमातृण्णाऽमूमेवोपं धत्तेऽश्वमुपं
ग्रापयति प्राणमेवास्या दधात्यथो प्राजापत्यो वा अश्वः प्रजा-
पतिनैवाग्निं चिनुते स्वयमातृण्णा भवति प्राणानामुम्भृष्ट्या अथो
सुवर्गस्यं लोकस्यानुख्यात्या एषा वै देवानां विक्रान्तिर्यद्विकर्णा
यद्विकर्णमुपदधाति देवानामेव विक्रान्तिमनु वि क्रमत उत्तरत उपं
दधाति तस्मादुत्तरतउपचारोऽग्निर्वायुमर्ती भवति समिष्यै॥ (३४)

सम्हृतुं यत्राकुसदो यत्राकुसदस्तत्पैशूनामेषां वै द्वाविश्वतिश्च॥ ४॥ [७]

छन्दाऽङ्गस्युपं दधाति पशवो वै छन्दाऽसि पशूनेवावरुन्धे
छन्दाऽसि वै देवानां वामं पशवो वाममेव पशूनवरुन्धे एताऽहु
वै यज्ञसेनश्चैत्रियायणश्चिति विदां चकार तया वै स पशूनवरुन्धे
यदेतामुपदधाति पशूनेवावरुन्धे गायत्रीः पुरस्तादुपं दधाति तेजो
वै गायत्री तेजं एव (३५)

मुखुतो धत्ते मूर्धन्वतीर्भवन्ति मूर्धन्मेवैन ऽ समानानां करोति
त्रिष्टुभु उपं दधातीन्द्रियं वै त्रिष्टुगिन्द्रियमेव मध्युतो धत्ते जगतीरुपं
दधाति जागता वै पशवः पशूनेवावरुन्धेऽनुष्टुभु उपं दधाति
प्राणा वा अनुष्टुप्प्राणानामुम्भृष्ट्यै बृहतीरुष्णिहः पङ्कीरक्षरंपङ्कीरिति
विषुरूपाणि छन्दाऽङ्गस्युपं दधाति विषुरूपा वै पशवः पशव- (३६)

शछन्दाऽसि विषुरूपानेव पशूनवरुन्धे विषुरूपमस्य गृहे
दृश्यते यस्यैता उपधीयन्ते य उ चैना एवं वेदातिच्छन्दसमुपं

दधात्यतिच्छन्दा वै सर्वाणि छन्दांसि सर्वभिरेवैनं छन्दोभिश्चिनुते
वर्ष्म् वा एषा छन्दसां यदतिच्छन्दा यदतिच्छन्दसमुपदधाति
वर्ष्मैवैनः समानानां करोति द्विपदा उपं दधाति द्विपाद्यजंमानः
प्रतिष्ठित्यै॥ (३७)

तेजं एव पुशवः पुशवो यजंमान् एकंश॥३॥ [८]

सर्वाभ्यो वै देवताभ्योऽग्निश्चीयते यथसुयुजो नोपदध्यादेवता
अस्याग्निं वृञ्जीरन् यथसुयुजं उपदधात्यात्मनैवैनः सुयुजं चिनुते
नाग्निना व्यृद्ध्यतेऽथो यथा पुरुषः स्नावभिः सन्ततं एवमेवैताभिरङ्गिः
सन्ततोऽग्निना वै देवाः सुवर्गं लोकमायन्ता अमूः कृत्तिका अभवन्
यस्येता उपधीयन्ते सुवर्गमेव (३८)

लोकमेति गच्छति प्रकाशं चित्रमेव भवति मण्डलेष्टका उपं
दधातीमे वै लोका मण्डलेष्टका इमे खलु वै लोका देवपुरा
देवपुरा एव प्र विशति नार्तिमाच्छत्यग्निं चिक्यानो विश्वज्योतिषु
उपं दधातीमानेवैताभिर्लोकां ज्योतिष्मतः कुरुतेऽथौ प्राणानेवैता
यजंमानस्य दाग्रत्येता वै देवताः सुवर्ग्यास्ता एवान्वारभ्यं सुवर्गं
लोकमेति॥ (३९)

सुवर्गमेव ता एव चृत्वार्हं च॥२॥ [९]

वृष्टिसनीरुपं दधाति वृष्टिमेवावं रुन्धे यदेकघोपदध्यादेकमृतं
वर्षेदनुपरिहारः सादयति तस्माथ्सर्वानुतून् वर्षति

पुरोवातसनिरसीत्याहृतद्वै वृष्ट्यै रूपं रूपेणैव वृष्टिमवं रुन्धे
संयानीभिर्वै देवा इमाँलोकान्थसमयुस्तथसंयानीनां संयानित्वं
यथसंयानीरूपदधाति यथाऽप्सु नावा संयात्येव- (४०)

मेवैताभिर्यजमान इमाँलोकान्थसं याति पुवो वा एषोऽ-
ग्नेर्यथसंयानीर्यथसंयानीरूपदधाति पुवमेवैतमुग्रय उपं दधात्युत
यस्यैतासूपहितास्वापोऽग्निः हरन्त्यहृत एवास्याग्निरादित्येष्टका
उपं दधात्यादित्या वा एतं भूत्ये प्रति नुदन्ते योऽलङ्कृतं भूत्ये सन्भूतिं
न प्राप्नोत्यादित्या - (४१)

एवैनं भूतिं गमयन्त्यसौ वा एतस्याऽऽदित्यो रुचमा दत्ते यो-
ऽग्निं चित्वा न रोचते यदादित्येष्टका उपदधात्यसावेवास्मिन्नादित्यो
रुचं दधाति यथाऽसौ देवानां रोचते एवमेवैष मनुष्याणां रोचते
घृतेष्टका उपं दधात्येतद्वा अग्नेः प्रियं धाम् यद् घृतं प्रियेणैवैनं धाम्ना
समर्धय- (४२)

त्यथो तेजसाऽनुपरिहारः सादयत्यपरिवर्गमेवास्मिन्तेजो
दधाति प्रजापतिरग्निमचिनुत स यशसा व्याध्यतु स एता यशोदा
अपश्यत्ता उपाधत्त ताभिर्वै स यशो आत्मन्धत्त यद्यशोदा
उपदधाति यशो एव ताभिर्यजमान आत्मन्धत्ते पश्चोपं दधाति
पाङ्कः पुरुषो यावानेव पुरुषस्तस्मिन् यशो दधाति॥ (४३)

एवं प्राप्नोत्यादित्या अर्धयत्येकान्नपञ्चाशाश्च॥ १०॥

देवासुराः संयत्ता आसन्कर्नीयाऽसो देवा आसन्भूयाऽसो-

उसुरास्ते देवा एता इष्टका अपश्यन्ता उपांदधत भूयस्कृदसीत्येव
भूयाऽसोऽभवन्वनस्पतिभिरोषधीभिर्विवस्कृदसीतीमाम-
जयन्माच्यसीति प्राचीं दिशमजयन्नृधर्वासीत्यमूमजयन्तरिक्षसदस्यन्-
सीदेत्यन्तरिक्षमजयन्ततो देवा अभवन् (४४)

परासुरा यस्यैता उपधीयन्ते भूयानेव भवत्यभीमाल्लोकाञ्जयति
भवत्यात्मना परास्य भ्रातृव्यो भवत्यफसुषदसि श्येनुसदसीत्याहृतद्वा
अग्ने रूपः रूपेणैवाग्निमवं रुचे पृथिव्यास्त्वा द्रविणे
सादयामीत्याहृमानेवैताभिर्लोकान् द्रविणावतः कुरुत आयुष्यां
उपं दधात्यायुरेवा- (४५)

स्मिन्दधात्यग्ने यत्ते परः हृत्रामेत्याहृतद्वा अग्नेः प्रियं धामं
प्रियमेवास्य धामोपाप्नोति तावेहि सः रभावहा इत्याहृ व्यैवैनेन
परिं धत्ते पाञ्चजन्येष्वप्येष्यग्न इत्याहृष वा अग्निः पाञ्चजन्यो यः
पञ्चचितीकस्तस्मादेवमाहर्तव्यां उपं दधात्येतद्वा ऋतूनां प्रियं धामं
यद्वत्व्यां ऋतूनामेव प्रियं धामावं रुचे सुमेकु इत्याहृ संवथ्सुरो
वै सुमेकः संवथ्सुरस्यैव प्रियं धामोपाप्नोति॥ (४६)

अभवन्नायुरेवत्व्यां उपं पद्मिःशतिश्च॥ ३॥

[११]

प्रजापतेरक्ष्यश्युत् तत्परापत्तत् तदश्वोऽभवदश्वयत्
तदश्वस्याश्वत्वं तद्वेवा अश्वमेधेनैव प्रत्यंदधुरेष वै प्रजापतिः
सर्वं करोति योऽश्वमेधेन् यजते सर्वं एव भवति सर्वस्य वा

एुषा प्रायंश्चित्ति: सर्वस्य भेषुजः सर्वं वा एुतेनं पाप्मानं देवा
अंतरुन्नपि वा एुतेनं ब्रह्महृत्यामंतरुन्धर्सर्वं पाप्मानं (४७)

तरति तरंति ब्रह्महृत्यां योऽश्वमेधेन् यजते य उं चैनमेवं
वेदोन्तरं वै तत्प्रजापतेरक्ष्यश्वयत् तस्मादश्वस्योन्तरतोऽवं द्यन्ति
दक्षिणतोऽन्येषां पशूनां वैतुसः कटो भवत्युपसुयोनिर्वा अश्वो-
उपसुजो वैतुसः स्व एुवैनं योनौ प्रतिष्ठापयति चतुष्टोमः स्तोमो
भवति सुरङ्गु वा अश्वस्य सकथ्याऽवृहत् तदेवाश्वतुष्टोमेनैव
प्रत्यंदधुर्यच्चतुष्टोमः स्तोमो भवत्यश्वस्य सर्वत्वाय॥ (४८)

सर्वं पाप्मानंमवृह्मादश च॥२॥

[१२]

उथसन्नयज्ञ इन्द्रांगी देवा वा अंक्षणयास्तोमीया अग्रेभूगोऽस्यग्रे जातात्रश्मिरिति नाकुसद्विश्छन्दाऽसि
सर्वाभ्यो वृष्टिसर्वादेवासुराः कर्नीयाऽसः प्रजापतेरक्षि द्वादश॥१२॥
उथसन्नयज्ञो देवा वै यस्य मुख्यवतीर्नार्कुसद्विरैताभिरुद्याचत्वारि॒शत्॥४८॥
उथसन्नयज्ञः सर्वत्वाय॥

हरिः ॐ॥

॥कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां पञ्चमकाण्डे तृतीयः प्रश्नः
समाप्तः॥५-३॥

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां पञ्चमकाण्डे चतुर्थः प्रश्नः ॥

देवासुराः संयत्ता आसन्ते न व्यजयन्त् स एता
इन्द्रस्तनूरपश्यन्ता उपाधत् ताभिर्वै स तनुविमिन्द्रियं वीर्यमात्मन्धत्
ततो देवा अभवन्परासुरा यदिन्द्रतनूरुपदधार्ति तनुविमेव
ताभिरिन्द्रियं वीर्यं यजमान आत्मन्धतेऽथो सेन्द्रिमेवाग्निः सतनुं
चिनुते भवत्यात्मना परास्य भ्रातृव्यो (१)

भवति यज्ञो देवेभ्योऽपाक्रामत्तमवरुद्धं नाशक्वन्त
एता यज्ञतनूरपश्यन्ता उपाधत् ताभिर्वै ते यज्ञमवारुन्धत
यद्यज्ञतनूरुपदधार्ति यज्ञमेव ताभिर्यजमानोऽवरुन्धे त्रयस्मिः शतमुप
दधाति त्रयस्मिः शङ्खे देवता देवता एवावरुन्धेऽथो सात्मानमेवाग्निः
सतनुं चिनुते सात्माऽमुष्मिल्लोके (२)

भवति य एवं वेद ज्योतिष्मतीरुपं दधाति ज्योतिरेवास्मिन्दधात्ये
अग्निश्चितो ज्वलति ताभिरैवैनः समिन्द्र उभयोरस्मै
लोकयोर्जर्योतिर्भवति नक्षत्रेष्टका उपं दधात्येतानि वै दिवो
ज्योतीःषि तान्येवावरुन्धे सुकृतां वा एतानि ज्योतीःषि
यनक्षत्राणि तान्येवाऽप्रत्ययो अनूकाशमेवैतानि (३)

ज्योतीःषि कुरुते सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्ये यथसङ्स्पृष्टा
उपदध्याद्वृष्टयै लोकमपि दध्यादवर्षुकः पुर्जन्यः स्यादसङ्स्पृष्टा

उपं दधाति वृष्ट्या॑ ए॒व लो॒कं करोति॑ वर्षु॒कः पूर्जन्यो॑ भवति॑
पुरस्ताद॒न्याः प्रतीची॒रूपं दधाति॑ पश्चाद॒न्याः प्राची॒स्तस्मा॑त्प्राचीना॑नि॑
च प्रतीचीना॑नि॑ च॒ नक्षत्राण्या॑ वर्तन्ते॥ (४)

आतृ॒व्यो॑ लो॒क ए॒वैतान्येकं॒चत्वारि॒शब्दः॥ ४॥ [१]

ऋत॒व्या॑ उपं दधात्यृतूनां॑ कू॒स्यै॑ द्वृन्द्वमुपं॑ दधाति॑
तस्मा॑द्वृन्द्वमृतवोऽधृतेव॑ वा ए॒षा यन्मध्यमा॑ चितिरन्तरिक्षमिव॑ वा
ए॒षा द्वृन्द्वमृन्यासु॑ चितीषूपं॑ दधाति॑ चतंस्त्रो॑ मध्ये॑ धृत्या॑ अन्तः॑ क्षेषणं॑
वा ए॒ताश्चितीनां॑ यद्वृत्व्या॑ यद्वृत्व्या॑ उपदधाति॑ चितीनां॑ विधृत्या॑
अवंकामनूपं॑ दधात्येषा॑ वा अग्नेर्योनि॑ः संयोनि॑ः (५)

मेवाग्निं चिनुत उवाच॑ ह विश्वामित्रोऽदिथ्म ब्रह्मणान्नं॑ यस्यैता॑
उपधीयान्तै॑ य उ॑ चैना ए॒वं वेददिति॑ संवथ्सरो॑ वा ए॒तं॑ प्रतिष्ठायै॑
नुदते॑ योऽग्निं चित्वा॑ न प्रतितिष्ठति॑ पश्च॑ पूर्वाश्चितयो॑ भवन्त्यथ॑
षष्ठीं॑ चिति॑ चिनुते॑ पङ्गा॑ ऋतवः॑ संवथ्सर॑ ऋतुष्वेव॑ संवथ्सरे॑ प्रति॑
तिष्ठत्येता॑ वा (६)

अधिपत्रीनामेष्टका॑ यस्यैता॑ उपधीयन्ते॑ अधिपतिरेव॑ संमानाना॑
भवति॑ यं द्विष्यात्तमुपदधंद्॑ ध्यायेदेताभ्य॑ ए॒वैनं॑ देवता॑भ्य॑ आ॑
वृश्चति॑ ताजगार्तिमार्च्छत्यज्ञिरसः॑ सुवर्गं॑ लो॒कं यन्तो॑ या॑ यज्ञस्य॑
निष्कृतिरासीत्तामृषिभ्य॑ः प्रत्यौहन्तद्विरण्यमभवद्यज्ञिरण्यशल्कै॑ः
प्रोक्षति॑ यज्ञस्य॑ निष्कृत्या॑ अथो॑ भेषजमेवास्मै॑ करो-॑ (७)

त्यथो रूपेणैवैनः समर्धयुत्यथो हिरण्यज्योतिषैव सुवर्गं
लोकमेति साहस्रवंता प्रोक्षति साहस्रः प्रजापतिः प्रजापतेरास्या
इमा मे अग्र इष्टका धेनवः सुन्त्वित्याह धेनूरैवैनाः कुरुते ता एनं
कामदुघां अमुत्रामुष्मिलोक उपं तिष्ठन्ते॥ (८)

सयोनिमेता वै करोत्येकान्नचत्वारि शब्दां॥ [२]

रुद्रो वा एष यदग्निः स एतरहि जातो यरहि सर्वश्चितः स यथा
वृथ्सो जातः स्तनं प्रेपसत्येवं वा एष एतरहि भागधेयं प्रेपसति
तस्मै यदाहुतिं न जुहुयादध्वर्यु च यजमानं च ध्यायेच्छतरुद्रीय
जुहोति भागधेयैनैवैनः शमयति नाऽर्तिमाच्छत्यध्वर्युर्न यजमानो
यद्वाम्याणां पशूनां (९)

पयंसा जुहुयाद्वाम्यान्पशूञ्छुचाऽप्येद्यदारुण्यानामारुण्याञ्चर्तिलय
वा जुहुयाद् गवीधुकयवाग्वा वा न ग्राम्यान्पशून् हिनस्ति ना-
ऽरुण्यानथो खल्वाहुरनाहुतिर्वै जर्तिलश्च गवीधुकाश्वेत्यजक्षीरेण
जुहोत्याग्नेयी वा एषा यदजाऽहुत्यैव जुहोति न ग्राम्यान्पशून्
हिनस्ति नाऽरुण्यानङ्गिरसः सुवर्गं लोकं यन्तो- (१०)

ज्ञायां घर्म प्रासि श्वन्सा शोचन्ती पुर्णं पराजिहीतु सो (१)-
अर्कोऽभवत् तदर्कस्यार्कत्वमर्कपर्णेन जुहोति सयोनित्वायोदङ्गिष्ठञ्जुहो
वै रुद्रस्य दिरख्स्वायामेव दिशि रुद्रं निरवदयते चरमायामिष्ठकायां

जुहोत्यन्तत एव रुद्रं निरवंदयते त्रेधाविभुक्तं जुहोति त्रयं इमे
लोका इमानेव लोकान्स्मावंद्वीर्यान्करोतीयत्यग्रे जुहो- (११)

त्यथेयत्यथेयति त्रयं इमे लोका एभ्य एवैन् लोकेभ्यः
शमयति तिस्र उत्तरा आहुतीर्जुहोति षट्थसं पंद्रन्ते षड्वा क्रृतवं
क्रृतुभिरेवैन् शमयति यदनुपरिक्रामं जुहुयादन्तरवचारिण॑
रुद्रं कुर्यादथो खल्वाहुः कस्यां वाऽहं दिशि रुद्रः कस्यां
वेत्यनुपरिक्राममेव होतुव्यमपरिवर्गमेवैन् शमय- (१२)

त्येता वै देवताः सुवर्ग्या या उत्तमास्ता यजमानं वाचयति
ताभिरेवैन् सुवर्गं लोकं गमयति यं द्विष्यात्तस्य सञ्चरे पशुनां
न्यस्येद्यः प्रथमः पशुरभितिष्ठति स आर्तिमार्च्छति॥ (१३)

पशुनां यन्तोऽग्रे जुहोत्यपरिवर्गमेवैन् शमयति त्रिशब्दं॥ ५॥ [३]

अश्मन्नूर्जमिति परि षिञ्चति मार्जयत्येवैनुमथो तर्पयत्येव स
एनं तृसोऽक्षुध्यन्नशोचन्नमुष्मिलोक उपं तिष्ठते तृप्यति प्रजया
पशुभिर्य एवं वेद तां न इष्मूर्ज धत्त मरुतः सरराणा इत्याहान्नं
वा ऊर्गन्नं मरुतोऽन्नमेवाव रुन्धेऽश्मस्ते क्षुदमुं ते शु- (१४)

गृच्छतु यं द्विष्म इत्याहु यमेव द्वेष्टि तमस्य क्षुधा च शुचा
चार्पयति त्रिः परिषुचन्पर्येति त्रिवृद्वा अग्निर्यावानेवाग्निस्तस्य शुचं
शमयति त्रिः पुनः पर्येति षट्थसं पंद्रन्ते षड्वा क्रृतवं क्रृतुभिरेवास्य

शुचं शमयत्युपां वा एतत्पुष्टं यद्वेत्सोऽपां (१५)

शरोऽवंका वेतसशाखया चावंकाभिश्च वि कर्षत्यापे वै शान्ताः शान्ताभिरेवास्य शुचं शमयति यो वा अग्निं चितं प्रथमः पशुरधिक्रामतीश्वरो वै तः शुचा प्रदहो मण्डूकेन वि कर्षत्येष वै पशूनामनुपजीवनीयो न वा एष ग्राम्येषु पशुषु हितो नाऽऽरण्येषु तमेव शुचाऽर्पयत्यष्टुभिर्विं कर्ष- (१६)

त्यष्टाक्षरा गायत्री गायत्रोऽग्निर्यावानेवाग्निस्तस्य शुचं शमयति पावकवतीभिरन्नं वै पावकोऽन्नेवास्य शुचं शमयति मृत्युर्वा एष यद्ग्निर्ब्रह्मणं एतद्रूपं यत्कृष्णाजिनं कारणी उपानहावुपं मुश्वते ब्रह्मणैव मृत्योरन्तर्धर्त्तेऽन्तर्मृत्योर्धर्त्तेऽन्तरन्नाद्यादित्याहुरन्यामुपमुश्वतेऽन्यां नान्त- (१७)

रेव मृत्योर्धर्त्तेऽवान्नाद्यं रुन्धे नमस्ते हरसे शोचिष्य इत्याह नमस्कृत्य हि वसीयाऽसमुपचरन्त्यन्यं तै अस्मत्पन्तु हेतय इत्याह यमेव द्वेष्टि तमस्य शुचाऽर्पयति पावको अस्मभ्यं शिवो भवेत्याहान्नं वै पावकोऽन्नमेवावं रुन्धे द्वाभ्यामधिं क्रामति प्रतिष्ठित्या अपस्यवतीभ्याऽ शान्त्यै॥ (१८)

शुवेत्सोऽपामष्टुभिर्विंकर्षति नान्तरेकान्तपञ्चाशाशच्च॥ ५॥ [४]

नृषदे वडिति व्याघारयति पङ्ग्याऽहुत्या यज्ञमुखमा रभतेऽक्षण्या व्याघारयति तस्मादक्षण्या पशवोऽङ्गानि प्र

हरन्ति प्रतिष्ठित्यै यद्वंषद्कुर्याद्यातयांमाऽस्य वषद्वारः स्याद्यन्न
वंषद्कुर्याद्रक्षाऽसि यज्ञः हन्युर्वित्याह पुरोक्षमेव वंषद्गरेति नास्य
यातयांमा वषद्वारो भवति न यज्ञः रक्षाऽसि घन्ति हुतादे वा
अन्ये देव - (१९)

अंहुतादे ऽन्ये तान्गिचिदेवोभयांप्रीणाति ये देवा देवानामिति
दध्ना मधुमिश्रेणावोक्षति हुतादश्वैव देवानहुतादश्वै यजमानः प्रीणाति
ते यजमानं प्रीणन्ति दध्नैव हुतादः प्रीणाति मधुषाऽहुतादौ ग्राम्यं
वा एतदन्तं यद्ध्यारण्यं मधु यद्धना मधुमिश्रेणावोक्षत्युभयस्यावरुच्छै
ग्रुमुष्टिनाऽवोक्षति प्राजापत्यो (२०)

वै ग्रुमुष्टिः सयोनित्वाय द्वाभ्यां प्रतिष्ठित्या अनुपरिचारमवोक्षत्यप
वि वा एष प्राणैः प्रजयां पशुभिरक्षयते यौऽग्निं चिन्वन्नपिक्रामति
प्राणदा अंपानदा इत्याह प्राणानेवाऽऽत्मन्धत्ते वर्चोदा वरिवोदा
इत्याह प्रजा वै वर्चः पशवो वरिवः प्रजामेव पशूनात्मन्धत्त इन्द्रो
वृत्रमहुत्तं वृत्रो (२१)

हृतः षोडशभिर्भूगैरसिनाथ्स एतामग्नयेऽर्नीकवत्
आहृतिमपश्यत्तामजुहोत् तस्याग्निर्नीकवान्ध्वेन भागधेयेन प्रीतः
षोडशधा वृत्रस्य भोगानप्यदहद्वैश्वकर्मणेन पाप्मनो निरमुच्यत
यदग्नयेऽर्नीकवत् आहृतिं जुहोत्याग्निरेवास्यानीकवान्ध्वेन
भागधेयेन प्रीतः पाप्मानमपि दहति वैश्वकर्मणेन पाप्मनो

निर्मुच्यते यं कामयेत चिरं पाप्मनो (२२)

निर्मुच्येतेत्येकैकं तस्य जुहयाच्चिरमेव पाप्मनो निर्मुच्यते
यं कामयेत ताजक्षपाप्मनो निर्मुच्येतेति सर्वाणि तस्यानुद्रुत्यं
जुहयात्ताजगेव पाप्मनो निर्मुच्यतेऽथो खलु नानैव सूक्ताभ्यां
जुहोति नानैव सूक्तयोर्वीर्यं दधात्यथो प्रतिष्ठित्यै॥ (२३)

देवा: प्रांजापत्यो वृत्रश्चिरं पाप्मनश्चत्वारि॒शब्द॑॥५॥

[५]

उदैनमुत्तरां नयेति समिधु आ दंधाति यथा जनं यतेऽवसं
करोति ताद्वगेव तत्तिस्त्र आ दंधाति त्रिवृद्वा अग्निर्यावानेवाग्निस्तस्मै
भागधेयं करोत्यौदुम्बरीर्भवन्त्यूर्ग्वा उदुम्बर ऊर्जमेवास्मा अपि
दधात्युदु त्वा विश्वे देवा इत्याह प्राणा वै विश्वे देवाः प्राणे- (२४)

रैवैनमुद्यच्छुतेऽग्ने भरन्तु चित्तिभिरित्याहु यस्मां एवैनं
चित्तायोद्यच्छुते तेनैवैन य समर्धयति पश्च दिशो दैर्वीर्यज्ञमवन्तु
दैर्वीरित्याहु दिशो ह्येषोऽनु प्रच्यवतेऽपामतिं दुर्मतिं बाधमाना
इत्याहु रक्षसामपंहत्यै रायस्पोषे यज्ञपतिमाभजन्तीरित्याह पशवो
वै रायस्पोषः (२५)

पशूनेवाव रुन्धे पञ्चिरहरति षड्वा क्रृतव ऋतुभिरेवैन
हरति द्वे परिगृह्यती भवतो रक्षसामपंहत्यै सूर्यरश्मिरुहरिकेशः
पुरस्तादित्याहु प्रसूत्यै ततः पावका आशिषो नो जुषन्तामित्याहान्नं

वै पांवुकोऽन्नमेवावं रुन्धे देवासुराः संयत्ता आसन्ते देवा
एतदप्रतिरथमपश्यन्तेन वै तैऽप्रत्य- (२६)

सुरानजयन्तदप्रतिरथस्याप्रतिरथत्वं यदप्रतिरथं द्वितीयो
होताऽन्वाहाऽप्रत्येव तेन यजमानो भ्रातृव्याञ्जयत्यथो अनभिजितमेवामि
जयति दशर्च भवति दशाक्षरा विराङ्गिराजेमौ लोकौ
विघृतावनयोर्लोकयोर्विघृत्या अथो दशाक्षरा विराङ्गि
विराङ्गिराज्येवान्नाद्ये प्रतिं तिष्ठत्यसदिव वा अन्तरिक्षमन्तरिक्षमिवाग्नीं
(२७)

इश्मानं नि दधाति सत्त्वाय द्वाभ्यां प्रतिष्ठित्यै विमानं एष
दिवो मध्ये आस्त इत्याहु व्यैवैतयो मिमीते मध्ये दिवो निहितः
पृश्चिरश्मेत्याहान्नं वै पृश्च्यन्नमेवावं रुन्धे चतस्रभिरा पुच्छादेति
चत्वारि छन्दाःसि छन्दोभिरेवेन्द्रं विश्वा अवीवृथनित्याहु
वृद्धिमेवोपावर्तते वाजानाऽ सत्पतिं पति- (२८)

मित्याहान्नं वै वाजोऽन्नमेवावं रुन्धे सुम्नहूर्यज्ञो देवाः आ
च वक्षदित्याह प्रजा वै पश्वः सुम्नं प्रजामेव पशूनात्मन्धते
यक्षदग्निर्देवो देवाः आ च वक्षदित्याह स्वगाकृत्यै वाजस्य
मा प्रसवेनोद्ग्रामेणोदग्रभीदित्याहासौ वा आदित्य उद्यनुद्ग्राम एष
निम्रोचन्त्रिग्रामो ब्रह्मणेवाऽत्मानमुदृढाति ब्रह्मणा भ्रातृव्यं नि
गृह्णाति॥ (२९)

प्राचीमनु प्रदिशं प्रेहि विद्वानित्यांह देवलोकमेवैतयोपावर्तते
क्रमध्वमग्निना नाकमित्याहेमानेवैतया लोकान्क्रमते पृथिव्या
अहमुदुन्तरिक्षमारुहुमित्याहेमानेवैतया लोकान्धसुमारोहति
सुवर्यन्तो नापेक्षन्त इत्यांह सुवर्गमेवैतया लोकमेत्यग्ने प्रेहि (३०)

प्रथमो देवयुतामित्याहोभयेष्वैतया देवमनुष्येषु चक्षुर्दधाति
पञ्चभिरधिं क्रामति पाङ्को यज्ञो यावानेव यज्ञस्तेन सु
सुवर्गं लोकमेति नक्तोषासेति पुरोनुवाक्यामन्वाहु प्रत्या अग्ने
सहस्राक्षेत्यांह साहुस्तः प्रजापतिः प्रजापतेरास्यै तस्मै ते विधेम्
वाजायु स्वाहेत्याहान्नं वै वाजोऽन्नमेवावं (३१)

रुन्धे दध्रः पूर्णमौदुम्बरीङ् स्वयमातृण्णाया॑ जुहोत्यूर्ग्वै
दध्यूर्गुदुम्बरोऽसौ स्वयमातृण्णाऽमुष्यामेवोर्जं दधाति तस्मादमुतो-
ऽर्वाचीमूर्जमुप॑ जीवामस्तिसृभिः सादयति त्रिवृद्वा अग्निर्यावानेवाग्निस्त
प्रतिष्ठां गंमयति प्रेष्ठो अग्ने दीदिहि पुरो न इत्यौदुम्बरीमा दंधात्येषा
वै सूर्मा कर्णकावत्येतया॑ ह स्म् (३२)

वै देवा असुराणा॑ शततरुहा॒ङ्स्तृ॑हन्ति॑ यदेतया॑
सुमिधंमादधांति॑ वज्रमेवैतच्छ्रुतिर्भीं यजंमानो भ्रातृव्याय प्रहरति॑
स्तृत्या॑ अछंम्बद्धारं विधेमं ते परमे जन्मन्नग्न इति॑ वैकंडःतीमा॑
दंधाति॑ भा एवावं रुन्धे॑ ता॑ सवितुर्वर्णेण्यस्य॑ चित्रामिति॑
शमीमयी॑ शान्त्या॑ अग्निर्वा॑ हृ वा अग्निचितं दुहेऽग्निचिद्वाऽग्नि-

दुहे ता॑ (३३)

संवितुर्वैरण्यस्य चित्रामित्याहैष वा अग्नेर्दोहस्तमस्य कण्व एव
श्रायसोऽवेत्तेन ह स्मैन् स दुहे यदेतया समिधमादधौत्यग्निचिदेव
तदग्निं दुहे सुस ते अग्ने समिधः सप्त जिह्वा इत्याह सप्तैवास्य
साप्तानि प्रीणाति पूर्णयां जुहोति पूर्ण इव हि प्रजापतिः प्रजापते-
(३४)

रास्ये न्यूनया जुहोति न्यूनाद्धि प्रजापतिः प्रजा असृजत
प्रजानां सृष्ट्या अग्निर्देवभ्यो निलायत् स दिशोऽनु
प्राविंशञ्जुहून्मनसा दिशो ध्यायेद्विग्भ्य एवैनुमवं रुन्धे दध्ना
पुरस्ताञ्जुहोत्याज्येनोपरिष्ठात्तेजश्वैवास्मा इन्द्रियं च समीची
दधाति द्वादशकपालो वैश्वानरो भवति द्वादश मासाः संवथ्सुरः
संवथ्सुरोऽग्निवैश्वानरः साक्षा- (३५)

देव वैश्वानरमवं रुन्धे यत्रयाजानूयाजान्कुर्याद्विकस्ति: सा
यज्ञस्य दर्विहोमं करोति यज्ञस्य प्रतिष्ठित्यै राष्ट्रं वै वैश्वानरो
विष्मरुतो वैश्वानरः हुत्वा मारुताञ्जुहोति राष्ट्र एव विशमनु
बधात्युच्चैवैश्वानरस्याऽश्रावयत्युपांशु मारुताञ्जुहोति तस्माद्राष्ट्रं
विशमति वदति मारुता भवन्ति मरुतो वै देवानां विशो
देवविशेनैवास्मै मनुष्यविशमवं रुन्धे सुस भवन्ति सप्तगणा वै
मरुतो गणश एव विशमवं रुन्धे गणेन गुणमनुद्रुत्यं जुहोति

विश्वेवास्मा अनुवर्त्मानं करोति॥ (३६)

अग्ने प्रेह्यवं स्म दुहे तां प्रजापतेः सुक्षान्मनुष्विशमेकंविश्वतिश्च॥७॥ [७]

वसोर्धारा॑ जुहोति॒ वसो॑र्मे॒ धारा॑ऽसु॒दिति॒ वा एषा हृयते॑ घृतस्यु॑
वा एनमेषा॑ धारा॑मुष्मिल्लो॒के॒ पिन्वंमानोपं॒ तिष्ठत आज्यैन॑ जुहोति॒
तेजो॑ वा आज्यं॑ तेजो॑ वसोर्धारा॑ तेज॑सैवास्मै॒ तेजो॑वं॒ रुन्धेऽथो॑
कामा॑ वै॒ वसोर्धारा॑ कामानेवावं॒ रुन्धे॑ यं॒ कामयेत् प्राणानस्यान्नाद्यु॑
वि - (३७)

च्छिन्द्यामिति॑ विग्राहुं॑ तस्य॑ जुहयात्प्राणानेवास्यान्नाद्यु॑
विच्छिन्नति॑ यं॒ कामयेत् प्राणानस्यान्नाद्यु॑ सं॒ तनुयामिति॑ सन्ततां॒
तस्य॑ जुहयात्प्राणानेवास्यान्नाद्यु॑ सं॒ तनोति॑ द्वादशा॑ द्वादशानि॑
जुहोति॑ द्वादशु॑ मासाः॑ संवथ्सुरः॑ संवथ्सुरेण॑वास्मा॑ अन्नमवं॑
रुन्धेऽन्नं॑ च॑ मेऽक्षुच्च म॑ इत्याहृतद्वा॑ (३८)

अन्नस्य॑ रूप॑ रूपेण॑वान्नमवं॑ रुन्धेऽग्निश्च॑ म॑ आपश्च म॑
इत्याहृषा॑ वा अन्नस्य॑ योनि॑ः॒ सयो॑न्येवान्नमवं॑ रुन्धेऽर्घुन्द्राणि॑
जुहोति॑ देवता॑ एवावं॑ रुन्धे॑ यथसर्वेषामर्धमिन्द्रः॑ प्रति॑ तस्मादिन्द्रो॑
देवतानां॑ भूयिष्ठभाक्तं॑ म॑ इन्द्रमुत्तरमाहेन्द्रियमेवास्मिन्नुपरिष्ठाद्धधाति॑
यज्ञायुधानि॑ जुहोति॑ यज्ञो॑ (३९)

वै॑ यज्ञायुधानि॑ यज्ञमेवावं॑ रुन्धेऽथ॑ एतद्वै॑ यज्ञस्य॑ रूप॑
रूपेण॑व यज्ञमवं॑ रुन्धेऽवभृथश्च॑ मे॑ स्वगाकारश्च॑ म॑ इत्याह॑

स्वगाकृत्या अग्निश्च मे घर्मश्च म इत्याहैतद्वै ब्रह्मवर्चसस्य रूपं
रूपेणैव ब्रह्मवर्चसमवे रुन्ध क्रक्ष मे सामं च म इत्याहै- (४०)

तद्वै छन्दसां रूपं रूपेणैव छन्दांस्यवे रुन्धे
गर्भश्च मे वृथ्साश्च म इत्याहैतद्वै पशुनां रूपं रूपेणैव
पशूनवे रुन्धे कल्पाङ्गुहोत्यकृतस्य कृत्ये युग्मदयुजे जुहोति
मिथुनत्वायौत्तरावती भवतोऽभिक्रान्त्या एकां च मे तिस्रश्च म
इत्याह देवछन्दसं वा एकां च तिस्रश्च (४१)

मनुष्यछन्दसं चतस्रश्चाष्टौ च देवछन्दसं चैव मनुष्यछन्दसं
चावे रुन्ध आत्रयस्त्रिःशतो जुहोति त्रयस्त्रिःशद्वै देवता देवता
एवावे रुन्ध आउष्टाचत्वारिःशतो जुहोत्यष्टाचत्वारिःशदक्षरा
जगती जागताः पशवो जगत्यैवास्मै पशूनवे रुन्धे वाजश्च
प्रसवश्चेति द्वादशं जुहोति द्वादशं मासाः संवथ्सुरः संवथ्सुर एव
प्रतिं तिष्ठति॥ (४२)

वि वै युजः सामं च म इत्याह च तिस्रश्चैकान्तरपञ्चाशाच्च॥६॥ [८]

अग्निर्देवेभ्योऽपांकामद्वागुधेयमिच्छमानुस्तं देवा अब्रुवन्नुपं न
आवर्तस्व हृव्यं नौ वुहेति सोऽब्रवीद्वरं वृणै मह्यमेव वाजप्रसवीय
जुहवन्निति तस्मादग्नये वाजप्रसवीयं जुहति यद्वाजप्रसवीयं
जुहोत्यग्निमेव तद्वागुधेयेन समर्धयत्यथौ अभिषेक एवास्य
स चंतुर्दशभिर्जुहोति सुत ग्राम्या ओषधयः सुसा- (४३)

इरण्या उभयोषामवरुद्ध्या अन्नस्यान्नस्य जुहोत्यन्नस्यान्नस्यावरु
औदुम्बरेण सुवेण जुहोत्यूर्गर्वा उदुम्बर ऊर्गन्नमूर्जेवास्मा
ऊर्जमन्नमवं रुन्धेऽग्निर्वै देवानामभिषिक्तोऽग्निचिन्मनुष्याणां
तस्मादग्निचिद्वर्षति न धावेदवरुद्धुङ् ह्यस्यान्नमन्नमिव खलु वै
वरुषं यद्धावेदनाद्याद्धावेदुपावर्तेतनाद्यमेवाभ्यु- (४४)

पावर्तते नक्तोषासेति कृष्णायै श्वेतवंश्सायै पयसा
जुहोत्यहैवास्मै रात्रिं प्र दापयति रात्रियाऽहरहोरात्रे एवास्मै प्रत्ते
काममन्नाद्य दुहाते राष्ट्रभूतो जुहोति राष्ट्रमेवावं रुन्धे पुङ्गिर्जुहोति
षड्वा क्रृतवं क्रृतुष्वेव प्रति तिष्ठति भुवनस्य पत इति रथमुखे
पश्चाऽहुतीर्जुहोति वज्रो वै रथो वज्रैणैव दिशो- (४५)

अभि जयत्यग्निचित् हु वा अमुष्मिल्लोके वातोऽभि पवते
वातनामानि जुहोत्यभ्यैवैनमुष्मिल्लोके वातः पवते त्रीणि जुहोति
त्रय इमे लोका एभ्य एव लोकेभ्यो वातमवं रुन्धे समुद्रोऽसि
नभस्वानित्याहैतद्वै वातस्य रूपः रूपेणैव वातमवं रुन्धेऽञ्जलिना
जुहोति न ह्यैतेषामन्यथाऽहुतिरवकल्पते॥ (४६)

ओपंधयः सुपाभि दिशोऽन्यथा द्वे च। ४। [१]

सुवर्गायै वै लोकायै देवरथो युज्यते यत्राकृतायै मनुष्यरथ एष
खलु वै देवरथो यदग्निरुग्नि युनजिम् शवसा घृतेनेत्याह युनत्तयैवैन्
स एनं युक्तः सुवर्ग लोकमभि वंहति यथसर्वाभिः पश्चभिर्युश्याद्युक्तो-

अस्याग्निः प्रच्युतः स्यादप्रतिष्ठिता आहूतयः स्युरप्रतिष्ठिताः स्तोमा
अप्रतिष्ठितान्युक्थानि॑ तिसृभिः प्रातःसवनेऽभि मृशति त्रिवृद् (४७)

वा अग्निर्यावानेवाग्निस्तं युनक्ति यथाऽन्सि युक्त आधीयतं
एवमेव तत्प्रत्याहूतयस्तिष्ठन्ति प्रति स्तोमाः प्रत्युक्थानि॑
यज्ञायज्ञियस्य स्तोत्रे द्वाभ्यामभि मृशत्येतावान् वै यज्ञो
यावानग्निष्टोमो भूमा त्वा अस्यात् ऊर्ध्वः क्रियते यावानेव
यज्ञस्तमन्ततौऽन्वारोहति द्वाभ्यां प्रतिष्ठित्या एकयाऽप्रस्तुतं
भवत्यथा- (४८)

अभि मृशत्युपैनमुक्तरो यज्ञो नमत्यथो सन्तत्यै प्र वा एषोऽ-
अस्माल्लोकाच्यवते योऽग्निं चिनुते न वा एतस्यानिष्टक आहूतिरवं
कल्पते यां वा एषोऽनिष्टक आहूतिं जुहोति स्ववति वै सा ताऽ-
स्ववन्तीं यज्ञोऽनु परां भवति यज्ञं यज्ञमानो यत्पुनश्चिति॑ चिनुत
आहूतीनां प्रतिष्ठित्यै प्रत्याहूतयस्तिष्ठन्ति॑ (४९)

न यज्ञः पराभवति न यज्ञमानोऽष्टावुप॑ दधात्यष्टाक्षरा गायत्री
गायत्रेणैवैनं छन्दसा चिनुते यदेकादश॑ त्रैष्टुभेन् यद्वादश॑ जागतेन
छन्दोभिरेवैनं चिनुते नपात्को वै नामैषोऽग्निर्यत्पुनश्चितिर्य एवं
विद्वान्पुनश्चिति॑ चिनुत आ तृतीयात्पुरुषादन्नमत्ति॑ यथा वै पुनराधेय
एवं पुनश्चितिर्योऽग्न्याधेयेन् न- (५०)

ध्रोति॑ स पुनराधेयमा धत्ते योऽग्निं चित्वा नध्रोति॑ स पुनश्चिति॑

चिनुते यत्पुनश्चिति चिनुत क्रच्छा अथो खल्वाहुर्न चेतव्येति
रुद्रो वा एष यदग्निर्यथा^१ व्याघ्रः सुसं बोधयति तादृगेव तदथो
खल्वाहुश्चेतव्येति यथा वर्सीयाः सं भागधेयेन बोधयति तादृगेव
तन्मनुरग्निमंचिनुत तेन नार्मात्स एतां पुनश्चितिमंपश्युत्तामंचिनुत
तया वै स आर्माद्यत्पुनश्चिति चिनुत क्रच्छै॥ (५१)

त्रिवृदथ तिष्ठन्त्यग्न्याधेयेन नाचिनुत सुसदंश च॥५॥——————[१०]

छन्दश्चित्तं चिन्वीत पशुकामः पशवो वै छन्दाः सि पशुमानेव
भवति श्येनचित्तं चिन्वीत सुवर्गकामः श्येनो वै वर्यसां पतिष्ठः
श्येन एव भूत्वा सुवर्गं लोकं पतति कङ्कचित्तं चिन्वीत यः
कामयेत शीर्षण्वानुमुष्मिलोके स्यामिति शीर्षण्वानेवामुष्मिलोके
भवत्यलजुचित्तं चिन्वीत चतुःसीतं प्रतिष्ठाकामश्चतस्त्रो दिशों
दिक्षवैव प्रति तिष्ठति प्रउगचित्तं चिन्वीत भ्रातृव्यवान्मै- (५२)

व भ्रातृव्यान्नुदत उभयतःप्रउगं चिन्वीत यः कामयेत प्र
जातान्नातृव्यान्नुदेय प्रतिजनिष्यमाणानिति प्रैव जातान्नातृव्यान्नुदते
प्रति जनिष्यमाणान्नात्रथचक्रचित्तं चिन्वीत भ्रातृव्यवान् वज्रो वै रथो
वज्रमेव भ्रातृव्येभ्यः प्र हरति द्रोणचित्तं चिन्वीतान्नकामो द्रोणे
वा अन्नं भ्रियते सयोन्येवान्नमवं रुन्धे समूह्यं चिन्वीत पशुकामः
पशुमानेव भवति (५३)

परिचाय्यं चिन्वीत् ग्रामकामो ग्राम्येव भवति श्मशानचित्
चिन्वीत् यः कामयेत् पितॄलोके ऋद्ध्रयामिति पितॄलोके एव ग्रीष्मा
विश्वामित्रजमदग्नी वसिष्ठेनास्पर्धेताऽस स एता जुमदंग्रीर्विहृव्या
अपश्युत्ता उपाधत्तु ताभिर्वै स वसिष्ठस्येन्द्रियं वीर्यमवृक्षं
यद्विहृव्या उपदधातीन्द्रियमेव ताभिर्वीर्यं यजमानो भ्रातृव्यस्य वृक्षे
होतुर्धिष्णियु उप दधाति यजमानायतनं वै (५४)

होता स्व एवास्मा आयतन इन्द्रियं वीर्यमवं रुन्धे द्वादशोपं
दधाति द्वादशाक्षरा जगती जागता: पशवो जगत्यैवास्मै पशूनवं
रुन्धेऽष्टावैष्टावन्येषु धिष्णियेषूपं दधात्यैषाशोफाः पशवः पशूनेवावं
रुन्धे षण्मार्जलीये षड्बा कृतवं कृतवः खलु वै देवाः पितरं कृतूनेव
देवान्पितृन्प्रीणाति॥ (५५)

प्र भवति यजमानायतनं वा अष्टाचत्वारिंशत्त्र॥ ४॥ [११]

पवस्व वाजसातय इत्यनुष्टुकप्रतिपद्धवति तिस्रोऽनुष्टुभृश्वतस्रो
गायत्रियो यत्तिस्रोऽनुष्टुभृस्तस्मादश्वस्त्रिभिस्तिष्ठृस्तिष्ठति
यच्चतस्रो गायत्रियस्तस्माद्यसर्वाश्वतुरः पदः प्रतिदधत्पलायते
परमा वा एषा छन्दसां यदनुष्टुकपरमश्वतुष्टेमः स्तोमानां
परमस्त्रिरात्रो यज्ञानां परमोऽश्वः पशूनां परमेणैवैनं परमतां
गमयत्येकविश्वामहर्भवति (५६)

यस्मिन्नश्वे आलभ्यते द्वादश मासाः पश्वत्वस्त्रये इमे लोका

असावांदित्य एंकवि॒श ए॒ष प्रजाप॑तिः प्राजापत्योऽश्वस्तमेव
साक्षाद्भोति शक्तरयः पृष्ठं भवन्त्यन्यदन्यच्छन्दोऽन्यैन्ये वा एते
पशव आ लभ्यन्त उतेवं ग्राम्या उतेवारण्या यच्छक्तरयः पृष्ठं
भवन्त्यश्वस्य सर्वत्वाय पार्थुरश्मं ब्रह्मसामं भवति रश्मिना वा
अश्वो (५७)

यत ईश्वरो वा अश्वोऽयतोऽप्रतिष्ठितः परां परावतं
गन्तोर्यत्पार्थुरश्मं ब्रह्मसामं भवत्यश्वस्य यत्यै धृत्यै सङ्कृत्यच्छावाकसामं
भवत्युथ्सन्नयुज्ञो वा ए॒ष यदश्वमेधः कस्तद्वेदेत्याहुर्यदि सर्वो वा
क्रियते न वा सर्व इति यथसङ्कृत्यच्छावाकसामं भवत्यश्वस्य
सर्वत्वाय पर्यास्या अनन्तरायाय सर्वस्तोमोऽतिरात्र उत्तममहर्भवति
सर्वस्याऽस्यै सर्वस्य जित्यै सर्वमेव तेनाऽप्रोति सर्वं
जयति॥ (५८)

अहर्भवति वा अश्वोऽहर्भवति दश च॥३॥

[१२]

देवासुराः तेनर्तव्या रुद्रोऽश्मन्त्रूपदे वडुदेनं प्राचीमिति वसोर्धारामुग्निदेवेभ्यः सुवर्गाय यत्राकृताय
छन्दश्चित् पवस्तु द्वादशा॥१२॥

देवासुरा अजायां वै ग्रुमुषिः प्रथमो दैवयुतामेतद्वै छन्दसामुग्नोत्यष्टौ पञ्चाशता॥५८॥

देवासुराः सर्वं जयति॥

हरिः ॐ ॥

॥कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां पञ्चमकाण्डे चतुर्थः प्रश्नः

समाप्तः ॥ ५-४ ॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां पञ्चमकाण्डे पञ्चमः प्रश्नः ॥

यदेकेन सङ्गस्थापयति यज्ञस्य सन्तत्या अविच्छेदायैन्द्राः
 पुशवो ये मुष्करा यदैन्द्राः सन्तोऽग्निभ्य आलभ्यन्ते देवताभ्यः समदं
 दधात्याग्नेयीस्त्रिष्टुभो याज्यानुवाक्याः कुर्याद्यदाग्नेयीस्तेनाग्नेया यत्
 त्रिष्टुभस्तेनैन्द्राः समृद्धै न देवताभ्यः समदं दधाति वायवे
 नियुत्वते तूपुरमा लभते तेजोऽग्नेर्वायुस्तेजस एष आ लभ्यते
 तस्माद्यद्वियङ्घायुः (१)

वाति तद्वियङ्घाग्निर्दहति स्वमेव तत्तेजोऽन्वेति यन्न नियुत्वते
 स्यादुन्माद्येद्यजमानो नियुत्वते भवति यजमानस्यानुन्मादाय
 वायुमर्ती श्वेतवती याज्यानुवाक्ये भवतः सतेजस्त्वाय हिरण्यगर्भः
 समवर्तताग्न इत्याधरमा घारयति प्रजापतिर्वै हिरण्यगर्भः
 प्रजापतेरनुरूपत्वाय सर्वाणि वा एष रूपाणि पशूनां प्रत्या लभ्यते
 यच्छश्वृणस्तत् (२)

पुरुषाणां रूपं यत्तौपरस्तदश्वानां यदन्यतोदन्तद्वान्
 यदव्यां इव शुफास्तदर्वीनां यदजस्तदजानां वायुर्वै पशूनां
 प्रियं धाम् यद्वायव्यो भवत्येतमेवैनमुभि सञ्जानानाः पुशव उप
 तिष्ठन्ते वायव्यः कार्या(३)ः प्राजापत्या(३) इत्याहुर्यद्वायव्यं
 कुर्यात्प्रजापतेरियाद्यत्राजापत्यं कुर्याद्वायोः (३)

इयाद्यद्वायव्यः पशुर्भवंति तेन वायोर्नैति यत्प्राजापत्यः
 पुरोडाशे भवंति तेन प्राजापत्नैति यद्वादशकपालस्तेन
 वैश्वानुराग्नैत्याग्नावैष्णवमेकादशकपालं निर्वपति दीक्षिष्यमाणो-
 ऽग्निः सर्वा देवता विष्णुर्यज्ञो देवता॑श्वैव यज्ञं चा रभतेऽग्निरंवमो
 देवतानां विष्णुः परमो यदाग्नावैष्णवमेकादशकपालं निर्वपति
 देवताः (४)

एवोभ्यतः परिगृह्य यजमानोऽव रुन्धे पुरोडाशेन वै देवा
 अमुष्मिलोक आर्धुवं चरुणस्मिन् यः कामयेतामुष्मिलोके
 क्रध्युयामिति स पुरोडाशं कुर्वीतामुष्मिन्नेव लोक क्रध्नोति
 यदृष्टाकपालस्तेनाग्नेयो यत् त्रिकपालस्तेन वैष्णवः समृद्धै
 यः कामयेतास्मिलोक क्रध्युयामिति स चरुं कुर्वीताग्नेर्घृतं
 विष्णौस्तण्डुलास्तस्मात् (५)

चरुः कार्योऽस्मिन्नेव लोक क्रध्नोत्यादित्यो भवतीयं वा
 अदितिरस्यामेव प्रति तिष्ठत्यथो अस्यामेवाधि॒ यज्ञं तनुते यो वै
 संवथ्सुरमुख्यमभृत्वाग्निं चिनुते यथा॑ सामि गर्भोऽवपद्यते तादग्नेव
 तदार्तिमार्च्छद्वैश्वानुरं द्वादशकपालं पुरस्तान्निर्वपेऽसंवथ्सुरो वा
 अग्निर्वैश्वानुरो यथा॑ संवथ्सुरमास्वा (६)

काल आगते विजायते एवमेव संवथ्सुरमास्वा काल
 आगतेऽग्निं चिनुते नार्तिमार्च्छत्येषा वा अग्नेः प्रिया तनूर्यद्वैश्वानुरः

प्रियामेवास्य तु नुवुमवं रुन्धे त्रीण्येतानि हुवीःषि भवन्ति त्रयं
इमे लोका एषां लोकानाः रोहाय॥ (७)

यद्रियंद्वायुर्च्छुणस्तद्वायोर्निर्वपति देवतास्तस्मादावादात्रिःशब्दः॥ ७॥ [१]

प्रजापतिः प्रजाः सृष्टा प्रेणानु प्राविशत्ताभ्यः पुनः सम्भवितुं
नाशक्रोध्मौऽब्रवीद्भवदिथ्म यो मेतः पुनः सञ्चिनवदिति तं
देवाः समचिन्वन्ततो वै त आर्धुवन् यथसुमचिन्वन्तचित्यस्य
चित्यत्वं य एवं विद्वानुग्निं चिनुत क्रमोत्येव कस्मै कमुग्निश्चीयतु
इत्याहुरग्निवान् (८)

असानीति वा अग्निश्चीयतेऽग्निवानेव भवति कस्मै
कमुग्निश्चीयतु इत्याहुर्देवा मा वेदन्तिः वा अग्निश्चीयते विदुरेन
देवाः कस्मै कमुग्निश्चीयतु इत्याहुर्गृह्यसानीति वा अग्निश्चीयते
गृह्येव भवति कस्मै कमुग्निश्चीयतु इत्याहुः पशुमानसानीति वा
अग्निः (९)

चीयते पशुमानेव भवति कस्मै कमुग्निश्चीयतु इत्याहुः सुप्त
मा पुरुषा उपं जीवानिति वा अग्निश्चीयते त्रयः प्राश्चम्बयः प्रत्यं
च आत्मा संसम एतावन्त एवैनम्मुष्मिलोक उपं जीवन्ति प्रजा-
पतिरग्निमचिकीषत तं पृथिव्यब्रवीत्र मय्युग्निं चैष्युसेति मा धक्ष्यति
सा त्वातिदृह्यमाना वि धविष्ये (१०)

स पार्षीयान्भविष्यसीति सौऽब्रवीत्तथा वा अहं करिष्यामि
यथा त्वा नातिधृक्ष्यतीति स इमामुभ्यमृशत् प्रजापतिस्त्वा

सादयतु तया देवतंयाऽङ्गिरस्वद्धुवा सीदेतीमामेवेष्टकां
कृत्वोपाधत्तान्तिदाहाय यत्प्रत्यग्निं चिन्वीत तदभि मृशेत्प्रजा-
पतिस्त्वा सादयतु तया देवतंयाऽङ्गिरस्वद्धुवा सीद (११)

इतीमामेवेष्टकां कृत्वोपाधत्तान्तिदाहाय प्रजापतिरकामयतु
प्र जायेयेति स एतमुख्यमपश्यत्ते संवर्थस्त्रमविभृस्ततो वै स
प्राजायत तस्मांसंवर्थस्त्रं भार्यः प्रैव जायते तं वसंवोऽब्रुवन्म्र
त्वमंजनिष्ठा वृयं प्र जायामहा इति तं वसुभ्यः प्रायच्छुतं
त्रीण्यहान्यविभरुस्तेन (१२)

त्रीणि च शतान्यसृजन्त त्रयस्त्रिः शतं च तस्मात् अहं भार्यः
प्रैव जायते तात्रुद्रा अब्रुवन्म्र यूयमंजनिष्ठं वृयं प्र जायामहा
इति त रुद्रेभ्यः प्रायच्छुन्त षडहान्यविभरुस्तेन त्रीणि च
शतान्यसृजन्त त्रयस्त्रिः शतं च तस्मात्पद्धुहं भार्यः प्रैव जायते
तानादित्या अब्रुवन्म्र यूयमंजनिष्ठं वृयं (१३)

प्र जायामहा इति तमादित्येभ्यः प्रायच्छुन्तं द्वादशाहान्यविभरुस्ते
त्रीणि च शतान्यसृजन्त त्रयस्त्रिः शतं च तस्माद्वादशाहं भार्यः प्रैव
जायते तेनैव ते सहस्रमसृजन्तोखा सहस्रतमीं य एवमुख्यं
साहस्रं वेद प्र सहस्रं पशूनाम्रोति॥ (१४)

अग्निवान्यशुमानसानीति वा अग्निर्धैविष्ये मृशेत्प्रजापतिस्त्वा सादयतु तया देवतंयाऽङ्गिरस्वद्धुवा सीद
तेन तानादित्या अब्रुवन्म्र यूयमंजनिष्ठं वृयचत्वारि शतां॥ ७ ॥

यजुंषा वा एषा क्रियते यजुंषा पच्यते यजुंषा वि मुंच्यते
 यदुखा सा वा एषैतर्हिै यातयाम्नी सा न पुनः प्रयुज्येत्याहुरग्ने
 युक्ष्वा हि ये तवं युक्ष्वा हि दैवहूतम् इत्युखायां जुहोति तेनैवैनां
 पुनः प्रयुक्षे तेनायांतयाम्नी यो वा अग्निं योग् आगते युनक्ति युक्षे
 युआनेष्वग्ने (१५)

युक्ष्वा हि ये तवं युक्ष्वा हि दैवहूतम् इत्याहैष वा
 अग्नेर्योगस्तेनैवैन् युनक्ति युक्षे युआनेषु ब्रह्मवादिनो वदन्ति
 न्युङ्गिश्चेत्प्रव्या(३) उत्ताना(३) इति वयसां वा एष प्रतिमया
 चीयते यदुग्निर्यन्तश्च चिनुयात्पृष्ठित एनमाहृतय ऋच्छेयुर्यदुत्तानं
 न परितु शक्रयादसुवर्ग्योऽस्य स्यात्प्राचीनमुत्तानम् (१६)

पुरुषशीर्षमुपं दधाति मुखुत एवैनमाहृतय ऋच्छन्ति नोत्तानं
 चिनुते सुवर्ग्योऽस्य भवति सौर्या जुहोति चक्षुरेवास्मिन्प्रति दधाति
 द्विर्जुहोति द्वे हि चक्षुषी समान्या जुहोति समानः हि चक्षुः
 समृद्धै देवासुराः संयत्ता आसन्ते वामं वसुं सं न्यदधत् तदेवा
 वामभृतावृञ्जत् तद्वामभृतो वामभृत्वं यद्वामभृतमुपदधाति वाममेव
 तया वसु यजमानो भ्रातृव्यस्य वृक्षे हिरण्यमूर्धा भवति ज्योतिर्वै
 हिरण्यं ज्योतिर्वामं ज्योतिषेवास्य ज्योतिर्वामं वृक्षे द्वियजुर्भवति
 प्रतिष्ठित्यै॥ (१७)

आपे वरुणस्य पतंय आसन्ता अग्निरभ्यध्यायत्ताः
समभवत्तस्य रेतः परापतत्तदियमभवद्यद्वितीयं परापतत्तदसा-
वभवदियं वै विराङ्गसौ स्वराङ्गद्यद्विराजावुपदधातीमे एवोपं धत्ते
यद्वा असौ रेतः सिंश्वति तदस्यां प्रतिं तिष्ठति तत्र जायते ता
ओषधयः (१८)

वीरुधो भवन्ति ता अग्निरत्ति य एवं वेद प्रैव जायते-
ज्ञादो भवति यो रेतस्वी स्यात्प्रथमायां तस्य चित्यामुभे
उपं दध्यादिमे एवास्मै समीची रेतः सिंश्वते यः सिंकरेताः
स्यात्प्रथमायां तस्य चित्यामन्यामुपं दध्यादुत्तमायामन्याः रेतं
एवास्य सिंकमम्भ्यामुभयतुः परि गृह्णाति संवध्सुरं न कम् (१९)

चन प्रत्यवरोहेत्र हीमे कं चन प्रत्यवरोहत्तस्तदेनयोर्व्रतं
यो वा अपशीर्घाणमग्निं चिनुतेऽपशीर्घामुष्मिलोके भवति यः
सशीर्घाणं चिनुते सशीर्घामुष्मिलोके भवति चित्ति जुहोमि
मनसा घृतेन यथा देवा इहागमन्वीतिहोत्रा ऋतावृथः समुद्रस्य
वुयुनस्य पत्मजुहोमि विश्वकर्मणे विश्वाहामर्त्यः हुविरिति
स्वयमातृणामुपधाय जुहोति (२०)

एतद्वा अग्नेः शिरः सशीर्घाणमेवाग्निं चिनुते सशीर्घामुष्मिलोके
भवति य एवं वेदं सुवर्गाय वा एष लोकाय चीयते यदुग्निस्तस्य
यदयथापूर्वं क्रियते ऽसुवर्ग्यमस्य तथसुवर्ग्योऽग्निश्वितिमुपधायाभि

मृशेच्चित्तिमर्चित्तिं चिनवद्वि विद्वान्पृष्ठेवं वीता वृजिना च
मर्त्तन्त्राये च नः स्वपुत्यायं देव दितिं च रास्वादिंतिमुरुष्येति
यथापूर्वमेवैनामुपं धत्ते प्राश्चमेनं चिनुते सुवर्ग्योऽस्य भवति॥ (२१)

ओषधयः कञ्जुहोति स्वपुत्यायाशादश च॥४॥ [४]

विश्वकर्मा दिशां पतिः स नः पशून्यातु सोऽस्मान्यातु तस्मै
नमः प्रजापती रुद्रो वरुणोऽग्निर्दिशां पतिः स नः पशून्यातु सोऽ-
स्मान्यातु तस्मै नमं एता वै देवता एतेषां पशूनामधिपतयस्ताभ्यो
वा एष आ वृश्यते यः पशुशीरुषाण्युपदधांति हिरण्येष्टका उप-
दधात्येताभ्यं एव देवताभ्यो नमस्करोति ब्रह्मवादिनः (२२)

वदन्त्यग्नौ ग्राम्यान्पशून्प्र दधाति शुचाऽरण्यानर्पयति किं ततु
उच्छिष्ठपतीति यद्धिरण्येष्टका उपदधात्यमृतं वै हिरण्यममृतेनैव
ग्राम्येभ्यः पशुभ्यो भेषजं करोति नैनान् हिनस्ति प्राणो वै
प्रथमा स्वयमातृणा व्यानो द्वितीयोपानस्तृतीयानु प्राण्यात्प्रथमाऽ-
स्वयमातृणामुपधायं प्राणेनैव प्राणं समर्धयति व्यन्यात् (२३)

द्वितीयामुपधायं व्यानेनैव व्यानं समर्धयत्यपान्यात्तुतीयामुपधार-
समर्धयत्यथो प्राणेरैवैनऽ समिञ्छे भूर्भुवः सुवरिति स्वयमा-
तृणा उपं दधातीमे वै लोकाः स्वयमातृणा एताभिः खलु वै
व्याहृतीभिः प्रजापतिः प्राजायत यदेताभिर्व्याहृतीभिः स्वयमातृणा
उपदधातीमानेव लोकानुपधायैषु (२४)

लोकेष्वधि प्र जायते प्राणायं व्यानायांपानायं वाचे त्वा
 चक्षुषे त्वा तयोऽदेवतयोऽग्निरस्वद्धुवा सोदाग्निना वै देवाः सुवर्गं
 लोकमजिगा ऽसन्तेन पतितुं नाशकुवन्त एताश्वतसः स्वयमातृणा
 अपश्यन्ता दिक्षूपादधत् तेन सर्वतश्चक्षुषा सुवर्गं लोकमायन्
 यच्चतसः स्वयमातृणा दिक्षूपदधाति सर्वतश्चक्षुषैव तदग्निना
 यजमानः सुवर्गं लोकमेति॥ (२५)

ब्रह्मवादिनो व्यन्यादेषु यजमानस्त्रिणि च॥४॥ [५]

अग्न आ याहि वीतय इत्याहाहृतैवैनमग्निं दूतं वृणीमहु
 इत्याह हृत्वैवैनं वृणीतेऽग्निनाग्निः समिध्यत् इत्याह समिन्द्ध
 एवैनमग्निर्वृत्राणि जघ्नन्दित्याह समिन्द्ध एवास्मिन्निन्द्रियं दंधात्यग्ने
 स्तोमम्मनामहु इत्याह मनुत एवैनमेतानि वा अहा रूपाणि (२६)

अन्वहमेवैनं चिनुतेऽवाहाऽ रूपाणि रुन्धे ब्रह्मवादिनो
 वदन्ति कस्माऽथसत्याद्यातयाऽमीरन्या इष्टका अयोतयामी लोकं
 पृणेत्यैन्द्राग्नी हि बारहस्पत्येति ब्रूयादिन्द्राग्नी च हि देवानां
 बृहस्पतिश्चायोतयामानोऽनुचरवती भवत्यजामित्वायानुष्टुभानु
 चरत्यात्मा वै लोकं पृणा प्राणोऽनुष्टुसस्मात्प्राणः सर्वाण्यङ्गान्यनु
 चरति ता अस्य सूददोहसः (२७)

इत्याहु तस्मात्परुषिपरुषि रसः सोमङ्ग श्रीणन्ति पृश्यं
 इत्याहान्नं वै पृश्यन्नमेवाव रुन्धेऽको वा अग्निरकोऽन्नमन्नमेवाव

रुन्धे जन्मं देवानां विशंस्त्रिष्वा रोचने दिव इत्याहेमानेवास्मै लोकां
ज्योतिष्मतः करोति यो वा इष्टकानां प्रतिष्ठां वेद प्रत्येव तिष्ठति
तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्भुवा सीदेत्याहैषा वा इष्टकानां प्रतिष्ठा य
एवं वेद प्रत्येव तिष्ठति॥ (२८)

रूपाणि सूदवोहस्तया पोडंश च॥३॥ [६]

सुवर्गाय वा एष लोकाय चीयते यदग्निर्वर्जं एकादशीनी
यदग्नावेकादशीनी मिनुयाद्वज्रैणैन ९ सुवर्गलोकादन्तर्दध्याद्यन्न
मिनुयाथस्वरूपिः पशून्वर्धयेदेकयूपं मिनोति नैनं वज्रैण
सुवर्गलोकादन्तर्दधाति न स्वरूपिः पशून्वर्धयति वि वा एष
इन्द्रियेण वीर्येणर्ध्यते योऽग्निं चिन्वन्नधिक्रामत्यैन्द्रिया (२९)

ऋचाक्रमणं प्रतीष्टकामुपं दध्यान्नेन्द्रियेण वीर्येण व्यृध्यते रुद्रो
वा एष यदग्निस्तस्य तिस्रः शरव्योः प्रतीचीं तिरश्च्यनूचीं ताभ्यो
वा एष आ वृश्यते योऽग्निं चिनुतेऽग्निं चित्वा तिसृधन्वमयांचितं
ब्राह्मणाय दद्यात्ताभ्य एव नमस्करोत्यथो ताभ्य एवात्मानं
निष्कीणीते यत्ते रुद्र पुरः (३०)

धनुस्तद्वातो अनु वातु ते तस्मै ते रुद्र संवर्ध्सरेण नमस्करोमि
यत्ते रुद्र दक्षिणा धनुस्तद्वातो अनु वातु ते तस्मै ते रुद्र परिवर्ध्सरेण
नमस्करोमि यत्ते रुद्र पश्चाद्धनुस्तद्वातो अनु वातु ते तस्मै ते
रुद्रेदावर्ध्सरेण नमस्करोमि यत्ते रुद्रोत्तराद्धनुस्तत् (३१)

वातो अनुं वातु ते तस्मै ते रुद्रेदुवथ्सरेण नमस्करोमि यत्ते
रुद्रोपरि धनुस्तद्वातो अनुं वातु ते तस्मै ते रुद्र वथ्सरेण नमस्करोमि
रुद्रो वा एष यदुग्निः स यथा॑ व्याघ्रः कुञ्जस्तिष्ठत्येवं वा एष एतरहि
सञ्चितमेतौरुपं तिष्ठते नमस्कारैरेवैनँ शमयति यैऽग्नयः (३२)

पुरीष्या॑ः प्रविष्टाः पृथिवीमनुं। तेषां त्वमस्युत्तमः प्र णो
जीवातवे सुवा। आपं त्वाऽग्ने मनुसापं त्वाऽग्ने तपुसापं
त्वाऽग्ने दीक्षयापं त्वाग्न उपसद्ग्निरापं त्वाऽग्ने सुत्ययापं त्वाऽग्ने
दक्षिणाभिरापं त्वाऽग्नेऽवभूयेनापं त्वाऽग्ने वशयापं त्वाऽग्ने
स्वगाकारेणेत्याहैषा वा अग्नेरास्तिस्तयैवैनंमाप्रोति॥ (३३)

ऐन्द्रिया पुर उत्तुराद्वनुस्तद्ग्रयं आहाश्च च॥५॥ [७]

गायत्रेण पुरस्तादुपं तिष्ठते प्राणमेवास्मिन्दधाति बृहद्रथन्तुरा-
भ्याँ पृक्षावोजं एवास्मिन्दधात्यृतुस्थायज्ञायज्ञियैनु पुच्छमृतुष्वेव
प्रति तिष्ठति पृष्ठैरुपं तिष्ठते तेजो वै पृष्ठानि तेजं एवास्मिन्दधाति
प्रजापतिरग्निमसृजत् सोऽस्माथ्मृष्टः पराङ्मैत्तं वारवन्तीयैनावारयत
तद्वारवन्तीयस्य वारवन्तीयत्वँ श्यैतेन श्येती अकुरुत् तच्छ्रैतस्य
श्यैतत्वम् (३४)

यद्वारवन्तीयैनोपतिष्ठते वारयत एवैनँ श्यैतेन श्येती कुरुते
प्रजापतेरहृदयेनापिपक्षं प्रत्युपं तिष्ठते प्रेमाणमेवास्य गच्छति
प्राच्या॑ त्वा दिशा सादयामि गायत्रेण छन्दसाग्निना॑ देवतयाग्ने॒

शीर्षाग्नेः शिर उपं दधामि दक्षिणया त्वा दिशा सांदयामि त्रैष्टुभेन्
छन्दसेन्द्रेण देवतयाग्नेः पक्षेणाग्नेः पक्षमुपं दधामि प्रतीच्या त्वा
दिशा सांदयामि (३५)

जागतेन छन्दसा सवित्रा देवतयाग्नेः पुच्छेनाग्नेः पुच्छमुपं
दधाम्युदीच्या त्वा दिशा सांदयाम्यानुष्टुभेन छन्दसा मित्रावरुणाभ्यां
देवतयाग्नेः पक्षेणाग्नेः पक्षमुपं दधाम्यूर्ध्या त्वा दिशा सांदयामि
पाङ्केन छन्दसा बृहस्पतिना देवतयाग्नेः पृष्ठेनाग्नेः पृष्ठमुपं दधामि
यो वा अपांत्मानमग्निं चिनुतेऽपांत्मामुष्मिल्लोके भवति यः सात्मानं
चिनुते सात्मामुष्मिल्लोके भवत्यात्मेष्टका उपं दधात्येष वा अग्नेरात्मा
सात्मानमेवाग्निं चिनुते सात्मामुष्मिल्लोके भवति य एवं वेदा॥ (३६)

श्येतुत्वं प्रतीच्या त्वा दिशा सांदयामि यः सात्मानश्चिनुते द्विविश्वतिश्च॥ ३॥ [८]

अग्नं उदधे या त इषुर्युवा नाम् तया नो मृड तस्यास्ते
नमस्तस्यास्ते उप जीवन्तो भूयास्माग्ने दुध्र गद्य किंशिल वन्य
या त इषुर्युवा नाम् तया नो मृड तस्यास्ते नमस्तस्यास्ते उप
जीवन्तो भूयास्म पञ्च वा एतेऽग्नयो यच्चितय उदधिरेव नामं प्रथमो
दुध्रः (३७)

द्वितीये गद्यस्तृतीयः किंशिलश्वतुर्थो वन्यः पञ्चमस्तेभ्यो
यदाहुतीर्न जुहुयादध्वर्यु च यजमानं च प्र दहेयुर्यदेता
आहुतीर्जुहोति भागधेयैनैवैनाऽच्छमयति नार्तिमाच्छत्यध्वर्युर्न

यज्ञमानो वाङ्मा आसन्नसोः प्राणौऽक्ष्योश्वक्षुः कर्णयोः श्रोत्रं
बाहुवोर्बलं मूरुवोरोजोऽरिष्टा विश्वान्यङ्गानि तुनूः (३८)

तुनुवां मे सुह नमस्ते अस्तु मा मा हिंसीरप् वा
एतस्मात्प्राणाः क्रामन्ति यौऽग्निं चिन्वन्नधिक्रामति वाङ्मा
आसन्नसोः प्राण इत्याह प्राणनेवाऽत्मन्धते यो रुद्रो अग्नौ यो
अप्सु य ओषधीषु यो रुद्रो विश्वा भुवनाविवेश तस्मै रुद्राय
नमो अस्त्वाहुतिभागा वा अन्ये रुद्रा हुविर्भागाः (३९)

अन्ये शंतरुद्रीयं हुत्वा गांवीधुकं चरुमेतेन यजुषा
चरमायामिष्टकायां नि दंध्याद्वाग्धेयैनैवैनं शमयति तस्य त्वै
शंतरुद्रीयं हुतमित्याहुर्यस्यैतदग्नौ क्रियत इति वसंवस्त्वा
रुद्रैः पुरस्तात्पान्तु पितरस्त्वा युमराजानः पितृभिर्दक्षिणतः
पान्त्वादित्यास्त्वा विश्वैद्वैः पश्चात्पान्तु द्युतानस्त्वा मारुतो
मुरुद्विरुत्तरतः पातु (४०)

देवास्त्वेन्द्रज्येष्ठा वरुणराजानोऽधस्ताच्छोपरिष्टाच्च पान्तु न वा
एतेनं पूतो न मेध्यो न प्रोक्षितो यदेनमतः प्राचीनं प्रोक्षति
यथस्त्रितमाज्येन प्रोक्षति तेनं पूतस्तेन मेध्यस्तेन प्रोक्षितः॥ (४१)

दुधस्तनूरहुविर्भागाः पातु द्वात्रिंशत्ता॥ ५॥ [१]

समीची नामासि प्राची दिक्षस्यास्तेऽग्निरधिपतिरसितो रक्षिता
यश्चाधिपतिर्यश्च गोप्ता ताभ्यां नमस्तौ नो मृडयतान्ते यं द्विष्मो यश्च

नो द्वेष्टि तं वां जम्भे दधाम्योऽस्विनी नामांसि दक्षिणा दिक्तस्यांस्तु
इन्द्रोऽधिंपतिः पृदांकुः प्राची नामांसि प्रतीची दिक्तस्यांस्ते (४२)

सोमोऽधिंपतिः स्वजोऽवस्थावा नामास्युदीची दिक्तस्यांस्ते
वरुणोऽधिंपतिस्तिरश्वराजिरधिंपत्री नामांसि बृहती दिक्तस्यांस्ते
बृहस्पतिरधिंपतिः श्वित्रो वशिनी नामांसीयं दिक्तस्यांस्ते यमोऽधिं-
पतिः कल्माषंग्रीवो रक्षिता यश्चाधिंपतिर्यश्च गोसा ताभ्यां नमस्तौ
नौ मृडयतान्ते यं द्विष्मो यश्च (४३)

नो द्वेष्टि तं वां जम्भे दधाम्येता वै देवता अग्निं चितः रक्षन्ति
ताभ्यो यदाहुतीर्नं जुहुयादध्वर्युं च यजंमानं च ध्यायेयुर्यदेता
आहुतीर्जुहोति भागधेयैनैवैनांच्छमयति नार्तिमार्च्छत्यध्वर्युर्न
यजंमानो हेतयो नामं स्थं तेषां वः पुरो गृहा अग्निर्व इषवः
सलिलो निलिम्पा नामं (४४)

स्थं तेषां वो दक्षिणा गृहाः पितरो व इषवः सगरो वुञ्जिणो
नामं स्थं तेषां वः पश्चाद्गृहाः स्वप्रो व इषवो गह्वरोऽवस्थावानो
नामं स्थं तेषां व उत्तराद्गृहा आपो व इषवः समुद्रोऽधिंपतयो नामं
स्थं तेषां व उपरि गृहा वरुषं व इषवोऽवस्वान्क्रव्या नामं स्थं
पार्थिवास्तेषां व इह गृहाः (४५)

अन्नं व इषवो निमिषो वातनामन्तेभ्यो वो नमस्ते नौ मृडयत
ते यं द्विष्मो यश्च नो द्वेष्टि तं वो जम्भे दधामि हुतादो वा अन्ये

देवा अंहुतादोऽन्ये तान्गिर्चिदेवोभयांन्रीणाति दध्ना मंधुमिश्रेणैता
आहुतीर्जुहोति भागुधेयैनैवैनांन्रीणात्यथो खल्वाहुरिष्टका वै देवा
अंहुताद इति (४६)

अनुपरिक्रामं जुहोत्यपरिवर्गमेवैनांन्रीणातीमः स्तनुमूर्जस्वन्तं
धयापां प्रप्यातमग्ने सरिरस्य मध्यै। उथसं जुषस्व मधुमन्तमूर्व
समुद्रियः सदनुमा विशस्वा यो वा अग्निं प्रयुज्य न विमुश्वति
यथाश्वौ युक्तोऽविमुच्यमानः क्षुध्यन्पराभवत्येवमस्याग्निः परा
भवति तं पराभवन्तं यजमानोऽनु परा भवति सोऽग्निं चित्वा
लूक्षः (४७)

भूवतीमः स्तनुमूर्जस्वन्तं धयापामित्याज्यस्य पूर्णाः सुचं
जुहोत्येष वा अग्नेर्विमोको विमुच्यैवास्मा अन्नमपि दधाति
तस्मादाहुर्यश्चैवं वेद् यश्च न सुधायः हु वै वाजी सुहितो
दधातीत्यग्निर्वाव वाजी तमेव तत्प्रीणाति स एनं प्रीतः प्रीणाति
वसीयान्भवति॥ (४८)

प्रतीची दिक्तस्यास्ते द्विष्ठो यश्च निलिम्पा नामेह गृहा इति लूक्षो वसीयान्भवति॥७॥—[१०]

इन्द्राय राज्ञे सूकरो वरुणाय राज्ञे कृष्णो यमाय राज्ञ ऋश्यं
ऋषभाय राज्ञे गवयः शार्दूलाय राज्ञे गौरः पुरुषराजाय मुर्कटः
क्षिप्रश्येनस्य वर्तिका नीलङ्गोः क्रिमिः सोमस्य राज्ञः कुलुङ्गः

सिन्धौः शिंशुमारो हि मवंतो हुस्ती॥ (४९)

इन्द्रायाष्टविंशतिः॥१॥ [११]

म् युः प्राजापत्य ऊलो हलीक्षणो वृषद् शस्ते धातुः सरस्वत्यै
शारिः श्येता पुरुषवारब्सरस्वते शुकः श्येतः पुरुषवागारण्योऽजो
नं कुलः शका ते पौष्णा वाचे क्रौञ्चः॥ (५०)

मयुम्योविंशतिः॥१॥ [१२]

अपां नम्रे जुषो नाक्रो मकरः कुलीकयस्तेऽकूपारस्य वाचे
पैङ्गराजो भगाय कुषीतक आती वाहुसो दर्विदा ते वायुव्या
दिग्भ्यश्चक्रवाकः॥ (५१)

अपामेकान्नविंशतिः॥१॥ [१३]

बलायाजगर आखुः सृजया शयण्डकस्ते मैत्रा मृत्यवेऽसितो
मन्यवै स्वजः कुम्भीनसः पुष्करसादो लौहिताहिस्ते त्वाष्ट्राः
प्रतिश्रुत्कायै वाहुसः॥ (५२)

[१४]

पुरुषमृगश्चन्द्रमसे गोधा कालंका दार्वाघाटस्ते वनस्पतीनामेण्यहृ
कृष्णो रात्रियै पिकः श्विङ्गा नीलशीर्णी तेऽर्यम्णे धातुः
कल्कटः॥ (५३)

[१५]

सौरी बलाकशर्यो मयूरः श्येनस्ते गन्धुर्वाणां वसूनां कुपिङ्गलो
रुद्राणां तित्तिरी रोहित्कुण्डुणाचीं गोलत्तिका ता अंफसुरसामरण्याय
सूमरः॥ (५४)

[१६]

पृष्ठतो वैश्वदेवः पित्वो न्यङ्कः कशस्तेऽनुमत्या अन्यवापो-
र्धमासानां मासां कश्यपः क्षयिः कुटुर्दात्यौहस्ते सिनीवाल्यै
बृहस्पतये शित्पुटः॥ (५५)

[१७]

शका भौमी पात्रः कशो मान्थीलवस्ते पितृणामृतूनां जहंका
संवध्सुराय लोपा कुपोत् उलूकः शशस्ते नैरँक्रताः कृकुवाकुः
सावित्रः॥ (५६)

बलाय पुरुषमृगः सौरी पृष्ठतः शकाशादशाशादशा॥ १॥ [१८]

रुरु रौद्रः कृकलासः शकुनिः पिप्पका ते शरव्यायै
हरिणो मारुतो ब्रह्मणे शार्गस्तुरक्षुः कृष्णः श्वा चेतुरक्षो गर्दुभस्त
इतरजुनानामुग्रये धूङ्गां॥ (५७)

रुरुर्विश्वातिः॥ १॥ [१९]

अलज आन्तरिक्ष उद्रो मद्दुः पुवस्तेऽपामदित्यै
हसुसाचिरिन्द्राण्यै कीरशा गृध्रः शितिकक्षी वार्धाणसस्ते
दिव्या द्यावापृथिव्या श्वावित्॥ (५८)

[२०]

सुपुर्णः पा॒र्जन्यो हु॑सो वृक्तो वृषद्॑शस्त ऐ॒न्द्रा अ॒पामुद्रो॑-
र्यम्भो लौप॒शः सि॑हो नंकुलो व्याघ्रस्ते महेन्द्रायु॑ कामायु॑
परस्वान्॥ (५९)

अलुजः सुपुर्णै॒ऽद्यादशाद्यादशा॥ १॥ [२१]

आग्नेयः कृष्णग्रीवः सारस्वती मेषी बुभुः सौम्यः पौष्णः श्यामः
शिंतिपृष्ठो बार्हस्पत्यः शिल्पो वैश्वदेव ऐन्द्रोऽरुणो मारुतः कल्माषं
ऐन्द्राग्नः सङ्खितोऽधोरामः सावित्रो वारुणः पेत्वः॥ (६०)

आग्नेयो द्वाविशतिः॥ १॥ [२२]

अश्वस्तूपरो गोमृगस्ते प्राजापत्या आग्नेयौ कृष्णग्रीवौ त्वाष्ट्रौ
लौमशस्तकथौ शिंतिपृष्ठौ बार्हस्पत्यौ धात्रे पृष्ठोदरः सौर्यो बुलक्षः
पेत्वः॥ (६१)

अश्वः पोडंशा॥ १॥ [२३]

अग्नयेऽनीकवते रोहिताञ्जिरनङ्गानधोरामौ सावित्रौ पौष्णौ
रजतनार्भी वैश्वदेवौ पिशङ्गौ तूपरौ मारुतः कल्माषं आग्नेयः
कृष्णोऽजः सारस्वती मेषी वारुणः कृष्ण एकशिंतिपात्पेत्वः (६२)

अग्नयोऽनीकवते द्वाविशतिः॥ १॥ [२४]

यदेकेन प्रजापतिः प्रेणानु यज्ञपापो विश्वकर्माग्नि आ याहि सुवर्गायु वत्रौ गायत्रेणाग्ने उदये
सुमीचीन्द्राय मयुरपां बलाय पुरुषमृगः सौरी पृष्ठतः शकु रुक्रलुजः सुपुर्ण आग्नेयोऽश्वोऽग्नयेऽनीकवते

चतुर्विंशतिः॥२४॥

यदेकेन स पार्षीयानेतद्वा अग्रेधनुस्तद्वास्वेन्द्रज्येष्ठा अपां नप्रेऽन्धस्तूपरो द्विषंष्ठिः॥६२॥

यदेकेनैकशितिपात्येत्वः॥

हरिः ॐ ॥

॥कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां पञ्चमकाण्डे पञ्चमः प्रश्नः
समाप्तः॥५-५॥

॥षष्ठः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां पञ्चमकाण्डे षष्ठः प्रश्नः॥

हिरण्यवर्णः शुचयः पावुका यासु जातः कश्यपो यास्विन्द्रः।
 अग्निं या गर्भं दधिरे विरूपास्ता न आपः शङ् स्योना भवन्तु।
 यासाऽ राजा वरुणो याति मध्ये सत्यानृते अवपश्यञ्जनानाम्।
 मधुश्वुतः शुर्चयो याः पावुकास्ता न आपः शङ् स्योना भवन्तु।
 यासां देवा दिवि कृष्णन्ति भक्षं या अन्तरिक्षे बहुधा भवन्ति। याः
 पृथिवीं पर्यसोन्दन्ति (१)

शुक्रास्ता न आपः शङ् स्योना भवन्तु। शिवेन मा चक्षुषा
 पश्यतापः शिवया तनुवोप स्पृशत् त्वचं मे। सर्वाऽ अग्नीऽ
 रफ्मुषदो हुवे वो मयि वर्चो बलमोजो नि धत्ता। यददः
 सम्प्रयतीरहवनंदता हुते। तस्मादा नद्यो नाम स्थ ता वो नामानि
 सिन्धवः। यत्प्रेषिता वरुणेन ताः शीभँ सुमवल्लाता। (२)

तदप्रोदिन्द्रो वो यतीस्तस्मादापो अनु स्थन। अपकामङ्
 स्यन्दमाना अवीवरत वो हिकमै। इन्द्रो वः शक्तिभिर्देवीस्तस्माद्वार्णमं
 वो हितम्। एको देवो अप्यतिष्ठथ्यन्दमाना यथावशम्।
 उदानिषुर्महीरिति तस्मादुदकमुच्यते। आपो भद्रा घृतमिदाप
 आसुरग्नीषोमौ बिभ्रत्याप इत्ताः। तीव्रो रसौ मधुपृच्छाम् (३)

अरङ्गम आ मा प्राणेन सुह वर्चसा गन्न। आदित्यश्याम्युत वा

शृणोम्या मा घोषो गच्छति वाङ्मा आसाम्। मन्ये भेजानो अमृतस्य
तर्हि हिरण्यवर्णं अतृपं यदा वः। आपो हि षष्ठा मयोभुवस्ता ने
ऊर्जे दधातन। महे रणाय चक्षसे। यो वः शिवतमो रसस्तस्य
भाजयते ह नः। उशतीरिव मातरः। तस्मा अरं गमाम वो यस्य
क्षयाय जिन्वथ। आपो जनयथा च नः। दिवि श्रयस्वान्तरिक्षे
यतस्व पृथिव्या सम्बव ब्रह्मवर्चसमसि ब्रह्मवर्चसाय त्वा॥ (४)

उन्दन्ति सुमवल्लात मधुपूर्चा मातरो द्वाविशतिश्च॥ ४॥ [१]

अपां ग्रहान्गृहात्येतद्वाव राजसूयं यदेते ग्रहाः सवो-
ऽग्निर्वरुणसवो राजसूयमग्निसवश्चित्यस्ताभ्यामेव सूयतेऽथो
उभावेव लोकावभि जयति यश्च राजसूयेनेजानस्य यश्चाग्निचित्
आपो भवन्त्यापो वा अग्नेर्भ्रातृव्या यदपौऽग्नेरुपस्तादुपदधाति
भ्रातृव्याभिभूत्ये भवत्यात्मना परास्य भ्रातृव्यो भवत्यमृतम् (५)

वा आपस्तस्मादद्विरवतान्तमभि षिञ्चन्ति नार्तिमाच्छति
सर्वमायुरेति यस्यैता उपधीयन्ते य उ चैना एवं वेदान्तं वा आपः
पशव आपोऽन्नं पशवोऽन्नादः पशुमान्वति यस्यैता उपधीयन्ते
य उ चैना एवं वेद द्वादश भवन्ति द्वादश मासाः संवथ्सुरः
संवथ्सुरेणैवास्मै (६)

अन्नमवं रुन्धे पात्राणि भवन्ति पात्रे वा अन्नमद्यते
सयोऽन्येवान्नमवं रुन्ध आ द्वादशात्पुरुषादन्नमत्यथो पात्रान्न छिद्यते
यस्यैता उपधीयन्ते य उ चैना एवं वेद कुम्भाश्च कुम्भीश्च मिथुनान्ति

भवन्ति मिथुनस्य प्रजा॑त्यै प्र प्रजया॑ पुशुभिर्मिथुनैर्जायते यस्यैता
उपधी॑यन्ते य उ॑ (७)

चैना॑ एुवं वेद॒ शुग्वा अ॒ग्निः सौ॒ऽध्वर्यु॑ यज॑मानं प्र॒जाः शुचा॑-
र्पयति॑ यद॒प उ॒पदधा॑ति॑ शुच॑मेवास्य॑ शमयति॑ नार्ति॑माच्छत्यध्वर्युर्न॑
यज॑मानः॑ शाम्यन्ति॑ प्र॒जा॑ यत्रैता॑ उ॒पधीयन्ते॒पां वा एुतानि॑ हृदयानि॑
यदेता॑ आपो॑ यदेता॑ अ॒प उ॒पदधा॑ति॑ दि॒व्याभिर॒वैना॑ः स९ सू॒जति॑
वर्षुंकः प॒र्जन्यः॑ (८)

भवति॑ यो वा एुतासा॑मायतंन॑ क्लृसि॑ वेदा॒ऽयतंनवान्भवति॑
कल्पते॒स्मा अनुसी॑तमुप॑ दधात्येतद्वा॑ ओ॑सामायतंनमेषा क्लृसि॑र्य॑
एुवं वेदा॒ऽयतंनवान्भवति॑ कल्पते॒स्मै॑ द्वुन्द्वमन्या॑ उप॑ दधाति॑
चतंस्त्रो॑ मध्ये॑ धृत्या॑ अन्त्रं॑ वा इष्टका॑ एुतत्खलु॑ वै सा॒क्षादन्त्रं॑ यदेष॑
च॒रुर्यदेतं॑ च॒रुमु॑पदधा॑ति॑ सा॒क्षात्॑ (९)

एुवास्मा अन्त्रमवं॑ रुन्धे॑ मध्यत उप॑ दधाति॑ मध्यत एुवास्मा अन्त्र॑
दधाति॑ तस्मा॑न्मध्यतो॒न्नमव्यते॑ बार॒हस्पत्यो॑ भंवति॑ ब्रह्म॑ वै देवाना॑
बृह॒स्पतिर्ब्रह्मणैवास्मा अन्त्रमवं॑ रुन्धे॑ ब्रह्मवर्चसमसि॑ ब्रह्मवर्चसाय॑
त्वेत्याह॑ तेजु॑स्वी॑ ब्रह्मवर्चसी॑ भंवति॑ यस्यैष॑ उ॒पधी॑यते॑ य उ॑ चैनमेवं॑
वेद॑॥ (१०)

अ॒मृतंमस्मै॑ जायते॑ यस्यैता॑ उ॒पधी॑यन्ते॑ य उ॑ प॒र्जन्य॑ उ॒पदधा॑ति॑ सा॒क्षात्स॒सत्वारि॑शाच्च॥६॥ [२]

भूतेष्टका॑ उप॑ दधा॑त्यत्रा॑त्रु॑ वै मृत्युर्जायते॑ यत्र॑यत्र॑व मृत्युर्जायते॑

तत् एवैनुमवं यजते तस्मादग्निचिथ्सर्वमायुरेति सर्वे ह्यस्य मृत्यवो-
ज्वैष्टास्तस्मादग्निचिन्नाभिचरितवै प्रत्यगेनमभिचारः स्तृणुते सूयते
वा एष योऽग्निं चिनुते देवसुवामेतानि हुवीः षिं भवन्त्येतावन्तो वै
देवानां सुवास्त एव (११)

अस्मै सुवान्न यच्छन्ति त एन एवन्ते सुवन्ते सुवोऽग्निर्वरुणसुवो
राजसूयं ब्रह्मसवश्चित्यो देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्याह
सवितृप्रसूत एवैनुं ब्रह्मणा देवताभिरभि षिंश्चत्यन्नस्यान्नस्याभि
षिंश्चत्यन्नस्यान्नस्यावरुद्धै पुरस्तात्प्रत्यश्चमभि षिंश्चति पुरस्ताद्धि
प्रतीचीनमन्नमद्यते शीर्षतोऽभि षिंश्चति शीर्षतो ह्यन्नमद्यत आ
मुखादन्ववस्त्रावयति (१२)

मुखुत एवास्मा अन्नाद्य दधात्यग्नेस्त्वा साम्राज्येनाभि
षिंश्चामीत्याहैष वा अग्नेः सवस्तेनैवैनमभि षिंश्चति बृहस्पतेस्त्वा
साम्राज्येनाभि षिंश्चामीत्याहुं ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिर्ब्रह्मणैवैनमभि
षिंश्चतीन्द्रस्य त्वा साम्राज्येनाभि षिंश्चामीत्याहेन्द्रियमेवास्मिन्नुपरिष्टाद्वा

वै राजसूयस्य रूपं य एवं विद्वानुग्निं चिनुत उभावेव
लोकावभि जयति यश्च राजसूयेनेजानस्य यश्चाग्निचित इन्द्रस्य
सुषुवाणस्य दशधेन्द्रियं वीर्यं परापतत्तदेवाः सौत्रामण्या
समभरन्नसूयते वा एष योऽग्निं चिनुतेऽग्निं चित्वा सौत्रामण्या
यजेतेन्द्रियमेव वीर्यं सुभृत्यात्मन्यत्ते॥ (१४)

त एवान्वंस्रावयत्येतदुष्टाचंत्वारिंशत्ता॥ ४॥ [३]

सुजूरब्दोऽयावभिः सुजूरुषा अरुणीभिः सुजूः सूर्य एतंशेन
संजोपावश्विना दृश्योभिः सुजूरग्निवैश्वानर इडाभिर्घृतेन स्वाहा
संवथ्सुरो वा अब्दो मासा अयावा उषा अरुणी सूर्य एतंश इमे
अश्विनां संवथ्सुरोऽग्निवैश्वानरः पशव इडा पशवो घृतः संवथ्सुरं
पशवोऽनु प्र जायन्ते संवथ्सुरेणैवास्मै पुशून्म जनयति दर्भस्तुम्बे
जुहोति यत् (१५)

वा अस्या अमृतं यद्वीर्यं तद्भास्तस्मिंशुहोति प्रैव जायते-
ऽन्नादो भवति यस्यैवं जुहृत्येता वै देवता अग्ने: पुरस्ताद्वागास्ता
एव प्रीणात्यथो चक्षुरेवाग्ने: पुरस्तात्प्रतिं दधात्यनन्यो भवति य
एवं वेदापो वा इदमग्ने सलिलमांसीथस प्रजापतिः पुष्करपुर्णे
वातो भूतोऽलेलायुथसः (१६)

प्रतिष्ठां नाविन्दुत स एतदुपां कुलायमपश्यत्तस्मिन्नग्निमचिनुत्
तदियमभवत्ततो वै स प्रत्यतिष्ठद्यां पुरस्तादुपादधात्तच्छिरोऽभवथ्सा
प्राची दिग्यां दक्षिणत उपादधाथस दक्षिणः पक्षोऽभवथ्सा दक्षिणा
दिग्यां पश्चादुपादधात्तत्पुच्छमभवथ्सा प्रतीची दिग्यामुत्तरत
उपादधात् (१७)

स उत्तरः पक्षोऽभवथ्सोदीची दिग्यामुपरिष्टादुपादधात्तत्पृष्ठमभव-
दिग्यियं वा अग्निः पश्चैषकस्तस्माद्यदस्यां खनन्त्यभीष्टकां

तृन्दन्त्यभि शर्करा॑ सर्वा॑ वा इयं वयो॑भ्यो॑ नक्ते॑ दृशे॑ दी॑प्यते॑
तस्मा॑दिमां वया॑सि॑ नक्ते॑ नाध्यो॑सते॑ य एवं विद्वानुग्निं चिनुते॑
प्रत्येव (१८)

तिष्ठत्यभि दिशो॑ जयत्याग्नेयो॑ वै ब्राह्मणस्तस्माद्वाह्मणायु॑
सर्वासु॑ दिक्ष्वर्धुक॒ अस्ति॑ स्वामेव॑ तदिशमन्वेत्युपां वा अग्निः॑
कुलायन्तस्मादापोऽग्निः॑ हारुकाः॑ स्वामेव॑ तद्योनि॑ प्र
विंशन्ति॥ (१९)

यदलेलायुभ्यु उत्तरत उपादादेव द्वात्रिशत्ता॥५॥

[४]

संवथ्सुरमुख्यमृत्वा॑ द्वितीये॑ संवथ्सुर आग्नेयमुष्टाकपाल॑
निर्वपेदैन्द्रमेकादशकपालं॑ वैश्वदेवं द्वादशकपालं बारहस्पत्यं चरुं
वैष्णवं त्रिकपालं॑ तृतीये॑ संवथ्सुरेऽभिजिता॑ यजेत् यदष्टाकपालो॑
भवत्युष्टाक्षरा॑ गायत्र्याग्नेयं गायत्रं प्रातःसवनं प्रातःसवनमेव
तेन दाधार गायत्रं छन्दो॑ यदेकादशकपालो॑ भवत्येकादशाक्षरा॑
त्रिष्टुगैन्द्रं त्रैष्टुभं॑ माध्यन्दिन॑ सवनं॑ माध्यन्दिनमेव॑ सवनं॑ तेन
दाधार त्रिष्टुभम्॑ (२०)

छन्दो॑ यद्वादशकपालो॑ भवति॑ द्वादशाक्षरा॑ जगती॑ वैश्वदेवं
जागति॑ तृतीयसवनन्तृतीयसवनमेव॑ तेन दाधार जगती॑ छन्दो॑
यद्वारहस्पत्यश्वरुर्भवति॑ ब्रह्म॑ वै देवानां बृहस्पतिर्ब्रह्मैव॑ तेन दाधार॑
यद्वैष्णवस्त्रिकपालो॑ भवति॑ यज्ञो॑ वै विष्णुर्यज्ञमेव॑ तेन दाधार॑
यत्तृतीये॑ संवथ्सुरेऽभिजिता॑ यजते॑ यजित्य॑ यथसंवथ्सुरमुख्य

बिर्भीममेव (२१)

तेन लोकः स्पृणोति यद्गृहीतये संवर्थस्तेऽग्निं चिनुते-
ज्ञतरिक्षमेव तेन स्पृणोति यत्तुतीये संवर्थस्ते यज्ञतेऽमुमेव
तेन लोकः स्पृणोत्येतं वै परं आद्वारः कक्षीवाऽ औशिजो
वीतहृव्यः श्रायसस्त्रसदस्युः पौरुकुथस्यः प्रजाकामा अचिन्वत्
ततो वै ते सुहस्रं सहस्रं पुत्रानविन्दन्त् प्रथंते प्रजया पशुभिस्तां
मात्रामाप्नोति यां तेऽगच्छन् य एवं विद्वानेतमुग्निं चिनुते॥ (२२)

दाधार त्रिष्टुभिस्त्रेवैवं चत्वारिं च॥३॥

[५]

प्रजापतिरुग्निमचिनुत् स क्षुरपविर्भूत्वातिष्ठत्तं देवा बिभ्यते
नोपायन्ते छन्दोभिरात्मानं छादयित्वोपायन्तच्छन्दसां छन्दस्त्वं
ब्रह्म वै छन्दाऽसि ब्रह्मण पुत्रद्रूपं यत्कृष्णाजिनङ्गार्णी उपानहावुपं
मुश्वते छन्दोभिरेवात्मानं छादयित्वाग्निमुपं चरत्यात्मनोऽहिऽसायै
देवनिधिर्वा एष नि धीयते यदुग्निः (२३)

अन्ये वा वै निधिमगुसं विन्दन्ति न वा प्रति प्रजानात्युखामा
क्रामत्यात्मानमेवाधिपां कुरुते गुस्या अथो खल्वाहुर्नाक्रम्येति
नैरऋत्युखा यदाक्रामेत्रिऋत्या आत्मानमपि दध्यात्तस्मान्नाक्रम्या
पुरुषशीरुषमुपं दधाति गुस्या अथो यथा ब्रूयादेतन्मे गोपायेति
ताद्वगेव तत् (२४)

प्रजापतिर्वा

अर्थर्वाग्निरेव

दध्यङ्गार्थर्वणस्तस्येष्टका

अस्थान्येत एव वाव तदपि भ्यनूवाचेन्द्रो दधीचो अस्थभिरिति
यदिष्टकाभिरुग्मि चिनोति सात्मानमेवाग्मि चिनुते सात्मामुष्मिलोके
भवति य एवं वेद शरीरं वा एतदग्रेयचित्य आत्मा वैश्वानरो
यच्चिते वैश्वानरं जुहोति शरीरमेव सुङ्गस्कृत्य (२५)

अभ्यारोहति शरीरं वा एतद्यजमानः सुङ्गस्कुरुते यदुग्मि चिनुते
यच्चिते वैश्वानरं जुहोति शरीरमेव सुङ्गस्कृत्यात्मनाभ्यारोहति
तस्मात्तस्य नावं द्यन्ति जीवं त्रेव देवानप्येति वैश्वानर्यर्थचापुरीषमुप
दधातीयं वा अग्निर्वैश्वानरस्तस्यैषा चितिर्यत्पुरीषमुग्मिमेव वैश्वानरं
चिनुत एषा वा अग्नेः प्रिया तनूर्यद्वैश्वानरः प्रियामेवास्य तनुवमव
रुन्धे॥ (२६)

अग्निस्तसुङ्गस्कृत्यग्रेदशं च॥४॥ [६]

अग्नेर्वै दीक्षयो देवा विराजमाप्नुवन्तिसो रात्रीर्दीक्षितः
स्यात् त्रिपदा विराङ्गुराजमाप्नोति षडात्रीर्दीक्षितः स्यात् षट्ठा
ऋतवः संवथ्सुरः संवथ्सुरो विराङ्गुराजमाप्नोति दश रात्रीर्दीक्षितः
स्यादशाक्षरा विराङ्गुराजमाप्नोति द्वादश रात्रीर्दीक्षितः स्याद्वादश
मासाः संवथ्सुरः संवथ्सुरो विराङ्गुराजमाप्नोति त्रयोदश
रात्रीर्दीक्षितः स्यात् त्रयोदश (२७)

मासाः संवथ्सुरः संवथ्सुरो विराङ्गुराजमाप्नोति पञ्चदश
रात्रीर्दीक्षितः स्यात्पञ्चदश वा अर्धमासस्य रात्रयोर्धमासशः

संवथ्सुर आप्यते संवथ्सुरो विराङ्गुराजंमाप्रोति संसदंश
 रात्रीर्दीक्षितः स्याद्वादेश मासः पञ्चत्वः संवथ्सुरः
 संवथ्सुरो विराङ्गुराजंमाप्रोति चतुर्विंशतिः रात्रीर्दीक्षितः
 स्याच्चतुर्विंशतिरर्धमासाः संवथ्सुरः संवथ्सुरो विराङ्गुराजंमाप्रोति
 त्रिंशतिः रात्रीर्दीक्षितः स्यात् (२८)

त्रिंशदक्षरा विराङ्गुराजंमाप्रोति मासं दीक्षितः स्याद्यो मासः
 संवथ्सुरः संवथ्सुरो विराङ्गुराजंमाप्रोति चतुरो मासो दीक्षितः
 स्याच्चतुरो वा एतं मासो वस्वोऽविभरुस्ते पृथिवीमाजंयनायत्रीं
 छन्दोऽष्टौ रुद्रास्ते ऽन्तरिक्षमाजंयन्निष्टुभुं छन्दो द्वादशादित्यास्ते
 दिवमाजंयञ्जगर्तीं छन्दस्ततो वै ते व्यावृतंमगच्छुञ्छैष्यं देवानां
 तस्माद्वादेश मासो भृत्वाग्निं चिन्वीतु द्वादेश मासाः संवथ्सुरः
 संवथ्सरोऽग्निश्चित्यस्तस्याहोरात्राणीष्टका आसेष्टकमेनं चिनुतेऽथो
 व्यावृतमेव गच्छति श्रैष्यं समानानाम्॥ (२९)

स्यात् त्रयोदश त्रिंशतिः रात्रीर्दीक्षितः स्याद्वै तेऽष्टविंशतिश्च॥ ३॥ [७]

सुवर्गाय वा एष लोकाय चीयते यदग्निस्तं यन्नान्वारोहेऽसुवर्गाल्लो
 हीयेत पृथिवीमाक्रमिषं प्राणो मा मा हासीदुन्तरिक्षमाक्रमिषं
 प्रजा मा मा हासीद्विमाक्रमिषुः सुवर्गन्मेत्याहैष वा
 अग्नेरन्वारोहस्तेनैवैनमन्वारोहति सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै
 यत्पृक्षसम्मितां मिनुयात् (३०)

कर्नीया॑ सं यज्ञक्रतुमुपेयात्पार्पीयस्यस्यात्मनः प्रजा॒
 स्याद्वेदिसम्मितां मिनोति॑ ज्याया॑ समेव॑ यज्ञक्रतुमुपैति॑
 नास्यात्मनः पार्पीयसी प्रजा॑ भवति॑ साहुसं॑ चिन्वीत॑ प्रथमं॑
 चिन्वानः॑ सुहस्रसमितो॑ वा अयं॑ लोक॑ इममेव॑ लोकमभि॑
 जयति॑ द्विषांहसं॑ चिन्वीत॑ द्वितीय॑ चिन्वानो॑ द्विषांहसं॑ वा
 अन्तरिक्षमन्तरिक्षमेवाभि॑ जयति॑ त्रिषांहसं॑ चिन्वीत॑ तृतीय॑
 चिन्वानः॑ (३१)

त्रिषांहसो॑ वा असौ॑ लोकोऽमुमेव॑ लोकमभि॑ जयति॑ जानुदग्नं॑
 चिन्वीत॑ प्रथमं॑ चिन्वानो॑ गायत्रियैवेमं॑ लोकमभ्यारोहति॑ नाभिदग्नं॑
 चिन्वीत॑ द्वितीय॑ चिन्वानस्त्रिष्टभैवान्तरिक्षमभ्यारोहति॑ ग्रीवदग्नं॑
 चिन्वीत॑ तृतीय॑ चिन्वानो॑ जगत्यैवामुं॑ लोकमभ्यारोहति॑ नाभिं॑
 चित्वा॑ रामामुपेयादयोनौ॑ रेतो॑ धास्यामीति॑ न द्वितीय॑ चित्वान्यस्य॑
 स्त्रियम्॑ (३२)

उपेयान्न॑ तृतीय॑ चित्वा॑ कां॑ चनोपेयाद्रेतो॑ वा॑ एतन्नि॑ धत्ते॑
 यदग्नि॑ चिनुते॑ यदुपेयाद्रेतसा॑ व्यृध्येताथो॑ खल्वाहुरप्रजस्य॑
 तद्यन्नोपेयादिति॑ यद्रेतः॑सिचावुपदधाति॑ ते॑ एव॑ यजमानस्य॑ रेतो॑
 बिभृतस्तस्मादुपेयाद्रेतसोऽस्कन्दाय॑ त्रीणि॑ वाव॑ रेताऽसि॑ पिता॑
 पुत्रः॑ पौत्रः॑ (३३)

यद्वै॑ रेतः॑सिचावुपदध्याद्रेतो॑ऽस्य॑ विच्छिन्द्यात्तिस॑ उप॑
 दधाति॑ रेतसः॑ सन्तत्या॑ इयं॑ वाव॑ प्रथमा॑ रेतः॑सिग्वाग्वा॑ इयं॑

तस्मात्पश्यन्तीमां पश्यन्ति वाचं वदन्तीमन्तरिक्षं द्वितीया^८ प्राणो
वा अन्तरिक्षं तस्मान्नान्तरिक्षं पश्यन्ति न प्राणमसौ तृतीया
चक्षुर्वा असौ तस्मात्पश्यन्त्यमूँ पश्यन्ति चक्षुर्यजुषेमां च (३४)

अमूँ चोपं दधाति मनसा मध्यमामेषां लोकानां कूस्या
अथो प्राणानामिष्टो यज्ञो भृगुभिराशीर्दा वसुभिस्तस्य त इष्टस्य
वीतस्य द्रविणेह भक्षीयेत्याह स्तुतशस्ते एवैतेन दुहे पिता
मातृरिश्वाच्छिंद्रा पूदा धा अच्छिंद्रा उशिजः पूदानुं तक्षुः सोमो
विश्वविन्नेता नैषद्वृहस्पतिरुक्थामदानि शःसिषुदित्याहृतद्वा
अग्नेरुक्थन्तेनैवैनमनुं शःसति॥ (३५)

मिनुयात्तीयं चिन्वानश्चियं पौत्रश्च वै सुपदंश च॥६॥ [८]

सूयते वा एषोऽग्नीनां य उखायां भ्रियते यद्धः सादयेद्भर्भः
प्रपादुकाः स्युरथो यथा सवात्पत्यवरोहति तावगेव तदासन्दी
सादयति गर्भाणां धृत्या अप्रपादयाथो सवमेवैन करोति गर्भं
वा एष यदुख्यो योनिः शिक्यं यच्छिंक्यादुखां निरुहेद्योनेर्गर्भं
निरहण्याथडुद्यामः शिक्यं भवति पोढाविहितो वै (३६)

पुरुष आत्मा च शिरश्च चत्वार्यङ्गान्यात्मनेवैन बिभर्ति प्रजा-
पतिर्वा एष यदग्निस्तस्योखा चोलूखलं च स्तनौ तावस्य प्रजा
उपं जीवन्ति यदुखां चोलूखलं चोपदधाति ताभ्योमेव यजमानो-
ऽमुष्मिलोकेऽग्निं दुहे संवथ्सुरो वा एष यदग्निस्तस्य त्रेधाविहिता

इ॒ष्टका॑ः प्राजा॒पत्या वै॒ष्णवी॑ः (३७)

वै॒श्व॒कर्मणी॑रहोरु॒त्राण्येवा॒स्य प्राजा॒पत्या यदुरु॒व्यं बि॒भर्ति॑
प्राजा॒पत्या ए॒व तदु॒पं धत्ते॑ यथ्समिधं॑ आ॒दधाँति॑ वै॒ष्णवा॑ वै॑
वन॒स्पतंयो॑ वै॒ष्णवी॑रेव॑ तदु॒पं धत्ते॑ यदिष्ट॑काभिरु॒ग्निं॑ चि॒नोतीयं॑
वै॑ वि॒श्वकर्मा॑ वै॒श्वकर्मणी॑रेव॑ तदु॒पं धत्ते॑ तस्मादाहु॒स्त्रिवृद्ग्निरिति॑
तं॑ वा॑ ए॒तं॑ यज्ञमान॑ ए॒व चि॒न्वीतु॑ यद॑स्यान्यश्चिनु॒याद्यत्तं॑
दक्षिणाभिर्न॑ राधयेद्ग्निमस्य॑ वृजीतु॑ योऽस्याग्निं॑ चिनु॒यात्तं॑
दक्षिणाभी॑ राधयेद्ग्निमेव॑ तथ्स्पृणोति॑॥ (३८)

पोद्ग्राविहितो॑ वै॑ वै॒ष्णवी॑रन्यो॑ वि॑शुतिश्चां॥ ३॥ [१]

प्रजा॑पतिरु॒ग्निमचि॒नुतर्तुभिः॑ संवथ्सरं॑ वंसन्तेनैवा॒स्य
पूर्व॑र्धमचि॒नुत ग्रीष्मेण॑ दक्षिणं॑ पुक्षं॑ वरुषाभिः॑ पुच्छ॑ शुरदोत्तरं॑
पुक्ष॑ है॒मन्तेनु॑ मध्य॑ ब्रह्मणा॑ वा॑ अ॑स्य॑ तत्पूर्व॑र्धमचि॒नुत क्षुत्रेण॑
दक्षिणं॑ पुक्षं॑ पुशुभिः॑ पुच्छ॑ विशोत्तरं॑ पुक्षमाशया॑ मध्य॑ य॑ ए॒व
विद्वानु॒ग्निं॑ चिनु॒त क्रृतुभिरेवैनं॑ चिनु॒तेऽथो॑ ए॒तदेव॑ सर्वमवं॑ (३९)

रुन्ये॑ शृणवन्त्येनमग्निं॑ चिक्यानमत्यन्तं॑ रोचते॑ इयं॑ वाव
प्रथमा॑ चितिरोषधयो॑ वनस्पतंयः॑ पुरीषमन्तरिक्षं॑ द्वितीया॑ वया॑सि॑
पुरीषमसौ॑ तृतीया॑ नक्षत्राणि॑ पुरीषं॑ यज्ञश्चतुर्थी॑ दक्षिणा॑ पुरीषं॑
यज्ञमानः॑ पञ्चमी॑ प्रजा॑ पुरीषं॑ यत्॑ त्रिचितीकं॑ चिन्वीत॑ यज्ञं॑
दक्षिणामात्मानं॑ प्रजामन्तरियात्तस्मात्पञ्चचितीकश्वेतव्यं॑ ए॒तदेव॑

सर्वङ्गं स्पृणोति यत्तिस्त्रश्चितंयः (४०)

त्रिवृद्धिग्रियद्वे द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै पञ्च चितयो भवन्ति
पाङ्कः पुरुष आत्मानमेव स्पृणोति पञ्च चितयो भवन्ति पञ्चभिः
पुरीषैरभ्यूहति दश सं पद्यन्ते दशाक्षरो वै पुरुषो यावानेव
पुरुषस्तङ्गं स्पृणोत्यथो दशाक्षरा विराङ्गन्त्रं विराङ्गिराज्येवान्नाद्ये
प्रति तिष्ठति संवथ्सरो वै षष्ठी चित्तिरकृतवः पुरीषः षट्टितयो
भवन्ति षट्टुरीषाणि द्वादश सं पद्यन्ते द्वादश मासाः संवथ्सरः
संवथ्सर एव प्रति तिष्ठति॥ (४१)

अब चितयः पुरीषः पञ्चदश च॥३॥ [१०]

रोहितो धूम्ररोहितः कुर्कन्धुरोहितस्ते प्राजापत्या बुभुरुणबुभुः
शुकंबभुस्ते रौद्राः श्येतः श्येताक्षः श्येतग्रीवस्ते पितृदेवत्यास्तिस्त्रः
कृष्णा वृशा वारुण्यस्तिस्त्रः श्वेता वृशा: सौर्यो मैत्राबारहस्पत्या
धूम्रललामास्तूपुराः॥ (४२)

[११]

पृश्चिंस्तिरश्वीनपृश्चिरुर्ध्वपृश्चिभस्ते मारुताः फल्लूर्लोहितोर्णी
बलक्षी ताः सारस्वत्यः पृष्ठती स्थूलपृष्ठती क्षुद्रपृष्ठती ता
वैश्वदेव्यस्तिस्त्रः श्यामा वृशा: पौष्णियस्तिस्त्रो रोहिणीवृशा मैत्रिय
ऐन्द्राबारहस्पत्या अरुणललामास्तूपुराः॥ (४३)

रोहितः पृश्चिः पद्मिः षट्टिः षट्टिः॥१॥ [१२]

शिति बाहुरन्यतः शिति बाहुः समन्तशिति बाहुस्त ऐन्द्रवायवाः
 शिति रन्ध्रोऽन्यतः शिति रन्ध्रः समन्तशिति रन्ध्रस्ते मैत्रावरुणाः
 शुद्धवालः सुर्वशुद्धवालो मणिवालस्त आश्विनास्तिस्तः
 शिल्पा वृशा वैश्वदेव्यस्तिस्तः श्येनीः परमेष्ठिनै सोमापौष्णाः
 श्यामललामास्तूपराः॥ (४४)

[१३]

उन्नत क्रैषभो वामनस्त ऐन्द्रावरुणाः शितिकुच्छितिपृष्ठः
 शितिभस्त ऐन्द्राबारहस्पत्याः शितिपाच्छित्योष्ठः शितिभ्रुस्त
 ऐन्द्रावैष्णवास्तिस्तः सिध्मा वृशा वैश्वकर्मण्यस्तिस्तो धात्रे पृष्ठोदरा
 ऐन्द्रापौष्णाः श्येतललामास्तूपराः॥ (४५)

शिति बाहुरुन्नतः पञ्चविंशतिः पञ्चविंशतिः॥ १॥ [१४]

कर्णास्त्रयो यामाः सौम्यास्त्रयः श्वितिङ्गा अग्नये यविष्टाय त्रयो
 नकुलस्तिस्तो रोहिणीस्त्रयव्यस्ता वसूनान्तिस्तोऽरुणा दित्यौह्यस्ता
 रुद्राणां सोमैन्द्रा बुधुललामास्तूपराः॥ (४६)

कर्णास्त्रयो विंशतिः॥ १॥ [१५]

शुण्ठास्त्रयो वैष्णवा अधीलोधुकर्णास्त्रयो विष्णव उरुक्रमाय
 लप्सुदिनस्त्रयो विष्णव उरुग्रायाय पञ्चावीस्तिस्त आदित्यानांत्रिवृथसा
 ऽङ्गिरसामैन्द्रावैष्णवा गौरललामास्तूपराः॥ (४७)

शुण्ठा विंशतिः॥ १॥ [१६]

इन्द्राय राजे त्रयः शितिपृष्ठा इन्द्रायाधिराजाय त्रयः
शितिंकुदं इन्द्राय स्वराजे त्रयः शितिभसदस्तिस्तुर्योह्यः
साध्यानान्तिसः पैष्टौह्यो विश्वेषां देवानामाग्नेन्द्राः कृष्णललामास्तूपराः

इन्द्राय राजे द्वाविश्वतिः॥१॥ [१७]

अदित्यै त्रयो रोहितेता इन्द्राण्यै त्रयः कृष्णैताः कुहै
त्रयोऽरुणैतास्तिस्रो धेनवो राकायै त्रयोऽनुद्वाहः सिनीवाल्या
आग्नावैष्णवा रोहितललामास्तूपराः॥ (४९)

अदित्या अष्टादश॥१॥ [१८]

सौम्यास्त्रयः पिशङ्गः सोमाय राजे त्रयः सारङ्गः पार्जन्या
नभौरूपास्तिस्रोऽजा मुल्हा इन्द्राण्यै तिस्रो मेष्यं आदित्या
द्यावापृथिव्या मालङ्गस्तूपराः॥ (५०)

सौम्या एकान्नविश्वतिः॥१॥ [१९]

वारुणास्त्रयः कृष्णललामा वरुणाय राजे त्रयो रोहितोललामा
वरुणाय रिशादसे त्रयोऽरुणललामाः शिल्पास्त्रयौ वैश्वदेवास्त्रयः
पृशञ्चयः सर्वदेवत्या ऐन्द्रासूरा: श्येतललामास्तूपराः॥ (५१)

वारुणा विश्वतिः॥१॥ [२०]

सोमाय स्वराजे ऽनोवाहावनुद्वाहाविन्द्राग्निभ्यामोजोदाभ्यामुष्टाराम्भ्यां बलदाभ्यां सीरवाहाववी द्वे धेनू भौमी दिग्भ्यो वडबे द्वे धेनू
भौमी वैराजी पुरुषी द्वे धेनू भौमी वायवं आरोहणवाहावनुद्वाहाहौ

वारुणी कृष्णे वृशे अंराङ्ग्यौ दिव्यावृष्टभौ परिमूरौ॥ (५२)

सोमांय स्वराजे चतुर्भ्यशतः॥१॥ [२१]

एकांदश प्रातर्गव्याः पशव आ लभ्यन्ते छगलः कल्माषः
किकिदीविर्विदीगयस्ते त्वाष्ट्राः सौरीर्नवं श्वेता वशा अनूबन्ध्याः
भवन्त्याग्नेय ऐन्द्राग्न आश्विनस्ते विशालयूप आ लभ्यन्ते॥ (५३)

एकांदश पश्चविशतिः॥१॥ [२२]

पिशङ्गास्त्रयो वासन्ताः सारङ्गास्त्रयो ग्रैष्माः पृष्ठन्तस्त्रयो
वार्षिकाः पृश्वन्तस्त्रयः शारदाः पृश्विस्तकथास्त्रयो हैमन्तिका
अवलितास्त्रयः शैशिराः संवथस्त्राय निवक्षसः (५४)

पिशङ्गां विशतिः॥१॥ [२३]

हिरण्यवर्णा अपां ग्रहान्मूतेष्टकाः सूजूः संवथ्सुरं प्रुजापतिः स क्षुरपविरग्नेवं दुक्षयां सुवर्गायु तं
यत्र सूयते प्रुजापतिरकृतुभी रोहितः पृश्विः शितिब्रह्मन्तः कुर्णाः शुण्ठा इन्द्रायादित्यै सौम्या वारुणाः
सोमायैकांदश पिशङ्गास्त्रयोविशतिः॥२३॥

हिरण्यवर्णा भूतेष्टकाशछन्दो यत्कर्नीयाऽसत्रिवृद्ध्यग्निवारुणाश्रुपश्चाशतः॥५४॥

हिरण्यवर्णा निवक्षसः॥

हरिः ॐ॥

॥कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां पश्चमकाण्डे षष्ठः प्रश्नः
समाप्तः॥५-६॥

॥ सप्तमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां पञ्चमकाण्डे सप्तमः प्रश्नः ॥

यो वा अयंथादेवतमग्निं चिनुत आ देवताभ्यो वृश्यते पापीयान्भवति यो यथादेवतं न देवताभ्य आ वृश्यते वसीयान्भवत्याग्नेया गायत्रिया प्रथमां चितिमभि मृशेत् त्रिष्टुभां द्वितीयां जगत्या तृतीयामनुष्टुभां चतुर्थी पञ्चां पञ्चमीं यथादेवतमेवाग्निं चिनुते न देवताभ्य आ वृश्यते वसीयान्भवतीडायै वा एषा विभक्तिः पशव इडा पशुभिरेनम् (१)

चिनुते यो वै प्रजापतये प्रतिप्रोच्याग्निं चिनोति नार्तिमार्छत्यश्वावभितस्तिष्ठेतां कृष्ण उत्तरतः श्वेतो दक्षिणस्तावालभ्येष्टका उप दध्यादेतद्वै प्रजापते रूपं प्राजापत्योऽश्वः साक्षादेव प्रजापतये प्रतिप्रोच्याग्निं चिनोति नार्तिमार्छत्येतद्वा अहो रूपं यच्छ्वेतोऽश्वो रात्रियै कृष्ण एतदहः (२)

रूपं यदिष्टका रात्रियै पुरीषुमिष्टका उपधास्यञ्चेतमश्वमभि मृशेत्पुरीषमुपधास्यन्कृष्णमहोरात्राभ्यामेवेन चिनुते हिरण्यपात्रं मधौः पूर्ण ददाति मधुव्योऽसानीति सौर्या चित्रवत्यावैक्षते चित्रमेव भवति मध्यन्दिनेऽश्वमवं ग्रापयत्यसौ वा आदित्य इन्द्रं एष प्रजापतिः प्राजापत्योऽश्वस्तमेव साक्षाद्ब्रोति॥ (३)

त्वामंगे वृषभं चेकितानुं पुनर्युवांनञ्जनयन्त्रुपागांम्। अस्थूरि णो-
गारहंपत्यानि सन्तु तिग्मेनं नो ब्रह्मणा सँ शिंशाधि। पशवो वा
एते यदिष्टकाश्चित्याचित्यामृषभमुप॑ दधाति मिथुनमेवास्य तद्वज्ञे
करोति प्रजननायु तस्माद्यूथेयूथं ऋषभः। संवस्तुरस्य प्रतिमां
यां त्वां रात्र्युपासते। प्रजाऽ सुवीरां कृत्वा विश्वमायुर्व्यशजवत्।
प्राजापत्याम् (४)

एतामुप॑ दधातीयं वावैषैकाष्टका यदेवैकाष्टकायामन्त्रं क्रियते
तदेवैतयावं रुन्ध एषा वै प्रजापतेः कामदुघा तयैव यजमानो-
ऽमुष्मिल्लोकेऽग्निं दुहे येन देवा ज्योतिषोर्ध्वा उदायन् येनादित्या
वसंवो येन रुद्राः। येनाङ्गिरसो महिमानंमानुशुस्तेनैतु यजमानः
स्वस्ति। सुवर्गायु वा एष लोकायं (५)

चीयते यदग्निर्येन देवा ज्योतिषोर्ध्वा उदायन्नित्युख्यऽ-
समिन्द्व इष्टका एवैता उप॑ धत्ते वानस्पत्याः सुवर्गस्य लोकस्य
समष्टै शतायुधाय शतर्वीर्याय शतोतयेऽभिमातिषाहै। शतं
यो नः शरदो अर्जीतानिन्द्रो नेषदति दुरितानि विश्वा॥ ये
चृत्वारः पथयो देवयानां अन्तरा द्यावापृथिवी वियन्ति। तेषां यो
अज्यानिमर्जीतिमा वहात्तस्मै नो देवाः (६)

परि दत्तेह सर्वै। ग्रीष्मो हैमन्त उत नो वसन्तः शरद्वरुपाः
सुवितं नो अस्तु। तेषामृतूनाऽ शतशारदानां निवात एषामभये

स्यामा। इदुवथ्सुरायं परिवथ्सुरायं संवथ्सुरायं कृणुता बृहन्नमः। तेषां वयः सुमुतौ यज्ञियांनां ज्योगर्जीता अहताः स्यामा। भुद्रान्नः श्रेयः समनैष देवास्त्वयांवसेन् समशीमहि त्वा। स नौ मयोभूः पितो (७)

आ विशस्वं शं तोकायं तनुवै स्योनः। अज्यानीरेता उपं दधात्येता वै देवता अपराजितास्ता एव प्र विशति नैव जीयते ब्रह्मवादिनो वदन्ति यदर्धमासा मासां ऋतवः संवथ्सर ओषधीः पचन्त्यथ कस्मादन्याभ्यौ देवताभ्य आग्रयणं निरुप्यत इत्येता हि तदेवता उदजयन् यद्यतुभ्यौ निर्वपेदेवताभ्यः सुमदं दध्यादाग्रयुणं निरुप्येता आहुतीर्जुहोत्यर्घमासानेव मासांनृतून्धसंवथ्सरं प्रीणाति न देवताभ्यः सुमदं दधाति भुद्रान्नः श्रेयः समनैष देवा इत्याह हुताद्याय यजमानस्यापराभावाय॥ (८)

प्राजापत्यां लोकाय देवाः पितो दध्यादाग्रयुणं पञ्चविंशतिश्च॥ ५॥ [२]

इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्त्तघस्तनूपा नः प्रतिस्पृशः। यो नः पुरस्तादक्षिणतः पश्चादुत्तरतोऽधायुरभिदासंत्येत ऽ सोऽश्मानमृच्छतु। देवासुराः संयत्ता आसन्तेऽसुरा दिग्भ्य आबाधन्त तां देवा इष्वां च वज्रेण चापानुदन्त यद्वित्रिणीरुपदधातीष्वां चैव तद्वज्रेण च यजमानो भ्रातृव्यानपं नुदते दिक्षूपं (९)

दधाति देवपुरा एवैतास्तनूपानीः पर्यहुतेऽग्राविष्णू सुजोषस्मा

वर्धन्तु वां गिरः। द्युम्नैर्वा जैभिरा गंतम्। ब्रह्मवादिनो वदन्ति
यन्न देवतायै जुहूत्यथं किन्देवत्यां वसोधरित्यग्निर्वसुस्तस्यैषा
धारा विष्णुर्वसुस्तस्यैषा धारा ग्नावैष्णव्यर्चा वसोर्धारा जुहोति
भागुधेयैनैवैनौ समर्धयत्यथौ एताम् (१०)

एवाहुतिमायतनवर्तीं करोति यत्काम एनां जुहोति तदेवावं
रुन्धे रुद्रो वा एष यदग्निस्तस्यैते तुनुवौ घोरान्या शिवान्या
यच्छ्रुतरुद्रीयं जुहोति यैवास्यं घोरा तुनूस्तां तेन शमयति
यद्वसोर्धारा जुहोति यैवास्यं शिवा तुनूस्तां तेन प्रीणाति यो वै
वसोर्धारायै (११)

प्रतिष्ठां वेद प्रत्येव तिष्ठति यदाज्यमुच्छिष्येत् तस्मिन्ब्रह्मौदनं
पञ्चेत्तं ब्राह्मणाश्वत्वारः प्राशजीयुरेष वा अग्निर्वशानुरो यद्वाह्मण
एषा खलु वा अग्ने: प्रिया तुनूर्यद्वशानुरः प्रियायामेवैनां तुनुवां
प्रतिष्ठापयति चतंस्रो धेनूर्दद्यात्ताभिरेव यजमानोऽमुष्मिलोकेऽग्निं
दुहे॥ (१२)

उपैतान्धारायै पद्मत्वारि ४ शब्दः॥ ४॥

[३]

चित्तिञ्जुहोमि मनसा घृतेनेत्याहादाभ्यु वै नामैषाहुतिर्वशकर्मणी
नैनं चिक्यानं भ्रातृव्यो दभ्रोत्यथौ देवता एवावं रुन्धेऽग्ने तमद्येति
पङ्क्ष्या जुहोति पङ्क्ष्याहुत्या यज्ञमुखमारभते सुप्त तैः अग्ने
सुमिधः सुप्त जिह्वा इत्याहु होत्रा एवावं रुन्धेऽग्निर्देवेभ्यो-

ॐ क्रामद्वागुधेयम् (१३)

इच्छमानस्तस्मा एतद्वागुधेयं प्रायच्छन्तेतद्वा अग्नेरग्निहोत्रमेतरहि
खलु वा एष जातो यरहि सर्वश्चितो जातायैवास्मा अन्नमपि
दधाति स एनं प्रीतः प्रीणाति वर्सीयान्भवति ब्रह्मवादिनो वदन्ति
यदेष गारहपत्यश्चीयतेऽथ क्वास्याहवनीय इत्यसावादित्य इति
ब्रूयादेतस्मिन् हि सर्वभ्यो देवताभ्यो जुहूति (१४)

य एवं विद्वानुग्निं चिनुते साक्षादेव देवता क्रम्भोत्यग्ने यशस्विन्
यशस्मेमर्पयेन्द्रावतीमपचितीमिहा वंह। अयं मूर्धा परमेष्ठी
सुवर्चाः समानानामुत्तमश्लोको अस्तु। भुद्रं पश्यन्त उपं सेदुरग्ने
तपो दीक्षामृपयः सुवर्विदं। ततः क्षत्रं बलमोजश्च जातं तदस्मै
देवा अभि सं नमन्तु। धाता विधाता परमा (१५)

उत सन्दक्प्रजापतिः परमेष्ठी विराजा॑। स्तोमाश्छन्दाऽसि
निविदो म आहुरेतस्मै राष्ट्रमभि सं नमाम। अभ्यावर्तध्वमुप
मेते साकमय शास्ताधिपतिर्वो अस्तु। अस्य विज्ञानमनु सं
रभध्वमिमं पश्चादनु जीवाथ सर्वैः राष्ट्रभृतं एता उपं दधात्येषा वा
अग्नेश्चितीं राष्ट्रभृतयैवास्मिन्नाष्टं दधाति राष्ट्रमेव भवति नास्माद्राष्ट्रं
भ्रंशते॥ (१६)

भागुधेयुज्जहूति परमा राष्ट्रं दधाति सुस च॥४॥ [४]

यथा वै पुत्रो जातो म्रियते एवं वा एष म्रियते यस्याग्निरुख्यं

उद्वायति यन्निर्मन्थ्यं कुर्याद्विच्छिन्द्याद्वातृव्यमस्मै जनयेऽथस एव पुनः परीध्यः स्वादेवैनुं योनेर्जनयति नास्मै भ्रातृव्यं जनयति तमो वा एतं गृह्णाति यस्याग्निरुख्यं उद्वायति मृत्युस्तमः कृष्णं वासः कृष्णा धेनुर्दक्षिणा तमसा (१७)

एव तमो मृत्युमप्त हते हिरण्यं ददाति ज्योतिर्वै हिरण्यं ज्योतिषैव तमोऽप्त हुतेऽथो तेजो वै हिरण्यन्तेजं एवाऽस्तमन्धत्ते सुवर्न घर्मः स्वाहा सुवर्नार्कः स्वाहा सुवर्न शुक्रः स्वाहा सुवर्न ज्योतिः स्वाहा सुवर्न सूर्यः स्वाहार्को वा एष यदग्निरसावादित्यः (१८)

अश्वमेधो यदेता आहुतीर्जुहोत्यकर्क्षमेधयोरेव ज्योतीश्चिं सं दधात्येष हुत्वा अर्ककर्क्षमेधी यस्यैतदग्नौ क्रियत आपो वा इदमग्रे सलिलमासीभ्यस एतां प्रजापतिः प्रथमां चितिमपश्यत्तामुपाधत्त तदियमभवत्तं विश्वकर्माब्रवीदुप त्वायानीति नेह लोकोऽस्तीति (१९)

अब्रवीभ्यस एतां द्वितीयां चितिमपश्यत्तामुपाधत्त तदन्तरिक्षमभवत्यज्ञः प्रजापतिमब्रवीदुप त्वायानीति नेह लोकोऽस्तीत्यब्रवीभ्यस विश्वकर्माणमब्रवीदुप त्वायानीति केन मोपैष्यसीति दिश्याभिरित्यब्रवी उपाधत्त ता दिशः (२०)

अभवन्थ्यस परमेष्ठी प्रजापतिमब्रवीदुप त्वायानीति नेह लोकोऽस्तीत्यब्रवीभ्यस विश्वकर्माणं च यज्ञं चाब्रवीदुपं वामायानीति

नेह लोकोऽस्तीत्यंब्रूताऽ स एतां तृतीयां चितिंमपश्युत्तामुपाधत्
तद्सावंभवथ्स आदित्यः प्रजापतिमब्रवीदुपं त्वा (२१)

आयानीति नेह लोकोऽस्तीत्यंब्रवीथ्स विश्वकर्माणं च
यज्ञं चाब्रवीदुपं वामायानीति नेह लोकोऽस्तीत्यंब्रूताऽ स
परमेष्ठिनंब्रवीदुपं त्वायानीति केन मोपैष्युसीति लोकं
पृणयेत्यंब्रवीत्तं लोकं पृणयोपैत्तस्मादयांतयाम्नी लोकं पृणा-
ज्यांतयामा ह्यसौ (२२)

आदित्यस्तानृष्टयोऽब्रुवन्नुपं व आयामेति केन न उपैष्यथेति
भूम्नेत्यंब्रुवन्तां द्वाभ्यां चिर्तीभ्यामुपायन्थ्स पश्चचिरीकः समंपद्यत्
य एवं विद्वानुग्निं चिनुते भूयानेव भवत्यभीमाँलोकाङ्गयति विदुरेनं
देवा अथो एतासामेव देवतानाऽ सायुज्यं गच्छति॥ (२३)

तमसाऽदित्योऽस्तीति दिशं आदित्यः प्रजापतिमब्रवीदुपं त्वाऽसौ पश्चचत्वारिंशत्त्वा॥७॥—[५]

वयो वा अग्निर्यदंग्निचितपक्षिणोऽशजीयात्मेवाग्निमद्यादर्तिमाच्छृं
व्रुतं चरेष्वसंवथ्सरऽ हि व्रुतं नाति पशुर्वा एष यदंग्निरहिनस्ति खलु
वै तं पशुर्य एनं पुरस्तात्प्रत्यश्चमुपचरति तस्मात्पश्चात्प्राङ्मुपचर्य
आत्मनोऽहिंसाये तेजोऽस्ति तेजो मे यच्छ पृथिवीं यच्छ (२४)

पृथिव्यै मा पाहि ज्योतिरसि ज्योतिर्मे यच्छान्तरिक्षं
यच्छान्तरिक्षान्मा पाहि सुवरसि सुवर्मे यच्छ दिवं यच्छ दिवो
मा पाहीत्याहृताभिर्वा इमे लोका विधृता यदेता उपदधात्येषां

लोकानां विधृत्यै स्वयमातृणा उपधाय विरण्येष्टका उपद्यातीमे वै लोकाः स्वयमातृणा ज्योतिरुहिरण्यं यथस्वयमातृणा उपधाय (२५)

हिरण्येष्टका उपदधातीमानेवैताभिर्लोकां ज्योतिष्मतः कुरुते-
अथौ एताभिरुवास्मां इमे लोकाः प्रभान्ति यास्ते अग्ने सूर्ये
रुचं उद्यतो दिवंमातुन्वन्ति रश्मिभिः। ताभिः सर्वाभी रुचे जनाय
नस्कृधि। या वो देवाः सूर्ये रुचो गोष्वश्वेषु या रुचः। इन्द्राग्नी
ताभिः सर्वाभी रुचं नो धत्त बृहस्पते। रुचं नो धेहि (२६)

ब्राह्मणेषु रुचुः राजसु नस्कृधि। रुचं विश्येषु शूद्रेषु मयि धेहि
रुचा रुचम्। द्वेधा वा अग्निं चिंक्यानस्य यशं इन्द्रियं गच्छत्यग्निं
वा चितर्माजानं वा यदेता आहुतीर्जुहोत्यात्मन्त्रेव यशं इन्द्रियं धत्त
ईश्वरो वा एष आर्तिमार्तोर्योऽग्निं चिन्वन्नधिक्रामति तत्वा यामि
ब्रह्मण् वन्दमान् इति वारुण्यर्चा (२७)

जुहुयाच्छान्तिरुवैषाग्नेर्गुस्तिरात्मनो हुविष्कृतो वा एष योऽग्निं
चिन्तुते यथा वै हुविः स्कन्दत्येवं वा एष स्कन्दति योऽग्निं चित्वा
स्त्रियमुपैति मैत्रावरुण्यामिक्षया यजेत मैत्रावरुणतामेवोपैत्यात्मनो-
ऽस्कन्दाय यो वा अग्निमृतुस्थां वेदर्तुरुक्तुरस्मै कल्पमान एति
प्रत्येव तिष्ठति संवर्थस्त्रो वा अग्निः (२८)

ऋतुस्थास्तस्य वसन्तः शिरो ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षो

वृषाः पुच्छं शरदुत्तरः पक्षो हैमन्तो मध्यं पूर्वपक्षाश्चितयो-
उपरपक्षाः पुरीषमहोरात्राणीष्टका एष वा अग्निरक्ततुस्था य एवं
वेदर्तुरक्ततुरस्मै कल्पमान एति प्रत्येव तिष्ठति प्रजापतिर्वा एतं
ज्यैष्यकामो न्यौधत्त ततो वै स ज्यैष्यमगच्छुद्य एवं विद्वानुग्निं
चिनुते ज्यैष्यमेव गच्छति॥ (२९)

पृथिवीं यच्छु यथस्वयमातृणा उपधाय धेहृचाग्निश्चिनुते त्रीणि च॥६॥ [६]

यदाकूताथस्मसुसोद्धृदो वा मनसो वा सम्भृतं चक्षुषो वा।
तमनु प्रेहि सुकृतस्य लोकं यत्रर्घयः प्रथमजा ये पुराणाः। एतम्
संधस्थ परि ते ददामि यमावहाच्छेवधिं जातवेदाः। अन्वागन्ता
यज्ञपतिर्वो अत्र तत्स्मी जानीत परमे व्योमन्त्रा जानीतादेनं परमे
व्योमन्देवाः सधस्था विद रूपमस्या यदागच्छात् (३०)

पथिभिर्देवयानैरिषापूर्ते कृणुतादाविरस्मै। सम्प्र च्यवध्वमनु
सम्प्र याताग्ने पथो देवयानान्कृणुध्वम्। अस्मिन्द्यसधस्थे
अध्युत्तरस्मिन्विश्वे देवा यजमानश्च सीदत। प्रस्तरेण परिधिना
सुचा वेद्यां च बुरुहिषां। क्रचेमं यज्ञं नौ वह सुवर्देवेषु गन्तवे।
यदिष्टं यत्परादानं यदुत्तं या च दक्षिणा। तत् (३१)

अग्निवैश्वकर्मणः सुवर्देवेषु नो दधत। येनां सहस्रं वहसि
येनाग्ने सर्ववेदसम्। तेनेमं यज्ञं नौ वह सुवर्देवेषु गन्तवे। येनाग्ने
दक्षिणा युक्ता यज्ञं वहन्त्यृत्विजः। तेनेमं यज्ञं नौ वह सुवर्देवेषु
गन्तवे। येनाग्ने सुकृतः पुथा मधोर्धरा व्यानुशुः। तेनेमं यज्ञं नौ

वहु सुवर्देवेषु गन्तवे। यत्र धारा अनपेता मधोर्घृतस्य च याः।
तदग्निवैश्वकर्मणः सुवर्देवेषु नो दधत्॥ (३२)

आगच्छात्तद्वानुशुस्तेनेम यज्ञं नौ वहु सुवर्देवेषु गन्तवे चतुर्दश च॥३॥ [७]

यास्ते अग्ने सुमिधो यानि धाम् या जिह्वा जातवेदो यो
अर्चिः। ये तै अग्ने मेडयो य इन्दवस्तेभिरात्मान् चिनुहि प्रजानन्न।
उथ्सन्नयज्ञो वा एष यदग्निः किं वाहृतस्य क्रियते किं वा न यद्वा
अध्वर्युग्नेश्चिन्वन्नन्तरेत्यात्मनो वै तदन्तरेति यास्ते अग्ने सुमिधो
यानि (३३)

धामेत्याहैषा वा अग्नेः स्वयश्चितिरग्निरेव तदग्निं चिनोति
नाध्वर्युरात्मनोऽन्तरेति चतस्र् आशाः प्र चरन्त्वग्नये इमं
नौ यज्ञं नयतु प्रजानन्न। घृतं पिन्वन्नजरः सुवीरं ब्रह्म
सुमिद्वत्याहुतीनाम्। सुवर्गाय वा एष लोकायोप धीयते
यत्कुर्मश्वतस्म आशाः प्र चरन्त्वग्नये इत्याह (३४)

दिशं एवैतेन प्र जानातीमं नौ यज्ञं नयतु प्रजानन्नित्याह
सुवर्गस्य लोकस्याभैर्नीत्यै ब्रह्म सुमिद्वत्याहुतीनामित्याह
ब्रह्मणा वै देवाः सुवर्गं लोकमायुन् यद्विष्णवत्योपदधाति ब्रह्मणैव
तद्यज्ञमानः सुवर्गं लोकमेति प्रजापतिर्वा एष यदग्निस्तस्य प्रजाः
पशवश्छन्दाः सि रूपः सर्वान् वर्णानिष्टकानां कुर्याद्वृपेणैव प्रजाः
पशुञ्चन्दाः स्यवं रुन्धेऽथो प्रजाभ्यं एवैनं पशुभ्यश्छन्दोभ्योऽवरुच्य

चिनुते॥ (३५)

यान्युग्रय इत्यहेष्टकानां पोडंश च॥३॥

[८]

मयिं गृह्णाम्यग्रे अग्निः रायस्पोषाय सुप्रजास्त्वाय सुवीर्याय।
मयि प्रजां मयि वर्चो दधाम्यरिष्टाः स्याम तनुवा सुवीराः।
यो नो अग्निः पितरो हृथ्स्वन्तरमत्यो मत्याः आविवेश।
तमात्मन्परि गृहीमहे वयं मा सो अस्माः अवहाय परा
गात्। यदेव्युरुत्मन्त्रग्निमगृहीत्वाग्निं चिनुयाद्योऽस्य स्वोः
अग्निस्तमपि (३६)

यजमानाय चिनुयादग्निं खलु वै पश्वोऽनूपं तिष्ठन्ते-
अपुक्रामुका अस्मात्पुशवः स्युर्मयि गृह्णाम्यग्रे अग्निमित्याहात्मन्त्रव
स्वमग्निं दाधार नास्मात्पुशवोऽपं क्रामन्ति ब्रह्मवादिनो वदन्ति
यन्मृच्चापश्चाग्रेरनाद्यमथ कस्मान्मृदा चाद्विश्चाग्निश्चीयत् इति
यदद्विः संयोग्यते (३७)

आपो वै सर्वां देवतां देवतांभिरेवैनां सः सृजति यन्मृदा
चिनोतीयं वा अग्निवैश्चानुरोऽग्निनैव तदग्निं चिनोति ब्रह्मवादिनो
वदन्ति यन्मृदा चाद्विश्चाग्निश्चीयते थं कस्मादग्निरुच्यत् इति
यच्छन्दोभिश्चिनोत्युग्रयो वै छन्दाः सि तस्मादग्निरुच्यते थो इयं
वा अग्निवैश्चानुरो यत् (३८)

मृदा चिनोति तस्मादग्निरुच्यते हिरण्येष्टका उपं दधाति

ज्योतिर्वै हिरण्यं ज्योतिरेवास्मिन्दधात्यथो तेजो वै हिरण्यं
 तेजं एवाऽत्मन्धते यो वा अग्निः सर्वतोमुखं चिनुते सर्वासु
 प्रजास्वन्नमति सर्वा दिशोऽभि जयति गायत्रीं पुरस्तादुप॑ दधाति
 त्रिष्टुभ॑ दक्षिणातो जगतीं पश्चादनुष्टुभमुत्तरतः पङ्किं मध्यं एष वा
 अग्निः सर्वतोमुखस्तं य एवं विद्वाऽश्चिनुते सर्वासु प्रजास्वन्नमति
 सर्वा दिशोऽभि जयत्यथो दिशेवं दिशं प्रवयति तस्माद्दिशि
 दिक्प्रोता॥ (३९)

अपि सं योति वैशानुरो यदेष वै पञ्चविंशतिश्च॥ ४॥ [१]

प्रजापतिरग्निमसृजत् सोऽस्माथ्मृष्टः प्राङ्गाद्रवत्तस्मा अश्वं
 प्रत्यास्युथ्स दक्षिणावर्तत तस्मै वृष्णिं प्रत्यास्युथ्स प्रत्यङ्गावर्तत
 तस्मा ऋषभं प्रत्यास्युथ्स उदङ्गावर्तत तस्मै बुस्तं प्रत्यास्युथ्स
 ऊर्ध्वोऽद्रवत्तस्मै पुरुषं प्रत्यास्युत् यत्पशुशीरूपाण्युपदधाति सर्वतं
 एवैनम् (४०)

अवरुद्धं चिनुत एता वै प्राणभृतश्चक्षुष्मतीरिष्टका
 यत्पशुशीरूपाणि यत्पशुशीरूपाण्युपदधाति ताभिरेव यजमानो
 ऽमुष्मिल्लोके प्राणित्यथो ताभिरेवास्मा इमे लोकाः प्रभान्ति
 मृदाभिलिप्योप॑ दधाति मेध्यत्वायं पशुर्वा एष यदग्निरन्नं पशवं एष
 खलु वा अग्निर्यत्पशुशीरूपाणि यं कामयेत् कर्नीयोऽस्यान्नम् (४१)

स्यादिति सन्तुरां तस्य पशुशीरूपाण्युप॑ दध्यात्कर्नीय

एवास्यान्नंभवति यं कामयेत् समावंदस्यान्नं स्यादिति
 मध्यतस्तस्योपं दध्याथ्समावंदेवास्यान्नंभवति यं कामयेत्
 भूयोऽस्यान्नं स्यादित्यन्तेषु तस्य व्युदूह्योपं दध्यादन्तत एवास्मा
 अन्नमवं रुन्धे भूयोऽस्यान्नंभवति॥ (४२)

पुनर्मस्यान्नम्भूयोऽस्यान्नंभवति॥ ३॥ [१०]

स्तेगान्दङ्घान्यां मुण्डूकाञ्चम्येभिरादकां खादेनोर्जं
 सःसूदेनारण्यं जाम्बीलेन मृदम्बस्वेभिः शर्कराभिरवंकामवंकाभिः
 शर्करामुथ्सादेन जिह्वामवक्रन्देन तालुः सरस्वतीं जिह्वाग्रेण॥ (४३)

स्तेगान्दाविंशतिः॥ १॥ [११]

वाजः हनूम्यामप आस्येनादित्याञ्जश्रुभिरुपयाममधरेणोष्ठेन
 सदुत्तरेणान्तरेणानूकाशं प्रकाशेन बाह्यं स्तनयितुं निर्बाधेन
 सूर्यग्री चक्षुभ्यां विद्युतौ कुनानंकाभ्यामशनिं मस्तिष्केण बलं
 मञ्जभिः॥ (४४)

वाजं पश्चविंशतिः॥ १॥ [१२]

कूर्माञ्छुफैरच्छलाभिः कपिञ्जलान्धसाम् कुष्ठिकाभिर्जवं
 जङ्घाभिरगुदं जानुभ्यां वीर्यं कुहाभ्यां भूयं प्रचालाभ्यां
 गुहोपपक्षाभ्यामश्चिनावःसाभ्यामदिति शीर्षा निरक्षेति
 निर्जाल्मकेन शीर्षा॥ (४५)

कुर्मान्नियैवि॒ शति॑ः॥१॥ [१३]

योङ्कं गृद्राभिर्युगमानंतेन चित्तं मन्याभिः सङ्केशान्प्राणैः
प्रकाशेन त्वचं पराकाशेनान्तरां मशकान्केशैरिन्द्रङ् स्वपंसा वहेन
बृहस्पतिः॑ शकुनिसादेन॑ रथंमुष्णिहाभिः॥ (४६)

योङ्कमेकविशति॑ः॥१॥ [१४]

मित्रावरुणौ श्रोणीभ्यामिन्द्राश्ची शिखुण्डाभ्यामिन्द्राबृहस्पतैः
ऊरुभ्यामिन्द्राविष्णू अष्टीवद्या॑ सवितारं पुच्छेन गन्धुर्वाञ्छेपैनापसर
मुष्काभ्यां पवंमानं पायुना॑ पवित्रं पोत्राभ्यामाक्रमणं॑ स्थूराभ्यां
प्रतिक्रमणं कुष्ठाभ्याम्॥ (४७)

[१५]

इन्द्रस्य क्रोडोऽदित्यै पाजुस्यन्दिशां जुत्रवो जीमूतान्हृदयौपशाम
पुरितता॑ नभं उदर्येण्द्राणीं पूर्णा॑ वल्मीकान्कोम्ना गिरीन्मूशिभिः
समुद्रमुदरेण वैश्वानरं भस्मना॥ (४८)

मित्रावरुणविन्द्रस्य द्वाविशतिर्द्वाविशति॑ः॥१॥ [१६]

पृष्णो वनिष्ठुरन्धाहे॑ स्थूरगुदा सुर्पान्गुदाभिरकृतून्पृष्ठीभिर्दिवं
पृष्ठेन॑ वसूनां प्रथमा कीकंसा रुद्राणां द्वितीयादित्यानां
तृतीयाङ्गिरसां चतुर्थी साध्यानां पञ्चमी विश्वेषां देवानां॑
षष्ठी॥ (४९)

पूर्णाश्वतुर्विष्टशतिः॥१॥ [१७]

ओजों ग्रीवाभिर्निरकृतिमस्थभिरिन्द्रङ् स्वपंसा वहैन रुद्रस्य
विचलः स्कन्द्योऽहोरात्रयोऽद्वितीयोऽर्धमासानां तृतीयो मासां चतुर्थ
क्रृतूनां पञ्चमः संवथसुरस्य पृष्ठः॥ (५०)

ओजों विष्टशतिः॥१॥ [१८]

आनन्दं नन्दथुना कामं प्रत्यासाभ्यां भयं शितीमभ्यां
प्रशिष्ठं प्रशासाभ्यां सूर्याचन्द्रमसौ वृक्याभ्यां श्यामशब्लौ
मतस्नाभ्यांव्युष्टिः रूपेण निम्रुक्तिमरूपेण॥ (५१)

आनन्दः पौडशा॥१॥ [१९]

अहर्मांसेन रात्रिं पीवंसापो यृषेण घृतः रसेन शयां वसंया
दूषीकाभिरहादुनिमश्रुभिः पृष्वान्दिवः रूपेण नक्षत्राणि प्रतिरूपेण
पृथिवीं चर्मणा छुवीं छुव्योपाकृताय स्वाहालंब्याय स्वाहा हुताय
स्वाहा॥॥ (५२)

अहरस्याविष्टशतिः॥१॥ [२०]

अग्नेः पंक्षतिः सरस्वत्यै निपंक्षतिः सोमस्य तृतीयापां
चतुर्थ्योषधीनां पञ्चमी संवथसुरस्य पृष्ठी मरुतां सप्तमी
बृहस्पतेरष्टमी मित्रस्य नवमी वरुणस्य दशमीन्द्रस्यैकादशी
विश्वेषां देवानां द्वादशी द्यावांपृथिव्योः पार्श्वं यमस्य पाटूरः॥ (५३)

अग्नेरेकान्नत्रिः शतः॥ १॥ [२१]

वायोः पंक्षुतिः सरस्वतो निपंक्षतिश्वन्द्रमसस्तृतीया नक्षत्राणां
चतुर्थी सवितुः पञ्चमी रुद्रस्य पृष्ठी सुर्पणाः सप्तम्यर्यम्णोऽष्टमी
त्वष्टुर्नवमी धातुर्दशमीन्द्राण्या एकादश्यदित्यै द्वादशी द्यावापृथिव्योः
पार्श्वं यम्यै पादूरः॥ (५४)

वायोरष्टाविः शतिः॥ १॥ [२२]

पन्थामनूवृभ्याः सन्ततिः स्नावन्याभ्याः शुकान्पित्तेन
हरिमाणं यक्षा हलीक्षणान्पापवातेन कृशमाञ्छकंभिः शवत्तानूवध्येन
शुनो विशसनेन सुर्पल्लोहितगन्धेन वयाःसि पक्षगन्धेन
पिपीलिकाः प्रशादेन॥ (५)

पन्थान्द्वाविः शतिः॥ १॥ [२३]

ऋमैरत्यक्रमीद्वाजी विश्वद्वैर्यज्ञियैः संविदानः। स नो नय
सुकृतस्य लोकं तस्य ते वयः स्वधयो मदेम॥ (५६)

ऋमैरष्टादशः॥ १॥ [२४]

द्यौस्ते पृष्ठं पृथिवी सुधस्थमात्माऽन्तरिक्षः समुद्रो
योनिः सूर्यस्ते चक्षुर्वर्ताः प्राणश्वन्द्रमाः श्रोत्रं मासांशार्धमासाश्च
पर्वाण्यृतवोङ्गानि संवथ्सुरो मंहिमा॥ (५७)

द्यौः पञ्चविः शतिः॥ १॥ [२५]

अग्निः पशुरांसीत्तेनायजन्त् स एतं लोकमंजयद्यस्मिन्नग्निः स
तै लोकस्तं जैष्यस्यथावं जिग्रं वायुः पशुरांसीत्तेनायजन्त् स एतं
लोकमंजयद्यस्मिन्वायुः स तै लोकस्तस्मात्वान्तरेष्यामि
यदि नावजिग्रस्यादित्यः पशुरांसीत्तेनायजन्त् स एतं
लोकमंजयद्यस्मिन्नादित्यः स तै लोकस्तं जैष्यसि यद्यावजिग्रसि॥ (५)

यस्मिन्नैषो च ॥ १ ॥

[२६]

प्राचीनवशं यावन्त क्रम्भस्मामे वाग्वै देवेभ्यो देवा वै देवयजनकुदूष्ट तद्विरण्यशं पद्मदाने ब्रह्मवदिनो
विचित्यो यत्कुलया ते वारुणो वै क्रीतः सोम एकादशा॥ ११॥
प्राचीनवशुङ्ग स्वाहेत्याहू यैन्नतः शुरा ह्यैष सं तपसा च यत्कर्णगृहीतेति लोमतो वारुणः पटथसतिः॥ ७६॥
प्राचीनवशं परिचरति॥

हरिः ॐ ॥

॥ कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां पञ्चमकाण्डे सप्तमः प्रश्नः
समाप्तः ॥ ५-७ ॥

॥ कृष्ण-यजुर्वेदीय-तैत्तिरीय-संहितायां पञ्चमकाण्डः समाप्तः ॥ ५ ॥

generated on January 13, 2026

Downloaded from <http://stotrasamhita.github.io> | StotraSamhita | [Credits](#)